
Katarína Karabová · Nicol Sipekiová

Latinský jazyk

pre medievalistov

II.

fftu

Vysokoškolská učebnica
Trnava 2013

Recenzenti

Prof. PhDr. Daniel Škoviera, PhD.

Mgr. Erika Jurfková, PhD.

Vydanie tejto vysokoškolskej učebnice vzniklo v rámci riešenia projektu *Inovatívne formy vzdelávania v transformujúcom sa univerzitnom vzdelávaní* (ITMS kód projektu 26110230028) – Príprava študijného programu *Medievalistika*, ktorý podporila Európska únia prostredníctvom Európskeho sociálneho fondu a MŠVV SR v rámci Operačného programu vzdelávanie. Text vznikol na Katedre histórie Filozofickej fakulty v Trnave.

© Katarína Karabová · Nicol Sipekiová · 2013

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave · 2013

ISBN 978-80-8082-633-8

Obsah

Úvod

1. lekcia

Úvod do náuky o vete – vetné členy a ich funkcia – slovosled v latinskej vete – rozdelenie viet – jednoduchá veta a súvetie

2. lekcia

Použitie konjunktívov – konjunktívy v hlavných vetách – genitív a ablatív ceny

3. lekcia

Opytovacie vety (priame otázky) – súslednosť časov (*consecutio temporum*) – nepriame otázky – vety typu *non dubito, quin*

4. lekcia

Účelové vety – možnosti vyjadrenia účelu – podmetové a predmetové vety: snahové, zabraňovacie a obavné – ablatív a genitív vlastnosti

5. lekcia

Časové vety (indikatívne a konjunktívne) – ablatív prostriedku

6. lekcia

Podmienkové vety (reálna, potenciálna a ireálna forma)

7. lekcia

Príčinné vety – prípusťkové vety – ablatív vzťahu – ablatív príčiny – ablatív miery – ablatív sprievodu

8. lekcia

Väzba ablatívu absolútneho – ablatív odluky – ablatív pôvodu

9. lekcia

Účinkové vety – vety so spojku *quin* – genitív predmetom

10. lekcia

Prirovnávacie vety, vzťažné vety, predmetový akuzatív

11. lekcia

Podmienkové súvetia v závislosti, účelový datív

12. lekcia

Nepriama reč, konjunktív nepriamej závislosti

Legenda – doplňujúce texty

Použitá a odporúčaná literatúra

Úvod

Latinský jazyk je kľúčom k poznaniu antickej kultúry. Avšak jazyk, ktorým sa pôvodne hovorilo iba v Latii v strednej Itálii, sa prostredníctvom vojenských výprav a získavania provincií rozšíril v celej Rímskej ríši a nezanikol ani po páde Západorímskej ríše. V stredoveku bola latinčina jednotným jazykom európskej vzdelanosti a aj neskoršie obdobia programovo objavovali antické tradície a prijímali ich za svoje. Niekdajšie dominantné miesto latinčiny ako medzinárodného jazyka síce dnes už prebrala angličtina a latinčina dostala prívlastok „mŕtva“, jej štúdium predsa naďalej ostáva aktuálnou a potrebnou záležitosťou.

Učebné texty *Latinčina pre medievalistov I.*, *Latinčina pre medievalistov II.* a *Latinčina pre medievalistov III.* boli vytvorené v rámci projektu ESF Inovatívne formy vzdelávania v transformujúcom sa univerzitnom vzdelávaní s účelom vytvorenia základnej didaktickej literatúry pre vyučovanie latinského jazyka. Hoci sú určené primárne pre študentov študijného programu medievalistika s vyššou hodinovou dotáciou výučby, ich použitie nie je ničím obmedzené a rovnako poslúžia ako vhodná študijná literatúra aj pre iné odbory humanitného zamerania ako dejiny a teória umenia, história, filozofia či etika. Členenie študijného materiálu totiž umožňuje použitie skript aj v základnom kurze s dvomi vyučovacími hodinami týždenne.

Prvé dva diely *Latinčina pre medievalistov I.* a *Latinčina pre medievalistov II.* podávajú normatívnu gramatiku latinčiny, diel tretí *Latinčina pre medievalistov III.* je latinsko-slovenský slovník. Obe skriptá (okrem slovníka) majú rovnakú štruktúru 12 lekcí: prvý diel sa zameriava na výklad morfológie, druhý oboznamuje študentov s vetnou syntaxou, pádová syntax sa objavuje v oboch zväzkoch.

Jednotlivé lekcie (okrem prvej lekcie II. dielu s úvodom do vetnej syntaxe) majú pevnú stavbu, členia sa na 4 časti: textovú časť, gramatiku, cvičenia a miscellanea. Ku každej textovej časti, v ktorej sa nachádzajú jednoduchšie články (I. diel) i vybrané a čiastočne upravené pasáže z diel antických autorov (II. diel), prislúcha slovná zásoba. Tá zohľadňuje lexiku textovej časti, cvičení, resp. miscellanei. Nepovinnou zložkou tejto časti sú aj otázky slúžiace na opakovanie latinskej gramatiky, ktoré sa na základe princípu *repetitio est mater studiorum* snažia prepojiť gramatickú látku oboch skript. Gramatické časti lekcí postupne podávajú výklad jednotlivých gramatických javov, smerujúc od úplných základov (výslovnosť, deklinácie, konjugácie) po najnáročnejšie gramatické výzvy, ako sú nepriama reč či podmienkové vety v závislosti. Pre lepšie porozumenie novej látky sme sem zaradili

mnoho príkladov a aj formálnym členením sme sa snažili výklad sprehl'adniť. Používame tu aj skratku N. B. (Nota bene! Dobre si poznač!), ktorou upozorňujeme na javy, ktoré by nemali uniknúť pozornosti študenta. Po výklade nasledujú cvičenia, ktoré sa pri vetnej syntaxi zameriavajú na precvičovanie prebratej látky zväčša formou prekladu latinských viet do slovenčiny. Na odľahčenie štúdia latinskej gramatiky sme pridali časť nazvanú *miscellanea* (rôznorodé veci), do ktorej sme vždy zaradili nejakú zaujímavosť z rôznych disciplín i oblastí antického sveta (literatúra, právo, dejiny, každodennosť).

Okrem učebnej látky rozvrhnutej do 12 – 12 lekcí obsahujú oba diely doplňujúci materiál vybraných latinských textov na preklad s názvom legenda. Okrem dvoch posledných textov z Obrázkovej kroniky, ktoré sú skromným nahliadnutím do stredovekej latinčiny, sú všetky ostatné texty druhého dielu skrípt antické pramene.

Dĺžka samohlások sa nevyznačuje všade rovnako. V prvých piatich lekciách prvého dielu sa vodorovnou čiarkou vyznačuje všade, ďalej sa dĺžka vyznačuje iba v slovnej zásobe jednotlivých lekcí.

Skúsenosť ukazuje, že sa základné poznatky nemajú podceňovať. Preto si treba dobre preštudovať nielen jazykovednú odbornú terminológiu, ale aj elementárne vedomosti o náuke o tvarosloví či vete obsiahnuté v prvých lekciách. Predídete tým mnohým nejasnostiam.

Q. B. F. F. F. S.

Autorky

1. lekcia

Úvod do náuky o vete Vetné členy a ich funkcia Slovosled v latinskej vete Rozdelenie viet, jednoduchá veta a súvetie

Syntax (skladba) je v jazykovede tá časť gramatiky, ktorá opisuje, ako sa zo slov skladajú vety a z viet tvoria súvetia. Zaoberá sa teda vzťahmi medzi slovami vo vete, správnym tvorením vetných konštrukcií a slovosledom. Hlavnou jednotkou skladby je veta, ktorá sa skladá z vetných členov. Jednoduchá veta latinská podobne ako jednoduchá veta slovenská obsahuje spravidla dva základné členy: podmet (*subiectum*) a prísudok (*praedicatum*). Tie môžu byť rozvítené predmetom (*obiectum*), príslovkovým určením (*adverbiale*), prívlastkom (*attributum*) alebo prístavkom (*appositio*) a doplnkom (*praedicativum*).

Vetné členy

Podmet je základný vetný člen, ktorým sa vyjadruje pôvodca činnosti alebo nositeľ deja, vlastnosti, stavu či okolnosti. Podmetom je spravidla substantívum alebo zámeno (*magister dicit, ille defendebatur*), ale môže ním byť aj iné slovo, najmä infinitív slovesa (*errare humanum est*), adjektívum (*optimi laudantur*) alebo číslovka (*tres pugnabant*). Podmet je vždy v nominatíve. Ak sa podmet dá vyrozumiť zo slovesného tvaru alebo zo súvislosti a nie je na ňom dôraz, nie vždy sa vyjadruje samostatným slovom, t. j. ide o zamlčaný podmet (*credimus, clare dicunt*).

Prísudok je základný vetný člen, ktorý vyjadruje dej, činnosť, vlastnosť alebo stav podmetu. Zhoduje sa s podmetom v osobe aj čísle, prípadne aj v mennom rode. Rozoznávame dvojaký prísudok: slovesný a slovesno-menný.

Slovesným prísudkom je určitý tvar plnovýznamového slovesa (*fortes fortuna adiuvat, multi gaudebant*).

Menný prísudok sa vyjadruje zväčša substantívom alebo adjektívom v nominatíve v spojení so slovesom *esse* (byť), *fieri* (stať sa), *dici, nominari, appellari, vocari* (byť menovaný, nazývaný, volaný), *putari, haberi, iudicari, duci* (byť pokladaný, uznávaný za), *creari, deligi* (byť volený), *declarari, designari* (byť určený, ustanovený) a pod.

Niekedy sa prísudkové sloveso vynecháva, a to najmä v porekadlách: *qualis labor, tale praemium* (aká práca, taká odmena), *ossa sero venientibus* (neskoro prichádzajúcim ostanú len kosti).

Predmet vyjadruje osobu alebo vec, na ktorú sa vzťahuje činnosť slovesa. Okrem nominatívu a vokatívu sa vyskytuje v každom prostom a v predložkovom páde. V latinčine však predmet môže stáť nielen pri slovesách, ale aj pri adjektívach a substantívach: *cupere pecuniam* (túžiť po majetku), *cupidus pecuniae* (túžiaci po majetku), *cupiditas pecuniae* (túžba po majetku). Predmet sa vyskytuje pri predmetových slovesách: pri prechodných slovesách býva priamy predmet v prostom (bezpredložkovom) akuzatíve (*pueros laudare*), pri neprechodných slovesách je predmet v inom prostom alebo predložkovom páde než v prostom akuzatíve (*legibus parere, pro libertate pugnare, rebus uti*), ide teda o nepriamy predmet.

Prívlastok môže byť zhodný alebo mezhodný. Zhodný prívlastok je najčastejšie vyjadrený adjektívom (niekedy zámenom i číslovkou), ktorý sa zhoduje s nadradeným substantívom v rode, čísle a páde (*urbs magna, magister severus, Corinthus clara*). Nezhodným prívlastkom býva najčastejšie substantívum v prostom genitíve, ktorý sa do slovenčiny často prekladá zhodným prívlastkom, buď prívlastňovacím alebo iným adjektívom:

vox populi (hlas ľudu)

templum Vestae (Vestin chrám)

fortuna belli (vojnové šťastie)

urbs hostium (nepriateľské mesto)

Prístavok je zhodný prívlastok zložený zo substantíva a z prívlastkového adjektíva obyčajne v superlatíve. Kladie sa za meno, ku ktorému patrí. Slúži na bližšie určenie a dodatočné vysvetlenie nadradeného substantíva, často vyjadruje pochvalné alebo hanlivé určenie vlastného mena: *Corinthus, urbs opulentissima; Alexander, rex Macedonum*.

Doplnok bližšie určuje podmet a prísudok alebo predmet i prísudok zároveň. Označuje vlastnosť, ktorú podmet alebo predmet má počas činnosti vyjadrenej slovesom. Doplnkom môže byť adjektívum, zámeno, číslovka, participium alebo substantívum. Doplnok, ktorý sa zhoduje v páde s menom, na ktoré sa vzťahuje, je doplnok zhodný: *nemo nascitur dives* (nikto sa nerodí bohatým). Doplnok, ktorý je v inom páde ako meno, ku ktorému patrí, je doplnok nezhodný: *urbs expugnata victoris fit* (dobyté mesto sa stáva víťazovým majetkom).

Slovosled

Keďže jednotlivé latinské pády majú svoje osobité prípony, latinský slovosled je oveľa voľnejší ako napríklad slovosled v anglickom či nemeckom jazyku, znamená to teda, že slová a vetné členy nemajú svoje stále a pevné miesta v latinskej vete. V jednoduchej rozvitej vete, akou je napríklad *Učiteľ chváli chlapca*, je bežný latinský slovosled nasledujúci: podmet, predmet, prísudok – *Magister puerum laudat*. V takomto prípade sme jednotlivé slová nevyslovili s dôrazom. Ak však tento slovosled zmeníme, zdôrazníme to slovo/slová, ktoré sme premiestnili z pôvodného miesta. Veta *Puerum magister laudat* teda bude znamenať *Chlapca chváli učiteľ*, pričom sme zdôraznili, že je to chlapec, ktorého učiteľ chváli. Adverbiá a príslovkové určenia zvyčajne stoja pred tým slovom, na ktoré sa vzťahujú. Platí to aj o zápornkách. Prídavné meno v prívlastku stojí väčšinou za podstatným menom, ku ktorému patrí: *magister severus* (prísny učiteľ). To isté sa vzťahuje aj na genitív: *industria pueri* (chlapcova usilovnosť).

Druhy jednoduchých viet

Latinské jednoduché vety môžu byť **oznamovacie, zvolacie, rozkazovacie, želacie a opytovacie**.

Obsahom oznamovacích viet je hlavne konštatovanie skutočnosti, rozprávanie alebo opis. Prísudok týchto viet je obyčajne v indikatíve (*Caesar castra movit*. Caesar pohol táborom.), niekedy v konjunktíve. Výpoveď iba s možným obsahom sa vyjadruje konjunktívom možnosti (*Illud vix veri simile videatur*. To by sa sotva zdalo pravdepodobné.) alebo indikatívom futúra (*Verbum hoc verum erit*. Toto slovo bude asi pravdivé.), neskutočnosť obsahu sa vyjadruje ireálnym konjunktívom (*Sine spe vita tristis esset*. Bez nádeje by bol život žalostný.).

Zvolacie vety sa používajú na vyjadrenie údivu, nevôle a rozhorčenia. Majú podobu oznamovacích viet, ktoré sú vyslovené ako zvolanie (*Me miserum!* Ja úbohý!), ale často majú aj podobu opytovacích viet, ktoré sú uvádzané opytovacími zámenami alebo časticami v zvolacej platnosti. Prísudok zvolacích viet býva najčastejšie v indikatíve (*Quam grata requies est!* Aký príjemný je odpočinok!).

Rozkazovacie vety vyjadrujú prejav vôle a býva v nich imperatív (*Nunc abite!* Teraz odíďte!) alebo konjunktív vôle: vyzývací (*Festinemus!* Ponáhľajme sa!), rozkazovací (*Audiatur et altera pars!* Nech je vypočutá aj druhá strana!) a zabraňovací (*Nihil scripseris!* Nič nepíš!). V rozkazovacích vetách s konjunktívom je zápornou *ne*.

Prianie v želacích vetách sa obvykle vyjadruje želacím konjunktívom, a to buď prostým (*Valeant cives mei!* Kiež sú moji občania zdraví!) alebo s časticou *utinam* (*Utinam ille omnes copias secum eduxisset!* Kiež by bol onen so sebou vyviedol všetky zbory!). Zriedka má želací význam aj imperatív (*Vale!* Buď zdravý!). Zápornou želacích viet je *ne*.

Opytovacie vety (priame otázky) rozoznávame jednoduché a rozlučovacie. (→ priame otázky v lekcii 3).

Súvetie

Jednotlivé jednoduché vety, ktoré obsahovo nejako súvisia, sa spájajú do zloženej vety, tzv. súvetia. Súvetie je teda gramatická konštrukcia, ktorá vyjadruje uzavretú zložitejšiu myšlienku. Medzi vetami v súvetí sú podobné vzťahy ako medzi vetnými členmi v jednoduchej vete. Pri základnej klasifikácii súvetia sledujeme to, nakoľko sú vety navzájom závislé a rovnocenné. Keď sú vety navzájom nezávislé a rovnocenné, čiže každá veta si pri spojení zachováva svoju pôvodnú samostatnosť, vzniká súvetie **prirad'ovacie** (koordinatívne, parataktické). Všetky vety prirad'ovacieho súvetia sú hlavné a môžu sa do súvetia spájať bez spojok (asyndetické spojenie) alebo prirad'ovacími spojkami (syndetické spojenie).

Keď je jedna veta závislá od druhej, keď sa jej podriaďuje, hovoríme o podrad'ovaní a také súvetie nazývame **podrad'ovacie** (subordinatívne, hypotaktické). V takomto súvetí sa závislá veta nazýva podradenou alebo vedľajšou vetou. Veta, od ktorej podradená veta závisí, sa nazýva nadradenou alebo hlavnou vetou.

Prirad'ovacie súvetie

Podľa významových vzťahov medzi vetami rozlišujeme zlučovacie, odporovacie, vylučovacie, dôvodové, dôsledkové a prípustkové súvetie.

Zlučovacie (kopulatívne) **súvetie** je spojenie viet, ktoré sú gramaticky a obsahovo rovnocenné a vyjadrujú zložky jednej uzavretej myšlienky. Vety sa spájajú pomocou

zlučovacích spojok *et, -que, atque (ac), neque, etiam, quoque* (*Tertio bello Punico Carthaginenses superati sunt et Carthago a P. Scipione deleta est*. V 3. púnskej vojne boli Kartáginci porazení a Kartágo bolo Publiom Scipionom zničené.) alebo bez spojky, t. j. asyndeticky (*Veni, vidi, vici*. Prišiel som, uvidel som, zvíťazil som).

Odporovacie (adverzatívne) **súvetie** je spojenie dvoch rovnocenných viet, ktoré si svojím obsahom odporujú. Vety sa spájajú alebo odporovacími spojkami *sed, verum, autem, vero, at* (*Bonum consilium dedisti, sed ceteri id sequi cunctabantur*. Prijal si dobré rozhodnutie, ale ostatní váhali nasledovať ho.) alebo bez spojok (*Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis*. Víťaziť vieš, Hannibal, víťazstvo využiť nevieš.).

Vylučovacie (disjunktívne) **súvetie** je spojenie viet, ktoré sa obsahovo vzájomne vylučujú. Spájajú sa vylučovacími spojkami *aut, vel, -ve, sive* (*Hic vincendum aut moriendum est*. Tu treba zvíťaziť alebo zomrieť.).

Dôvodové (kauzálne) **súvetie** je spojenie dvoch samostatných viet, v ktorom druhá veta vysvetľuje príčinu deja v predchádzajúcej vete. Spájajú sa spojkami *nam, namque, enim*, pričom *nam* uvádza vysvetlenie ako objektívny fakt (*Clarissimi viri ipsi agros arabant, nam agros arare civi Romano turpe non erat*. Najslávnejší muži obrábali polia sami, lebo orať pole pre rímskeho občana nebolo potupné.), naopak *enim* uvádza subjektívne vysvetlenie (*Praecepta mea ita legito, ut intellegas, legere enim et non intellegere negligere est*. Prečítaj si moje nariadenia tak, aby si im porozumel, lebo prečítať a nepochopiť znamená nevšímať si.).

Dôsledkové (konkluzívne) **súvetie** je spojenie dvoch samostatných viet, z ktorých prvá vyjadruje dôvod a druhá dôsledok, logický záver predchádzajúcej vety. Spájajú sa spravidla dôsledkovými spojkami *itaque, ergo, igitur, proinde* (*Nostris in hostes acriter impetum fecerunt, itaque hostes repente procurrerunt*. Naši prudko zaútočili na nepriateľov, a tak sa nepriatelia náhle vyrútili.).

Podrad'ovacie súvetie

Vedľajšia veta v podrad'ovacom súvetí vyjadruje niektorú časť svojej nadradenej vety: 1. podmet alebo predmet, 2. prívlastok, 3. príslovkové určenie. Podľa toho rozoznávame vedľajšie vety substantívne (podmetové a predmetové), adjektívne (prívlastkové) a adverbiálne (príslovkové). Medzi adverbiálnymi vedľajšími vetami rozoznávame podľa obsahu účelové, účinkové, časové, dôvodové, podmienkové, prípustkové a prirovnávacie

vety. Podľa toho, čím sa pripojujú vedľajšie vety k hlavnej, rozoznávame nepriame otázky (patria k substantívnym vetám), spojkové vety alebo vzťahné vety.

V podradovacom súvetí je jedna veta gramaticky závislá od druhej vety. Podľa stupňa závislosti rozoznávame vedľajšie vety prvého stupňa, ktoré sú závislé od hlavnej vety, a vedľajšie vety druhého (tretieho, atď.) stupňa, ktoré sú závislé od vedľajšej vety prvého (druhého, atď.) stupňa.

Slovesné spôsoby vo vedľajších vetách

Vedľajšie vety sú indikatívne alebo konjunktívne.

1. Indikatívne sú tie, ktoré by mali indikatív, keby boli prednesené ako samostatné vety.

Si vales, bene est. Ak si zdravý, dobre je.

2. Konjunktívne sú jednak tie, ktoré by mali konjunktív, keby boli vety vyslovené ako samostatné, jednak tie, ktorých konjunktív si vyžaduje ich podradenosť.

Metuo, ut ad tempus veniam. Bojím sa, aby som prišiel včas. (Samostatne: *Metuo. Ut ad tempus veniam!* Bojím sa. Len aby som prišiel včas! Konjunktív v uvedenej vete teda nie je kvôli spojke *ut*, ale preto, že si to žiada význam vety.)

Tanta tempestas coorta est, ut naves cursum tenere non possent. Strhla sa taká veľká búrka, že lode nemohli udržať smer. (Samostatne: *Tempestas coorta est, naves cursum tenere non poterant.*)

Čas konjunktívu vo vedľajších vetách

Slovesný čas konjunktívu sa v niektorých vedľajších vetách riadi podľa slovesa riadiacej vety, v iných zasa podľa doby hovoriaceho. V prvom prípade ide o vzťahné (relatívne) použitie konjunktívu, v druhom o samostatné (absolútne).

Samostatné užívanie konjunktívu znamená, že sa používa konjunktív toho času, aký by tam bol konjunktív alebo indikatív, keby bola veta nezávislá. Užíva sa hlavne konjunktív imperfekta v potenciálnom, ireálnom a dubitatívnom význame (*Quaero a te, cur C. Cornelium non defenderem.* Pýtam sa ťa, prečo som nemal brániť Gaia Cornelia), konjunktív plusquamperfekta v ireálnom význame, konjunktív v účinkových vetách príslovkových a napokon vo vložených vetách.

Najčastejšie sa však vo vedľajších vetách konjunktívnych kladie konjunktív vzt'azne, podľa pravidiel súslednosti časov (→ *consecutio temporum* v 3. lekcii).

Forum Romanum

Stredobodom verejného a politického života a diania v Ríme i v celej ríši bolo v dobách antického Ríma **Forum Romanum** alebo – ako ho Rimania častejšie nazývali – **Forum Magnum**. Je to námestie zhruba obdĺžnikového tvaru s rozmermi cca 130 x 60 m a nachádza sa medzi pahorkami Kapitol a Palatín. Prechádzala ním hlavná rímska cesta *Via Sacra* spájajúca Kapitol s Koloseom. Na Fóre sa konali rôzne slávnosti, triumfálne sprievody, súdy, voľby, politické zhromaždenia a trhy. Vôkol pôvodného trhoviska vznikalo od 7. st. pred Kr. do konca Západorímskej ríše (476) množstvo verejných budov, chrámov, víťazných oblúkov a verejných rečníšť.

2. lekcia

Použitie konjunktívov Konjunktívy v hlavných vetách Genitív a ablatív ceny

A TEXTOVÁ ČASŤ

Aliquando in una urbe venerunt duae mulieres ad regem steteruntque coram eo. Utraque habitabat in domo una et eodem die filium genuit. Una mulierum ait: *Tertia vero die postquam ego peperī, peperit et haec mulier et eram simul nullusque alius in domo nobiscum erat. Mortuus est autem filius mulieris huius nocte dormiens quippe oppressit eum. Et consurgens rapuit filium meum de latere meo et conlocavit in sinu suo, suum autem filium, qui erat mortuus posuit in sinu meo. Mane diligentius intuens clara luce deprehendi non esse meum, quem genueram.* Responditque altera mulier: *Non est ita, mentiris. Filius tuus mortuus est, meus autem vivit.* Atque in hunc modum contendebant coram rege. Dixit ergo rex, qui veritatem statim intellexerat: *Adferte mihi gladium, dividite infantem vivum in duas partes et date dimidiam partem uni et dimidiam partem alteri!* Dixit autem mulier, cuius filius erat vivus ad regem: *Ne necaveris! Date illi infantem vivum et nolite interficere eum!* Contra illa dicebat: *Nec mihi, nec tibi sit! Dividatur!* Respondens iudex Salomon ait: *Ne occidatur infans! Detur huic mulieri, haec est mater eius.* Audiverunt itaque omnes iudicium regis et timuerunt regem videntes sapientiam Dei esse in eo.

(podľa Vulgáty)

- ◆ Nájdite v texte zámená a identifikujte ich! Ako sa skloňujú a aké je ich použitie?
- ◆ Nájdite v texte slovesné tvary v imperfekte a perfekte a porovnajte spôsob ich prekladu! Uveďte aj ich úplné slovníkové tvary!
- ◆ Určite gramatické kategórie hrubo vyznačených slov! Čo v danom kontexte vyjadrujú a ako sa prekladajú?

Slovná zásoba

accūsō, āre, āvī, ātum – žalovať, obviňovať

aestimō, āre, āvī, ātum – ceniť, oceňovať

an – či

as, assis, m. – as (rímsky bronzový peniaz)

bāsium, iī, n. – bozk

citō (adv.) – chytro, rýchle
cōgnōscō, ere, gnōvī, gnitum – dozvedat' sa, poznávat', poznať
collocō (conlocō), āre, āvī, ātum – umiestniť, položiť
contendō, ere, tendī, tentum – (*cum alqo*) merať sa, zápasiť; (*alqd*) ubezpečovať, s istotou tvrdiť
conturbō, āre, āvī, ātum – viesť do zmätku
cōram – (adv.) verejne, pred očami všetkých, osobne; (predl. s abl.) pred, v prítomnosti
dēcēdō, ere, cessī, cessum – odchádzať, vzd'alovať sa; *dē vītā dēcēdere* – zomrieť
dēcoctor, ōris, m. – skrachovaný človek, hýrivec
dein, deinde (adv.) – ďalej; od toho času, potom
dēnārius, iī, m. – denár, rímsky strieborný peniaz
dīgītus, ī, m. – prst
dīmidium, iī, n. – polovica
Diogenēs, is, m. – Diogenés, grécky filozof (4 – 3. st. pr. Kr.)
dormiō, īre, īvī, ītum – spať
exclāmō, āre, āvī, ātum – vykrikovať, vyvolávať
excruciō, āre, āvī, ātum – trápiť, trápiť
fallāx, ācis – klamlivý, klamný
fīō, fierī, factus sum – (pas. k *faciō, ere, fēcī, factum*) stávať sa, diať sa, vznikáť
fleō, ēre, flēvī, flētum – plakať, oplakávať
flōreō, ēre, uī – kvitnúť; prekvitať
fora, ae, f. – dvere; *forās* – za dvere, *forīs* – za dverami, vonku, za hranicami
fortasse – hádam, snáď, asi, možno
gaudeō, ēre, gāvīsus sum – (*alqa re*) radovať sa, tešiť sa
gignō, ere, genuī, genitum – plodiť, rodiť; pas. vznikáť
gladius, iī, m. – meč
habitō, āre, āvī, ātum – obývať, bývať, zdržiavať sa
Hector, oris, m. – Hector, najväčší trójsky hrdina
īnfacētus, a, um – hlúpy, pochabý
īnfāns, antis, m., f. – dojča, dieťa
intelligō (intellegō), ere, lēxī, lēctum – rozoznať, poznať; chápať, rozumieť; vedieť
interficiō, ere, fēcī, fectum – zavraždiť, usmrtiť
maneō, ēre, mānsī, mānsūm – zostať, zostať
mentior, īrī, ītus sum – klamať, vymýšľať si
mercātor, ōris, m. – kupec, obchodník
mulier, eris, f. – žena, manželka
mūtābilis, e – premenlivý, nestály
necō, āre, āvī, ātum – zabíjať, usmrcovať
ops, opis, f. (v sg. len akuz. *opem* a abl. *ope*) – moc, sila, podpora; pl. *opēs* – majetok, bohatstvo
petō, ere, īvī (iī), ītum – smerovať, ísť, hnať sa; útočiť; pýtať sa, vypytovať sa; žiadať, prosiť
ponō, ere, posuī, positum – odkladať, klásť, skladať dolu; končiť
prōdō, ere, prodidī, proditum – vydať; rodiť, plodiť; prezradiť; odovzdávať (tradíciu)
proficīscor, scī, profectus sum – vydať sa na cestu, odísť, tiahnuť
prūdēns, entis – rozumný, rozvážny
rapiō, ere, rapuī, raptum – chopiť, unášať, vyrvať, ukoristiť, ulúpiť, vziať
requiēscō, ere, ēvī, ētum – odpočinúť si; odpočívať; spať
rūmor, ōris, m. – správa, zvesť (nezaručená)

Salomon, ōnis, m. – Šalamún, izraelský kráľ
sestertius, iī, m. – sestercius, rímsky strieborný peniaz
siccus, a, um – suchý
sinus, ūs, m. – náručie, lono
talentum, ī, n. – talent, grécka jednotka váhy; peňažná jednotka
uterque, utraque, utrumque – jeden aj druhý, obaja
vestis, is, f. – šaty, odev
villa, ae, f. – majetok; vila

B GRAMATIKA

Latinské sloveso má tri spôsoby: **indikatív** (oznamovací), **konjunktív** (spojovací) a **imperatív** (rozkazovací). Do slovenčiny prekladáme indikatív zvyčajne oznamovacím spôsobom a imperatív rozkazovacím spôsobom. Konjunktív (*modus coniunctivus*) je tzv. spojovací spôsob, ktorý slovenčina nemá. Keďže sa vyskytuje jednak v hlavných vetách (samostatné použitie), jednak vo vedľajších vetách (vzťažné použitie), do slovenčiny prekladáme konjunktív rôzne podľa toho, akú funkciu vo vete zastupuje. Z toho vyplýva, že latinský konjunktív možno do slovenčiny prekladať oznamovacím, podmieňovacím, ako aj rozkazovacím spôsobom.

Avšak v latinčine sa použitie konjunktívu riadi zložitejšími pravidlami ako použitie indikatívu, preto je nutné zaoberať sa ním osobitne v hlavných vetách (= samostatné použitie konjunktívu) a osobitne konjunktívom vo vedľajších vetách (= vzťažné použitie konjunktívu).

Konjunktív v hlavných vetách (samostatné použitie)

Oproti indikatívu, ktorý oznamuje reálny dej, konjunktív vyjadruje subjektívne zafarbený dej, postoj hovoriaceho ako napr.: želanie, vôľu, váhanie, názor, možnosť i neskutočnosť, ktoré vyslovuje hovoriaci. Podľa toho rozlišujeme pri samostatnom použití konjunktívu týchto šesť druhov:

1. coniunctivus optativus (želací konjunktív) vyjadruje splniteľné alebo nespľniteľné želanie často zosilnené časticami *utinam* „kiaľ“, resp. v zápore *utinam ne* „kiaľ ne-“. Používajú sa všetky formy konjunktívu podľa toho, o aký druh prania ide a do akého času pranie spadá:

želanie splniteľné v prítomnosti a budúcnosti → **konjunktív prézenta**

Utinam verum dicant! Kiaľ hovoria pravdu!

želanie splniteľné v minulosti → **konjunktív perfekta**

Utinam verum dixerint! Kiež hovorili pravdu! (Možno ju hovorili.)

želanie nesplniteľné v prítomnosti a budúcnosti → **konjunktív imperfekta**

Utinam verum dicerent! Kiež by hovorili pravdu! (Ale ju nehovorila.)

želanie nesplniteľné v minulosti → **konjunktív plusquamperfekta**

Utinam verum dixissent! Kiež by boli hovorili pravdu! (Ale ju nehovorili.)

2. coniunctivus voluntatis (konjunktív vôle) vyjadruje vôľu hovoriaceho, a to výzvu, rozkaz alebo zákaz. Podľa týchto prejavov vôle rozoznávame:

a/ **coniunctivus hortativus** (vyzývacie konjunktív), ktorý je **konjunktív prézenta** a slúži na vyjadrenie výzvy alebo povzbudenie iba v 1. os. pl. *Speremus!* Dúfajme!

b/ **coniunctivus iussivus** (rozkazovací konjunktív), ktorý je **konjunktív prézenta** a vyjadruje rozkaz v 2. a 3. os. sg. a pl. *Venias!* Príď! *Dicat!* Nech hovorí! Na jeho zdôraznenie sa často používa imperatív *fac, facite*: *Fac venias!* Hneď príď!

c/ **coniunctivus prohibitivus** (zabraňovací konjunktív), ktorý je **konjunktív perfekta** a vyjadruje zákaz pre 2. os. sg. aj pl. pomocou záporky *ne*: *Ne desperaveris!* Nezúfaj! *Ne desperaveritis!* Nezúfajte!

Namiesto *ne* s konjunktívom perfekta sa používa aj opisná forma *noli* (pre sg.), *nolite* (pre pl.) s infinitívom slovesa: *Noli tangere circulos meos!* Nedotýkaj sa mojich kruhov! *Nolite credere!* Neverte!

3. coniunctivus dubitativus alebo **deliberativus** (rozvažovací konjunktív) vyjadruje váhanie, neistotu hovoriaceho. Tento typ sa vyskytuje najmä v 1. os. sg. v opytovacích vetách. Zápor sa tvorí časticou *non*.

váhanie v prítomnosti → **konjunktív prézenta**

Quid dicam de hac re? Čo mám povedať o tejto veci?

váhanie v minulosti → **konjunktív imperfekta**

Quid dicerem de his rebus? Čo som mal povedať o týchto veciach?

4. coniunctivus concessivus (prípustkový konjunktív) vyjadruje prípusťku, t. j. hovoriaci pripúšťa nejakú protichodnú možnosť, ale trvá na svojom stanovisku. Zápornou je *ne*.

prípustka v prítomnosti → **konjunktív prézenta**

Haec verba sint acerba, falsa non sunt. Hoci sú tieto slová príkre, no neklamú.

prípustka v minulosti → **konjunktív perfekta**

Dubitaverit, sed credidit. Hoci pochyboval, ale uveril.

V latinčine je prípustkový konjunktív vlastne vedľajšia veta prípustková bez spojky, avšak do slovenčiny ho prekladáme spojkami hoc, hoci, nech.

5. **coniunctivus potentialis** (konjunktív možnosti) vyjadruje možný dej, t. j. hovoriaci vyslovuje svoje tvrdenie ako možnosť v prítomnosti alebo v minulosti. Často sa potenciálnym konjunktívom vyslovuje skromný úsudok, najčastejšie sa však vyskytuje v potenciálnej forme podmienkového súvetia. Zápor sa tvorí časticou *non*.

možnosť v prítomnosti → **konjunktív prézenta** (nedokonavý dej)

Quis dubitet, quin ... Kto by pochyboval, že ...

→ **konjunktív perfekta** (dokonavý dej)

Hic dixerit quispiam ... Tu by niekto mohol povedať ...

možnosť v minulosti → **konjunktív imperfekta** (len v 2. os. sg.)

Haud facile discerneres, utrum ... Ťažko by si zistil, či ...

Často sa vyskytujú tvary: *putares, diceres, crederes, cernereres, videres*.

6. **coniunctivus irrealis** (konjunktív neskutočnosti) vyjadruje neskutočný alebo neuskutočiteľný dej v prítomnosti **konjunktívom imperfekta**, v minulosti **konjunktívom plusquamperfekta**. Zápor sa tvorí časticou *non*. Tento typ konjunktívu sa najčastejšie vyskytuje v ireálnej forme podmienkového súvetia.

Sine spe vita tristis esset. Bez nádeje by bol život smutný.

Si id fecisset, spem habuisset. Keby to bol (býval) urobil, bol by mal nádej.

Pádová syntax – genitív a ablatív ceny

Cena sa v latinčine vyjadruje genitívom a ablatívom.

Genitívom sa vyjadruje všeobecné (nie konkrétne udané) určenie ceny:

– pri slovesách *aestimare, facere, putare, ducere* ceníť si, vážiť si, *esse, fieri* byť za niečo, stáť niečo. Používajú sa tieto genitívy: **magni, permagni** mnoho, veľmi, draho, vysoko; **pluris** viac, vyššie; **plurimi, maximi** najviac, najvyššie; **parvi** málo, nízko; **minoris** menej; **minimi** najmenej; **tanti** toľko; **quanti** koľko; **nihili** za nič.

– pri slovesách znamenajúcich kúpu a predaj *emere* kupovať, *vendere* predávať, *stare, esse* stáť za niečo, *locare, conducere* najímať, prenajímať sa na označenie stupňa ceny používajú len genitívy *quanti* za koľko, ako draho; *tanti* za toľko, tak draho; *pluris* drahšie; *minoris* lacnejšie.

– iné všeobecné určenie a najmä presné udanie ceny sa vyjadruje ablatívom: *parvo emere* lacno kúpiť, *magno vendere* draho predáť, *plurimo vendere* veľmi draho predáť. Sem patrí aj výraz *gratis* zadarmo.

Príklady:

Pluris te habemus, quam omnes alios. Viac si ťa ceníme, ako všetkých iných.

Dux verba legatorum parvi fecit. Vodca si málo vážil slová vyslancov.

Tanti vendo hanc domum, quanti vis. Za toľko ti predám tento dom, za koľko chceš.

Hunc librum parvo, duobus denariis emere potes. Môžeš túto knihu kúpiť lacno, za dva denáre.

N. B. Pamätaj si aj iné väzby: *pro nihilo putare, ducere, habere* za nič si nevážiť, za nič nepovažovať; *pro nihilo esse* za nič nestáť.

C CVIČENIA

1. Podčiarknite a určite konjunktívne tvary!

tacet, vocet, amat, agat, venerit, legit, possit, audias, speras, haberes, doces, tribues, statuissent, monent, scribent, possent, aderimus, appellaverimus, fracti sint, prosint, feceris, cupis, fuissetis, docetis, deessent, nuntiata essent

2. Indikatívne tvary dajte do konjunktívu bez zmeny ostatných gramatických kategórií!

muto, gaudes, cognosco, cupio, fit, malo

exclamant, flent, vivunt, veniunt

accusatis, petebat, genuit, rapuerunt, diviseramus

necati erant, fletur, profectus est, videbamini

3. Preložte vety a určite, o ktorý typ konjunktívu ide!

Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus! Utinam parentes mei valeant! Ne sit summum malum dolor, malum certe est. Fueris doctus, fueris prudens, pius non fuisti. Vivat, crescat, floreat res

publica nostra! Ne omnes res humanae tam mutabiles essent! Quid faciam; maneam an abeam? Si taceres, sapiens maneres. Requiescat in pace! Quo me vertam? Utinam parentes nostri nobiscum diu vivant! Hoc ne feceris! Audiatur et altera pars! Bella gerant alii! Verbis istius hominis fallacis ne credideritis! Fiat lux! Ne cito inimicum accusaveris! Quid agerem, iudices mei? Vellem esse Diogenes, nisi Alexander essem. Utinam meliora videamus! Plura ad te scriberem, si possem. Utinam ne mutaveris sententiam tuam! Quis Hectorem cognovisset, si Troia felix fuisset. Utinam Icarus patri suo paruisset! Quid faciam? Maneam domi an proficiscar?

4. Utvorte rozkaz a zákaz imperatívom, resp. konjunktívom, a preložte!

- a) curare, deponere, invenire, discere, monstrare, ire, tenere, ferre, dicere, ducere, facere, suadere, recipere, prodesse, poscere, claudere, sentire, aperire, dare
b) laetari, misereri, sequi, uti, oblivisci, mirari, experiri

5. Z uvedených spojení utvorte podľa príkladu konjunktívne vety vyjadrujúce rôzne formy vôle!

Príklad: difficilia optare – Utinam ne difficilia optent! Ne difficilia optaveris! Quis difficilia optet?

beneficium dare –

vim maiorem habere –

memoriam melius exercere –

citissime ire –

6. Precvičte si na nasledujúcich vetách genitív a ablatív ceny!

Vir sapiens divitias parvi ducit. Mercatores pecuniam semper magni aestimant. Tanti hos libros tibi vendo, quanti eos emi. Quomodo potuisti villam tuam pluris locare, quam ego? Parvi sunt foris arma, nisi est consilium domi. Villa nostra duodecim milibus denariorum fuit. Vestis amici mei mille sestertiis constitit. Hortum tuorum parentum plurimo, duobus talentis emo. Equus meus minimo, sescentiis denarii veniit.

D MISCELLANEA

Carmina Catulli

Básnik Catullus (cca 84 – 54 pr. Kr.) bol prvým významným predstaviteľom rímskej lyriky, členom mladorímskej básnickej školy (*poetae novi*). Jeho dielo sa zachovalo v zbierke *Carmina*, ktorú v úvodnej básni venoval krajanovi Corneliovi Nepotovi. V jeho básňach sa dostávajú do popredia najrozličnejšie subjektívne pocity od súcitu po nenávisť, no predovšetkým intenzívne prežívaná láska k vydatej žene, ktorú nazýva pseudonymom Lesbia. Catullovo básnické dielo je však omnoho pestrejšie a siaha od reflexívnej lyriky cez výsmešné a ironicky ladené epigramy až k svadobným básňam a učeným mytologickým skladbám.

Ad Lesbiam

Vivamus mea Lesbia, atque amemus,
rumoresque senum severiorum
omnes unius aestimemus assis!
Soles occidere et redire possunt,
nobis, cum semel occidit brevis lux,
nox est perpetua una dormienda.
Da mi basia mille, deinde centum,
dein mille altera, dein secunda centum,
deinde usque altera mille, deinde centum.
Dein, cum milia multa fecerimus,
conturbabimus illa, ne sciamus,
aut ne quis malus invidere possit,
cum tantum sciat esse basiorum.

≈

Odi et amo

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.
Nescio, sed fieri sentio et excrucior.

≈

Ad Ameanam

Salve, nec minimo puella naso
nec bello pede nec nigris ocellis
nec longis digitis nec ore sicco
nec sane nimis elegante lingua,
decoctoris amica Formiani.
Ten¹ provincia narrat esse bellam?
Tecum Lesbia nostra comparatur?
O saeculum insapiens et infacetum!

¹ = Tene.

3. lekcia

Opytovacie vety (priame otázky)
Súslednosť čiasov (*consecutio temporum*)
Nepriame otázky
Vety typu *non dubito, quin*

A TEXTOVÁ ČASŤ

Quo usque tandem *abutere*, Catilina, patientia nostra? **Quam diu** etiam furor iste tuus nos eludet? Nihilne te nocturnum praesidium Palati, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus omnium bonorum, nihil hic munitissimus habendi senatus locus moverunt? Patere tua consilia non sentis? **Quid** proxima, **quid** superiore nocte egeris, **ubi** fueris, quos convocaveris, **quid** consilii ceperis, **quem** nostrum ignorare *arbitraris*? O tempora, o mores! Senatus haec intellegit, consul videt, hic tamen vivit. Immo vero etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unum quemque nostrum. Nos autem fortes viri satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem oportebat, in te conferri pestem, quam tu in nos omnes iam diu *machinaris*.

(podľa: Cicero, *In Catilinam* I, 1)

O di immortales! **Ubinam** gentium sumus? **In qua** urbe vivimus? **Quam** rem publicam habemus? Hic sunt in nostro numero, patres conscripti, qui de nostro omnium interitu, qui de huius urbis atque adeo de orbis terrarum exitio cogitent!

(podľa: Cicero, *In Catilinam* I, 9)

M. Tulli, quid agis? Tunc eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem coniurationis, evocatorem servorum et civium perditorum, exire patieris? Nonne hunc in vincla duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid te impedit? Mosne maiorum an leges, quae de civium Romanorum supplicio rogatae sunt? An invidiam posteritatis times?

(podľa: Cicero, *In Catilinam* I, 11)

- ◆ V jednotlivých úryvkoch nájdite konjunktívne slovesné tvary! Určite všetky ich gramatické kategórie a funkciu vo vete!
- ◆ Ako sa nazývajú slovesá v kurzíve a čo o nich viete?
- ◆ Určite hrubo vyznačené slová a uveďte, aká je ich funkcia!

Slovná zásoba

abūtor, ī, ūsus sum (alqa re) – využiť, zneužiť
administrō, āre, āvī, ātum – obstarávať, vykonávať, spravovať; veliť
aliter (adv.) – ináč, inakšie
arbitror, āri, ātus sum – pozorovať; nazdávať sa, domnievať sa, myslieť si
Archelaus, ī, m. – Archelaos I., macedónsky kráľ v r. 413 – 399 pr. Kr.
ārdeō, ēre, ārsī, ārsūrus – horieť; vzplanúť
caedēs, is, f. – zabitie, vražda, boj
colloquor, loquī, locūtus sum – zhovárať sa, rozprávať sa; vyjednávať
commendātiō, ōnis, f. – odporúčanie
committō, ere, mīsī, missum – dovedna spojovať; púšťať sa do; prenechávať, zverovať; začať, začínať; *proelium committere* – zvädzať boj
commoveō, ēre, mōvī, mōtum – hýbať, pohybovať; spôsobiť, zapríčiniť; dojímať
comperiō, īre, perī, pertum – dozvedieť sa, zistiť
concursum, ūs, m. – zbiehanie sa
condō, ere, didī, ditum – skladať; zakladať, stavať
conferō, ferre, tulī, lātum – znášať dokopy; spojovať; priblížiť
cōnflagrō, āre, āvī, ātum – horieť; byť zničený
coniūrātiō, ōnis, f. – sprisahanie
cōnscrībō, ere, scrīpsī, scrīptum – spísať, spolu zapisovať do zoznamu; *patrēs cōnscrīptī* – otcovia a novozapísaní, otcovia a prísediaci, senátori
cōnsulō, ere, suluī, sultum – (*alqm*) pýtať sa na radu; (*alci*) starať sa, pomáhať
contemnō, ere, tempsī, temptum (alqm) – opovrhovať, pohrdáť, nevšímať si
cōpia, ae, f. – zásoba, hojnosť, (pl.) bohatstvo, vojenské zbory
dēficiō, ere, fēcī, fectum – odstupovať, odísť; chýbať; opustiť
dignitās, ātis, f. – dôstojnosť
dīligō, ere, lēxī, lēctum – vyberať; milovať
discors, cordis – nesvorný
dīvīnus, a, um – božský
dubitō, āre, āvī, ātum – pochybovať, váhať
dubium, iī, n. – pochybnosť
dubius, a, um – nerozhodný, váhajúci, neistý; pochybný
efferō, ferre, extulī, ēlātum – vynášať; rodiť; vyjadriť; vynášať do výšky
ēloquentia, ae, f. – výrečnosť
ēlūdō, ere, lūsī, lūsum (alqm) – vysmievať sa, tupiť
ēvocātor, ōris, m. – podnecovateľ, burič
existimō (existumō), āre, āvī, ātum – posudzovať, pokladať, myslieť si
frūmentum, ī, n. – obilie
furor, ōris, m. – besnenie, zúrivosť
gravitās, ātis, f. – ťažkosť, váha, bremeno; dôležitosť, vážnosť
humanitās, ātis, f. – ľudskosť, vzdelanie, vzdelanosť
immō (adv.) – áno, hej, ba áno; *immō vērō* – ba dokonca

impediō, īre, īvī, ītum (alqm) – prekážať, zabraňovať, brániť
imperātōrius, a, um – vojvodcovský, patriaci vojvodcovi, veliteľský
inertia, ae, f. – nečinnosť
insānia, ae, f. – nerozumnosť, šialenstvo
interitus, ūs, m. – zánik, záhuba, skaza
invidia, ae, f. – závisť, nenávisť
Lāocoōn, ontis, m. – Apolónov kňaz v Tróji
māchinor, ārī, ātus sum – zosnovať, nastražiť
mactō, āre, āvī, ātum – zabíjať, ničiť, trestať
maiōrēs, um, m. – predkovia
mānsuētūdō, inis, f. – miernosť, vládnosť
morior, morī, mortuus sum – zomrieť
multō, āre, āvī, ātum – pokutovať, trestať
mūnītus, a, um – opevnený
neglegō, ere, neglēxī, neglēctum – nedbať, nestarať sa
nē ... quidem – ani; *nē pater quidem* – ani otec
nēquitia, ae, f. – ničomnosť, nehanebnosť
nesciō, īre, īī (īvī), ītum – nevedieť
nocturnus, a, um – nočný
ōdī, ōdisse, ōsus, ōsūrus – nenávidieť
oportet, ēre, uit – treba, je nevyhnutné, patrí sa, má sa
pār, paris – rovnaký
particeps, cipis – účastný
pateō, ēre, uī – byť otvorený, byť viditeľný, byť zrejímavý, *patet* – je zrejmé,
patientia, ae, f. – trpezlivosť, vytrvalosť
perditor, ōris, m. – škodca
perniciōsus, a, um – záhubný, škodlivý
Persa, ae, m. – Peržan
persaepe – veľmi často
pertimēscō, ere, timuī – veľmi sa strachovať
pertineō, ēre, uī – týkať sa, vzťahovať sa
pestis, is, f. – mor, skaza, záhuba, zlo
posteritās, ātis, f. – budúcnosť, potomstvo
praesidium, īī, n. – ochrana, pomoc, posádka, stráž
prīdem (adv.) – pred časom, kedysi, dávno
prīvātus, ī, m. – súkromník, občan
proximus, a, um – najbližší
quaerō, ere, quaesīvī, quaesītum – hľadať; *alqd ab, de, ex alqo* vypytať sa
quantum (adv.) – ako mnoho, ako veľmi
Quirīs, ītis, m. – Quirit, Riman, rímsky občan
referō, ferre, rettulī, relātum – späť niesť; vrátiť; *grātiā referre* – odvdáčať sa
sevērītās, ātis, f. – prísnosť, vážnosť
Sōcratēs, is, m. – aténsky filozof (469 – 399 pr. Kr.)
supplicium, īī, n. – prosba, modlitba; pokuta, trest
tandem – konečne, (v opytovacích vetách) predsa
tēctum, ī, n. – strecha; dom
utrum – či
vexō, āre, āvī, ātum – sužovať, trápiť; pustošiť
vinculum (vinclum), ī, n. – povraz; väzba, puto (pl.) putá, väzenie, žalár; *in vincula dūcere* – uvrhnúť do žalára

vigilia, ae, f. – bdenie; nočná stráž
vitō, āre, āvī, ātum (alqm, alqd) – vyhýbať sa, vyvarovať sa, unikať pred
vulnerō (volnerō), āre, āvī, ātum – zraniť, ublížiť

B GRAMATIKA

Opytovacie vety (priame otázky)

Opytovacie vety (priame otázky) delíme na 1.) jednoduché a 2.) rozlučovacie.

Jednoduché opytovacie vety sa ďalej delia na doplnovacie a zisťovacie a ich cieľom je doplnenie myšlienky alebo zistenie jej správnosti.

1. Jednoduché opytovacie vety

Doplnovacie otázky, ktoré dopĺňajú novú vecnú informáciu, sú uvádzané opytovacími zámenami alebo príslovkami, napr. *quis* kto?, *quid* čo?, *quālis* aký?, *quandō* kedy?, *cūr* prečo?, *ubi* kde?, *quō* kam?, *unde* odkiaľ?, *quōmodō* ako?, *quot* koľko?, *quotiēns* koľkokrát? a i. *Quandō veniēs?* Kedy prídeš?

Zisťovacie otázky zisťujú platnosť alebo neplatnosť otázky. Odpoveď na takéto otázky je jednoduché „áno“ alebo „nie“. Uvádzajú sa spravidla opytovacími časticami *nōnne* či nie, *num*, *-ne* či podľa toho, akú odpoveď očakávame.

Pomocou *nonne* sa pýtame vtedy, ak čakáme kladnú odpoveď:

Nonne canis similis lupo? Či nie je pes podobný vlkovi?

Časticou *num* sa uvádzajú otázky, na ktoré čaká hovoriaci zápornú odpoveď:

Num omnia scire possumus? Či môžeme všetko vedieť?

Častica *-ne* sa kladie vtedy, ak nevieme, akú odpoveď dostaneme. Pripája sa ku koncu slova, na ktorom je najväčší dôraz a to sa spravidla nachádza na začiatku vety:

Rectene interpretor sententiam tuam? Či si správne vysvetľujem tvoju mienku?

Pri zisťovacích otázkach sa kladná odpoveď vyjadruje opakovaním príslušného slova opytovacej vety (*Solus abiit? Solus.* Sám odišiel? Sám.) alebo príslovkami *ita*, *certe*, *sane*, *vero* áno, tak je, iste, pravdaže, veru. Záporná odpoveď sa vyjadruje buď opakovaním príslušného slova opytovacej vety so zápornkou (*Estne frater meus intus? Non est.* Či je môj

brat vnútri? Nie je.) alebo zápornými výrazmi *non*, *non ita*, *minime*, *minime vero* nie, vôbec nie (*Tune haec non credis? Minime vero*. Ty tomu neveríš? Vôbec nie.).

2. Pri rozlučovacích otázkach si oslovený môže vybrať z dvoch alebo viacerých naznačených možností. Druhý a každý ďalší člen rozlučovacej otázky sa uvádza časticou *an* či, prvý člen môže byť bez opytovacieho slova alebo je uvedený časticou *utrum* alebo *-ne*.

an	<i>Romam venies an Athenis manebis?</i> Prídeš do Ríma či zostaneš v Aténach?
utrum – an	<i>Utrum Romam venies an Athenis manebis?</i> Prídeš do Ríma či zostaneš v Aténach?
-ne – an	<i>Romamne venies an Athenis manebis?</i> Prídeš do Ríma či zostaneš v Aténach?

Ak je druhý člen prostým záporom prvého člena, používa sa v priamych otázkach spojenie *an non* a či nie. V tomto type viet sa spojka *aut* nepoužíva.

Verumne hoc est an non? Je to pravda a či nie?

Isne est, quem quaero, an non? Je to on, koho hľadám a či nie?

V priamych otázkach sa kladie **indikatív** ako v oznamovacích vetách alebo **konjunktív potenciálny**, **konjunktív ireálny** alebo **konjunktív deliberatívny**.

Súslednosť časov (*consecutio temporum*)

V latinských vedľajších vetách sa používa indikatív alebo konjunktív. Vo vedľajších vetách, ktoré si žiadajú konjunktív, je tento slovesný spôsob vyjadrením podradenosti deja a prekladáme ho indikatívom. Používanie konjunktívov sa riadi istými pravidlami o súslednosti časov, pričom pri ich uplatňovaní rozhoduje:

- čas slovesa** v hlavnej vete, t. j. či je sloveso v hlavnom alebo vedľajšom čase
- časový vzťah** deja vedľajšej vety k deju riadiacej vety, t. j. či je medzi dejmi viet vyjadrená predčasnosť, súčasnosť alebo následnosť.

N. B. Hlavné časy sú prítomnosť a budúcnosť. Po imperatíve a po zabraňovacom konjunktíve perfekta nasledujú pravidlá ako po hlavnom čase. **Vedľajšie časy sú všetky časy minulé.**

Po hlavnom čase:	súčasnosť	vyjadruje	konjunktív prézenta
	predčasnosť	vyjadruje	konjunktív perfekta
	následnosť	vyjadruje	tvar – ūrus sim

Napríklad:

	quid <i>agat</i> .	Pýtam sa, čo robí.
Interrogo,	quid <i>egerit</i> .	Pýtam sa, čo robil.
	quid <i>acturus sit</i> .	Pýtam sa, čo bude robiť.

Po vedľajšom čase:	súčasnosť	vyjadruje	konjunktív imperfekta
	predčasnosť	vyjadruje	konjunktív plusquamperfekta
	následnosť	vyjadruje	tvar – ūrus essem

Napríklad:

	quid <i>ageret</i> .	Pýtal som sa, čo robí.
Interrogabam,	quid <i>egisset</i> .	Pýtal som sa, čo robil.
	quid <i>acturus esset</i> .	Pýtal som sa, čo bude robiť.

N. B. Nemýľte si dvojice výrazov: **predčasnosť** – **minulosť**, **súčasnosť** – **prítomnosť**, **následnosť** – **budúcnosť**!

Preklad latinskej súslednosti časov do slovenčiny nie je komplikovaný. Pozor si treba dať na konjunktív imperfekta, ktorý treba preložiť slovenským prítomným časom.

Interrogabam, quid ageret. Pýtal som sa, čo **robí**.

Keby sme tento konjunktív preložili minulým časom, vedľajšia veta by vyjadrovala predčasnosť deja.

So súslednosťou časov sa v latinčine stretávame v nepriamych otázkach a vo veľkej časti spojkových viet, a to buď v celom rozsahu (nepriame otázky, vety typu *non dubito, quin*),

alebo len čiastočne (napr. v účelových vetách sa používajú len konjunktívy pre súčasnosť; časové vety so spojkou *cum* vyjadrujú predčasnosť a súčasnosť deja).

Avšak aj v nepriamych otázkach a vetách typu *non dubito, quin* sa opisné časovanie činné (tvary *-urus sim, -urus essem*) môže použiť iba vtedy, ak príslušné sloveso má supínium, t. j. tvorí particípium futúra aktíva. V prípade, že ho nemá, resp. potrebujeme vytvoriť trpný rod, následnosť vyjadríme inak:

- následnosť sa vyjadří ako súčasnosť konjunktívom prezenta (po hlavnom čase) a konjunktívom imperfekta (po vedľajšom čase), často s použitím výrazov *mox, brevi* čoskoro; *postea* potom.

Non dubito, quin brevi discas. Nepochybujem, že sa čoskoro budeš učiť.

- použije sa konjunktív sloviess *posse* môcť, *debere* musieť, *velle* chcieť s infinitívom prezenta plnovýznamového slovesa.

Non dubito, quin amicus laudari possit. Nepochybujem, že priateľ bude pochválený.

Nepriame otázky

Nepriama otázka vznikne, ak sa priama otázka dostane do závislosti na slovese *pýtať sa*. Zatiaľ čo v latinskej priamej otázke sa používa indikatív, **v nepriamej otázke je sloveso vždy v konjunktíve, a to podľa pravidiel *consecutio temporum*.**

Priama otázka: *Quid agis?* Čo robíš?

Nepriama otázka: *Interrogo te, quid agas.* Pýtam sa ťa, čo robíš.

Okrem sloviess priameho pýtania sa (*interrogo, quaero*), môže byť nepriama otázka v latinčine závislá aj od výrazov vyjadrujúcich znalosť, neznalosť, myslenie a vnímanie (*nescio, haud scio, incertus sum, incertum est, audio, video, dico, scio, non ignoro*), napr. *Incertum est, num Cicero Romae sit.* Je neisté, či je Cicero v Ríme.

Nepriame otázky sa uvádzajú obdobne ako priame otázky. Rozdiel je iba v tom, keď druhý člen je prostým záporom prvého člena. Namiesto *an non* sa v nepriamych otázkach používa *necne*.

Priama otázka: *Habesne pecuniam an non?* Máš peniaze alebo nie?

Nepriama otázka: *Nescio, habesne pecuniam necne.* Nevieam, či máš peniaze alebo nie.

N. B. Rozlišujte nepriame otázky od vzťazných viet!

Monstra, quid feceris. (konj.) Ukáž, čo si urobil. (= Čo si urobil? Ukáž!)

Monstra, quod fecisti. (indik.) Ukáž to, čo si urobil.

Vety typu *non dubito, quin*

Konjunktív podľa súslednosti časov sa uplatňuje aj vo vedľajších vetách po záporných výrazoch pochybnosti: *non dubito* nepochybujem, *non est dubium* niet pochybnosti, *nemo dubitat* nikto nepochybuje, *non debet dubitari* nemá sa pochybovať, *dubitandum non est* netreba pochybovať ap. Po nich nasleduje spojka *quin* a sloveso v konjunktíve podľa vyššie uvedených pravidiel súslednosti časov, napr.: *Non dubitabam, quin verum diceres.* Nepochyboval som, že hovoríš pravdu.

N. B. Sloveso *dubito* môže mať aj iné väzby!

Po *dubito* v kladnom význame „pochybujem, váham“ nasleduje obvykle nepriama otázka: *Alexander dubitabat, utrum perseveraret an abiret.* Alexander pochyboval, či má zotrvať alebo odísť.

Po *non dubito* vo význame „neváham“ nasleduje obvykle infinitív: *Caesar flumen transire non dubitabat.* Caesar neváhal prekročiť rieku.

C CVIČENIA

1. Zmeňte priame otázky na nepriame podľa príkladu!

Cicero videt: quid fecit Verres. → *Cicero videt, quid Verres fecerit.*

Laocoon a civibus quesivit: quid est haec insania.

Catullus nescit: ubi erat Lesbia.

Romani nesciverunt: quid hostes facient.

Nescio: in quo urbe vivis.

Caesar quaesivit: quot hostes fugerunt et quot hostes interfecti sunt.

Scimus: a quibus Roma condita est.

2. Dajte slovesá v zátvorke do správneho tvaru!

Rex (rogare), ubi dux castra sua posuerit.

Mater (interrogare), quando venturus sit.

Omnes scire (velle), cur id fecisset.

Imperator (videre), in quo periculo milites futuri sint.

(Interrogare), a quo donum acceptum esset.

3. Preložte a gramaticky analyzujte!

Caesar Gallos interrogavit, cur sibi frumentum non misissent.

Potesne mihi dicere, quo soror mea iverit?

Philosophi disputant, quid cognoscere, quid sperare possimus, quid faciamus.

Cives discordes erant an urbem defenderent an hostibus traderent.

Germani matres familiarum consulebant, utrum proelium committerent necne.

Quando morituri simus nescimus.

Non dubitabam, quin verum diceres.

Non dubito, quin habeat vim magnam semper oratio.

Non dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetae.

Nemo dubitabat, quin in re publica Romana primum locum eloquentia tenuisset.

Nemo dubitat, quin omnium Gallorum fortissimi sint Belgae.

Difficile dictu est, utrum hostes pugnantes magis virtutem imperatoris timuerint an victi mansuetudinem dilexerint.

Nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia.

Nemini dubium est, quin ea re ille imperator plurimum possit.

4. Uved'te vety do závislosti na výrazoch *non dubito*, resp. *non dubitabam*!

Viri et feminae in portum properabunt.

Cicero erat optimus omnium oratorum.

Omnibus hominibus sunt paria iura.

Parentes plurima beneficia liberis dederunt.

5. Preložte!

Socrates, cum esset ex eo quaesitum, nonne Archelaum, regem Macedonum, beatum putaret, haud scio, inquit, numquam enim cum eo collocutus sum.

„Aliter id scire non potes?“

„Nullo modo.“

„Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatusne sit?“

„Non possum, cum ignorem, utrum sit vir bonus necne.“

„Quid? Tu in eo sitam esse vitam beatam putas?“

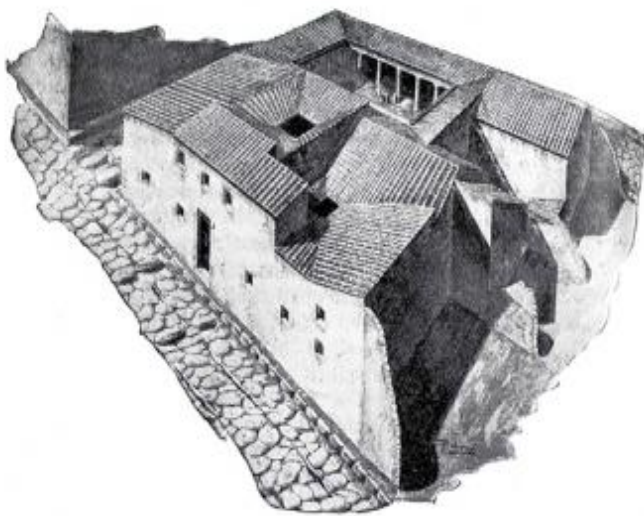
„Ita existimo: bonos esse beatos, improbos miseros.“

„Miser ergo Archelaus?“

„Certe, si iniustus.“

D MISCELLANEA

Rímsky dom

Ľudia rôzneho spoločenského postavenia a majetkových pomerov mali v starovekom Ríme rôzne domovy. Najstarší rímsky dom bol prízemný a stavali ho z ľahkého materiálu, obyčajne z dreva. Väčšina zámožných rodín žila v pohodlných domoch, ktoré sa nazývajú *domus*. Rozlohou boli tieto domy rozdielne, ale ich konštrukcia a usporiadanie boli približne rovnaké. Zvonka bol dom úplne uzavretý, do ulice totiž nemal žiadne okno. V línii ulice sa nachádzala obchodná miestnosť alebo dielňa, ktorú si od majiteľa domu mohol prenajať nejaký obchodník alebo

remeselník. Za vchodovými dverami bola malá predsieň, z ktorej sa vstupovalo do átria, veľkej miestnosti, ktorá nebola zastrešená, a tak otvorom uprostred strechy prichádzalo do átria svetlo. Dažďovú vodu zachytávala malá nádrž v strede átria. Z tohto priestoru sa vchádzalo do menších miestností, ktoré predstavovali spálne. V átriu sa prijímali hostia a stál tu oltár s domácimi bôžikmi. Oproti vchodu sa nachádzala pracovňa otca rodiny, kde sa uschovávali najdôležitejšie spisy. Cez ňu sa dalo dostať do zadnej časti domu, peknej záhradky so stĺpmi, rastlinami, sochami a fontánou.

Nemajetní ľudia žijúci v meste sa tlačili v obrovských, špinavých nájomných domoch. Nazývali ich *insula*, čiže ostrov, pretože stáli ako ostrovy obkolesené štyrmi ulicami. Boli viacposchodové, na prízemí v línii ulice boli vedľa seba rôzne obchody, a vo zvyšnej časti prízemnia sa väčšinou nachádzal byt nejakého zámožnejšieho občana. Platí, že čím vyššie bolo poschodie, tým menšia bola výška interiéru aj rozloha jednoizbových

bytov. Na insule bolo veľa okien, ktoré zabezpečovali izbám svetlo a vzduch, no v zime aj

chlad. V týchto domoch nebolo kúrenie, tečúca voda, latrína ani kuchyňa. Ľudia sa kúpali vo verejných kúpeľoch, používali verejné toalety, pitnú vodu nosili zo studní a jedlo si kupovali v pouličnej vývarovni.

Insula

4. lekcia

Účelové vety

Podmetové a predmetové vety: snahové, zabraňovacie a obavné Ablatív a genitív vlastnosti

A TEXTOVÁ ČASŤ

Caesar castris potitus est a militibus et contendit, ne in praeda occupati reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. Eam rem impetrabat montemque opere circummunire instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, diffisi ei monte universi iugis eius Larisam versus se recipere coeperunt. Quam rem Caesar animadvertit, copias suas divisit partemque legionum in castris Pompei remanere iussit, partem in sua castra remisit, IIII secum legiones duxit commodioreque itinere Pompeianis occurrere coepit et progressus milia passuum VI aciem instruxit. Pompeiani in quodam monte constiterunt. Hunc montem flumen sublebat. Caesar milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti noxque iam suberat, tamen munitione flumen a monte seclisit, ne noctu aquari Pompeiani possent. Illi legatos miserunt et de deditioe agere coeperunt. Pauci ordinis senatorii, qui se cum eis coniunxerant, nocte fuga salutem petiverunt.

(podľa: Caesar, *De bello civili* III, 97)

Pompeius Pelusium pervenit. Ibi casu rex erat Ptolomaeus, puer aetate, magnis copiis cum sorore Cleopatra bellum gerens, quam paucis ante mensibus per suos propinquos atque amicos regno expulerat; castraque Cleopatrae non longo spatio ab eius castris distabant. Ad eum Pompeius misit, ut pro hospitio atque amicitia patris Alexandria reciperetur atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo missi erant, liberius cum militibus regis colloqui coeperunt eosque hortari, ut suum officium Pompeio praestarent, neve eius fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompei milites, quos ex eius exercitu acceptos in Syria Gabinius Alexandriam traduxerat. Amici regis, qui propter aetatem eius in procuratione erant regni, sive **timore** adducti, ut postea praedicabant, ne Pompeius Alexandriam Aegyptumque occuparet, sive despecta eius fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, his, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt eumque ad regem venire iusserunt. Ipsi clam Achillam, praefectum regium, hominem **singulari audacia**, et L. Septimium, tribunum militum, ad interficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus et quadam notitia Septimii productus, quod bello praedonum apud eum ordinem

duxerat, naviculam parvulam conscendit cum paucis suis: ibi **ab Achilla et Septimio** interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur **ab rege** et in custodia necatur.

(podľa: Caesar, *De bello civili* III, 103 – 104)

L. Catilina, nobili genere natus, fuit magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adolescentia bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuerunt ibique iuventutem suam exercuit. Corpus patiens inediae, algoris, vigiliae supra quam cuiquam credibile est. Animus audax, subdolos, varius, alieni adpetens, sui profusus; satis eloquentiae, sapientiae parum. Hunc post dominationem L. Sullae lubido maxima invaserat rei publicae capiendae.

(podľa: Sallustius, *Catilinae coniuratio*, 5)

♦ Nájdite v úryvku participiá! Ako ich tvoríme a aký dej vyjadrujú? Uved'te rôzne možnosti ich prekladu!

♦ V akom páde sú hrubo vyznačené slová? Odhadnite, v akej funkcii sa tu používa tento pád!

♦ Ako sa nazýva väzba so slovesom *iubeo*? Čo o nej viete?

Slovná zásoba

aes, aeris, n. – meď, bronz, kov

algor, ōris, m. – mráz

ambulō, āre, āvī, ātum – prechádzať sa

aperiō, īre, aperuī, apertum – otvárať, odomkýnať

ballista, ae, f. – kameňomet (vojenský stroj na hádzanie kameňov)

calamitās, ātis, f. – pohroma, nešťastie

catapulta, ae, f. – katapult (stroj na hádzanie kameňov)

circummūniō, īre, īvī, ītum – ohradiť dookola, obohnáť múrom

cīvitās, ātis, f. – občianske právo; občianstvo; obec, štát

clam – tajne, skryto

cliēns, entis – klient, chránenec, prívrženec

commendō, āre, āvī, ātum – odovzdávať, zverovať; odporúčať

cōmplūrēs, ium – niekoľkí, é; viacerí, é

comprehendō, ere, prehēdī, prehēnsūm – zobrať; zahrnúť; uchopiť; zajať; pristihnúť

cōnscendō, ere, scēndī, scēnsūm – vystupovať, vstupovať; *cōnscendere nāvem* – nastupovať na loď

continēns, entis – pohromade držiaci; nepretržitý, neprestajný

cottīdiē (adv.) – každodenne, deň čo deň

currus, ūs, m. – voz; záprah

custōdia, ae, f. – stráženie; dozor; väzenie

dēspiciō, ere, spēxī, spectum – zhora pozeráť, pohrdať

dīmīttō, ere, mīsī, missum – rozoslať, prepustiť, zanechať

distō, āre – byť vzdialený

edō, ere, ēdī, ēsum – jesť
ēligō, ere, lēgī, lēctum – vyberať, vyvolať
Eurydicē, ēs, (Eurydica, ae), f. – Eurydika, Orfeova manželka
expellō, ere, pulī, pulsum – vyhnať
fabrēfaciō, ere, fēcī, factum – umelecky spracovať, vytvoriť
gerō, ere, gessī, gestum – niesť, konať; rodiť; (pas.) diať sa; *bellum gerere* – viesť vojnu, bojovať; *sē gerere* – správať sa
hospitium, iī, n. – pohostenie, priateľské prijatie
impetrō, āre, āvī, ātum – dosiahnuť
inedia, ae, f. – hladovanie
intestīnus, a, um – vnútorný; občiansky
intrō, āre, āvī, ātum – vstúpiť, vojsť
Lārisa, ae, f. – meno niekoľkých miest
līberālis, e – dôstojný, šlachetný
ligneus, a, um – drevený
medicus, ī, m. – lekár
mēnsis, is, m. – mesiac (v roku)
mortifer, a, um – smrtonosný
Nasos, ī, f. – štvrť v Syrakúzach
nāvicula, ae, f. – loďka
necō, āre, āvī, ātum – usmrtiť
nōtitia, ae, f. – známosť; sláva; znalosť
obstō, āre, stitī, stātūrus (alci) – stáť v ceste, prekážať
Orpheus, ī, m. – Orfeus, trácky mýtický spevák, manžel Eurydiky
ōstium, iī, n. – vchod; dvere; ústie (rieky)
ovō, āre (zvyčajne partic. *ovāns*) – jasať; víťazoslávne vchádzať
palam – verejne
parvulus, a, um – maličký, malinký
pavor, ōris, m. – strach, hrôza
Pēlūsium, iī, n. – prímorské mesto pri Níle
persuādeō, ēre, suāsī, suāsum (alci) – prehovárať; presvedčovať
Phaētōn, ontis, m. – Faetón, syn boha Slnka
Pompēiānus, ī, m. – Pompeiov prívrženec
praecedō, ere, cessī, cessum – vpredu ísť
praedō, ōnis, m. – zbojník, lupič, pirát
praefectus, ī, m. – veliteľ, vojvodca
praestō, āre, stitī, stitum – vynikať nad; poskytnúť; vykonávať, plniť; *officium praestāre* – preukazovať priateľskú službu
Priāpus, ī, m. – boh záhrad a plodnosti
prōcūrātiō, ōnis, f. – správa; starostlivosť; činnosť, úrad
prōdūcō, ere, duxī, ductum – vyvieť, predvieť
profūsus, a, um – márnوترatný; *profūsus suī* – rozhadzujúci svoj majetok
propinquus, a, um – blízky; príbuzný
Pŷthia, ae, f. – Pýtia, veštica v Delfách
recipiō, ere, cēpī, ceptum – späť vziať, späť dostať
simulācrum, ī, n. – obraz, socha; umelecké dielo
singulāris, e – ojedinelý, nezvyčajný
spatium, iī, n. – priestor; dĺžka; vzdialenosť
spectāculum, ī, n. – divadlo, predstavenie
suādeō, ēre, suāsī, suāsum – (*alqd*) radiť; (*alci*) prehovárať, presvedčovať

subdolus, a, um – ľstivý
subeō, ĩre, ĩi, itum – íst' pod, priblížit' sa
subluō, ere, luī, lūtum – podmývať, obmývať
supellex, supellectilis, f. – výstroj, výbava
tegō, ere, tēxī, tēctum – kryť, pokrývať; (pas. zahaľovať sa, obliekať sa, byť chránený)
Themistoclēs, is, m. – Temistokles, aténsky štátnik
trādūcō, ere, duxī, dūctum – prevádzať, prepravovať
vehō, ere, vēxī, vectum – viezť, voziť; *in currū vehī* – viezť sa na voze
vereor, ērī, veritus sum – báť sa, obávať sa
Verrēs, is, m. – rímske priezvisko; *C. Cornēlius Verrēs* – rímsky politik, prėtor známy vydieraním Sicílie
versus (predl. s akuz.) – smerom k, do
vīs, f. (akuz. *vim*, abl. *vī*) – sila, moc; množstvo, hojnosť

B GRAMATIKA

Účelové vety

Účelová (finálna) **vedľajšia veta** označuje účel deja vyjadreného v hlavnej vete. Odpovedá na otázku prečo?, za akým účelom? Uvádza sa spojkami **ut** (aj **utī**) aby, v zápore **ne** aby ne-, resp. pri zápornom pokračovaní účelovej vety **neve** (**neu**) a aby ne-.

V hlavnej vete sa často vyskytujú výrazy: **ideo, idcirco** preto, **eo consilio, eo animo, ea mente** s tým úmyslom, s tým cieľom.

Prísudok účelovej vety stojí vždy v konjunktíve. Dej účelových viet sa pokladá za súčasný s dejom hlavnej vety, preto je v nich podľa pravidiel súslednosti časov **konjunktív prezenta** (po hlavnom čase v hlavnej vete) alebo **konjunktív imperfekta** (po vedľajšom čase v hlavnej vete).

Venio, ut vos videam. Prichádzam, aby som vás videl.

Te monebo, ne fallas. Budem ťa napomínať, aby si neklamal.

Veni, ut vos viderem. Prišiel som, aby som vás videl.

Te monebam, ne falleres. Napomínal som ťa, aby si neklamal.

Pri zápornej vedľajšej vete si treba uvedomiť rozdiel medzi latinčinou a slovenčinou, t. j. že v latinskej vete stačí jeden zápor. Preto sa záporná spojka spája s neurčitými zámenami:

ne quis aby nikto ne-, **ne quid** aby nič ne-, **ne ullus, a, um** aby nijaký, á, é ne-, **ne umquam**, **ne quando** aby nikdy ne-, **ne usquam** aby nikde ne-, **ne aut ... aut** aby ani ... ani.

Alexander praesidium in vestibulo reliquit, ne quis adire curiam iniussu suo posset.
Alexander nechal stráž v predsieni, aby nikto nemohol vstúpiť do budovy bez jeho rozkazu.

Ak je v účelovej vete komparatív adjektíva alebo komparatív adverbia, spojka **ut eo** sa nahrádza tvarom **quo**.

Caesar castella communit, quo facilius Helvetios, si se invito transire conentur, prohibere possit. Caesar opevňuje pevnosti, aby tým ľahšie mohol zabrániť Helvétanom, ak by sa pokúšali prejsť proti jeho vôli.

Zápornú účelovú vetu uvádza vždy spojka **ne** (resp. **ut ne** pri osobitnom dôraze), nikdy nie **ut non**. Zápornka **non** v účelovej vete popiera len jedno slovo a používa sa pri protiklade.

Confer te ad Manlium, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos esse videaris.
Utiahni sa k Manliovi, aby sa zdalo, že si bol nie vyhnaný odo mňa k cudzím, ale pozvaný k svojim.

N. B. Rozlišujte spojenia, ktoré sa podobajú:

ut non dicam (= **ut omittam**) aby som nehovoril

ne dicam nech nepoviem.

Možnosti vyjadrenia účelu

Účel možno v latinčine vyjadriť viacerými spôsobmi:

– **účelovou/vzťahujúcou vedľajšou vetou**: *Legati venerunt, ut (qui) pacem peterent.*

– **gerundiom** alebo **gerundívnu väzbou** pomocou predložiek **ad** (s akuzatívom) alebo **causa, gratia** (s genitívom): *Legati venerunt ad petendum pacem. Legati venerunt ad pacem petendam/pacis petendae causa.*

– **supínom** pri slovese pohybu: *Legati venerunt pacem petitem.*

Podmetové a predmetové vedľajšie vety: snahové, zabraňovacie a obavné

Rovnako ako v účelových vetách sa kladie konjunktív aj v takých vetách, ktoré vyjadrujú podmet alebo predmet k slovesu hlavnej vety. Ide o snahové, zabraňovacie a obavné vety.

1. **Snahové vety** sa vyskytujú po výrazoch znamenajúcich žiadať, snažiť sa, prosiť, starať sa, prehovárať, napomínať, dovoliť, nariadiť, dosiahnuť: *volo, malo, opto; nitor, studium est,*

consilium est, contendo, id ago, id specto; operam do, laboro; consulo, cura est, mihi curae est, provideo, moneo, admoneo, adhortor, adduco, persuadeo; oro, rogo, peto, postulo; impero, praescribo, mando; concedo, permitto. Uvádzajú sa spojками **ut** aby, v zápore **ne** aby ne-.

N. B. Niekedy sa spojka *ut* po uvedených slovesách vypúšťa: *Labieno Caesar mandat, Remos reliquosque Belgas adeat.* Caesar nariaďuje Labienovi, aby navštívil Rémov a ostatných Belgov.

N. B. Po slovesách **interdicere** zakazovať a **cavere** mať sa na pozore nasleduje vždy **ne**. *Interdicit Caesar omnibus, ne quamquam interficiant.* Caesar zakázal všetkým, aby niekoho zabili.

N. B. Mnohé slovesá hovorenia a prejavu (*dicere, nuntiare, persuadere, scribere, censere*) môžu mať jednak väzbu s infinitívom s akuzatívom, jednak vedľajšiu vetu s *ut*. Rozdiel vidieť vo význame i v spôsobe prekladu.

Dico hoc esse verum. Hovorím, **že** toto je pravdivé. (závislá veta je oznamovacia)

Dico, ut abeas. Hovorím, **aby** si odišiel. (závislá veta vyjadruje vyzvanie)

2. **Zabraňovacie vety** sa vyskytujú po výrazoch znamenajúcich zabraňovať, prekážať, stáť v ceste, odstrašovať, odporovať, odmietajúť: *impedio, prohibeo, obsto, obsisto, deterreo, resisto, recuso.* Uvádzajú sa spojками **ne** alebo **quominus** a do slovenčiny ich prekladáme obvykle neurčitkom.

Temporis brevitate impediior, ne omnia exponam. Krátkosť času mi bráni všetko vyložiť (= aby som všetko vyložil).

Po zápornej hlavnej vete *non me retineo, retineri non possum* nemôžem sa zdržať, *nihil praetermitto* nič nezanedbávam býva aj spojka **quin** aby ne-, pričom celé súvetie nadobúda kladný význam.

Milites retineri non potuerunt, quin in oppidum irrumperent. Vojací sa nemohli zdržať, aby nevtrhli do mesta.

3. **Obavné vety** sa používajú po slovesách a výrazoch znamenajúcich obavu, strach: *timeo, metuo, vereor, metus est, timor est, in metu sum, anxius sum, sollicitus sum, periculum est.*

Uvádžajú sa spojками **ne** aby ne; = že (keď si podmet želá, aby sa niečo nestalo) a **ne non** aby; = že ne-) (keď si podmet želá, aby sa niečo stalo).

Timeo, ne nuntius veniat. Bojím sa, aby posol neprišiel = že posol príde.

Timeo, ne nuntius non veniat. Bojím sa, aby posol prišiel = že posol nepríde.

Takéto používanie spojok (odlišné od slovenčiny) súvisí s faktom, že obavné vety vznikli zo želaných viet.

Pádová syntax – ablatív a genitív vlastnosti

Na vyjadrenie vlastnosti osoby alebo veci sa v latinčine používa ablatív alebo genitív vlastnosti.

Výlučne ablatív sa používa na označenie vlastnosti tela a jeho častí, napr. *Caesar nigris oculis fuit.* Caesar bol čiernooký.

Bez rozdielu možno použiť genitív alebo ablatív, keď je prívlastkom adjektívum označujúce stupeň duševnej vlastnosti, napr. *vir magni ingenii* alebo *vir magno ingenio* nadaný muž.

Len genitív sa používa, keď sa označuje vlastnosť čo do počtu, váhy, ceny alebo druhu, napr. *res nullius pretii* bezcenná vec, *homines huius generis* ľudia takého druhu, takí ľudia.

C CVIČENIA

1. Preložte!

Omnes cives boni optant, ut res publica vivat, crescat, floreat. Medicus mihi persuasit, ut cottidie ambularem. Orpheus deos inferorum orabat, ut sibi Eurydicen redderent. Marcellus militibus commendavit, ne quis Archimedes interficeret. Legum servi sumus, ut liberi esse possimus. Magister exempla narrabat, quo facilius discipuli rem intelligerent. Atticus Italiam reliquit, ne contra Sullam arma ferret. Verres timebat, ne a Cicerone accusaretur. Olim Romani a dictatore salutem sperantes virum singulari virtute, iustitia prudentiaque eligebant, ut rem publicam gereret. Prius de re non loquebar, ne in carcere clauderer. Suadebam vobis, ut mecum proficisceremini. Edo, ut vivam, non vivo, ut edam. Phaëton optavit, ut in curru patris veheretur. Themistocles populo persuasit, ut pecunia publica classis centum navium aedificaretur. Pavor ceperat milites, ne mortiferum esset vulnus Scipionis. Non deterret sapientem mors, quominus in omne tempus rei publicae suisque consulat. Quid obstat, ne bona instituta aliorum imitemur? Servi ostium mane aperuerunt, quo citius clientes domum

intrarent. Ponitur in hortis custos Priapus, ut terreat aves. Pythia Atheniensibus respondit, ut moenibus ligneis sese defenderent. Belgae verebantur, ne ad eos exercitus noster adduceretur.

2. Preložte vetu rôznymi spôsobmi vyjadrenia účelu!

Prišli sme do Ríma, aby sme si pozreli mnohé pamätihodnosti.

3. Preložte texty na začiatku lekcie a analyzujte ich z gramatického i historického hľadiska!

D MISCELLANEA

Triumfálny sprievod

Vojenská udatnosť sa u Rimanov vysoko cenila. Najvyšším vyznamenaním pre víťazného vojvodu i pre celé jeho vojsko bolo, keď senát povolil sláviť triumf. Triumf znamenal slávnostný vstup víťazného veliteľa do Ríma s pompéznym sprievodom, čím víťazi vzdávali vďaku bohom za ich pomoc, a zároveň oslavovali seba samých. Sprievod vychádzal z Martovho poľa, prešiel cez Fórum a ďalej sa uberal po Via Sacra na Kapitol, kde vojvodca vykonal obeť najvyššiemu rímskemu bohovi Jovovi pri jeho soche. Slávnosť sa končila v štadióne Circus Maximus. Počas triumfálneho pochodu kráčali za sebou členovia sprievodu podľa vopred stanoveného poriadku. Na čele sprievodu boli členovia senátu, rímski úradníci a hudobníci, za nimi kráčali obetné zvieratá, viezli vojnovú korisť na vozoch, pri ktorých kráčali aj spútaní zajatci. Potom prichádzali liktori v ruke so sekerou so zväzkami prútov.

Až za nimi prichádzal víťazný vojvodca oblečený v slávnostnej tóge na dvojkolesovom voze, ktorý ťahala štvorica koní. Na hlave mal zlatý veniec, v pravej ruke držal vavrínovú ratolesť. Sprewádzal ho jeden z jeho otrokov, ktorý držal nad jeho hlavou zlatý veniec a často mu pripomínal: „Obzri sa a pamätaj, že si človek!“ Pri triumfátorovi a za ním kráčali jeho dôstojníci, členovia rodiny a sprievod uzatvárali vojaci. Keď sprievod prišiel na Kapitol, konzuli a senát privítal triumfátora. Ten vykonal ďakovnú obeť a vložil zlatý veniec a zbrane do Jovovho lona.

Rímsky historik Titus Livius, žijúci na prelome I. storočia, podáva správu o triumfálnom pochode vojvodcu Marka Claudia Marcella takto:

Pridie quam urbem iniret in monte Albano triumphavit; inde ovans multam prae se praedam in urbem intulit. Cum simulacro captarum Syracusarum catapultae ballistaeque et alia omnia instrumenta belli lata et pacis diuturnae regiaeque opulentiae ornamenta, argenti aerisque fabrefacti vis, alia supellex pretiosaque vestis et multa nobilia signa, quibus inter primas Graeciae urbes Syracusae ornatae fuerant. Punicae quoque victoriae signum octo ducti elephantanti, et non minimum fuere spectaculum cum coronis aureis praecedentes Sosis Syracusanus et Moericus Hispanus, quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat, alter Nassum quodque ibi praesidii erat prodiderat. His ambobus civitas data et quingena iugera agri.

(Livius, *Ab urbe condita* XXVI, 21)

5. lekcia

Časové vety (indikatívne a konjunktívne)

A TEXTOVÁ ČASŤ

Vercingetorix, ubi de Caesaris adventu cognovit, oppugnatione destitit atque obviam Caesari proficiscitur. Ille oppidum Biturigum positum in via Noviodunum oppugnare instituerat. Quo ex oppido cum legati ad eum venissent oratum ut sibi ignosceret suaeque vitae consuleret, ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma conferri, equos produci, obsides dari iubet. Cum post obsidum traditionem centuriones et pauci milites, qui arma iumentaue conquirent intromissi essent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat. Quem simul atque oppidani conspexerunt atque in spem auxilii venerunt, arma capere, portas claudere, murum complere coeperunt. Centuriones in oppido, cum ex significatione Gallorum novi aliquid ab eis iniri consilii intellexissent, gladiis destrictis portas occupaverunt suosque omnes incolumes receperunt.

(podľa: Caesar, *De bello Gallico* VII, 12)

Sed diu magnum inter mortales certamen fuit, vine corporis an virtute animi res militaris magis procederet. Nam et, prius quam incipias, consulto et, ubi consulueris, mature facto opus est. Ita utrumque per se indigens alterum alterius auxilio eget. Igitur initio reges – nam in terris nomen imperi id primum fuit – *divorsi* pars ingenium, alii corpus exercebant: etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur; sua cuique satis placebant. Postea vero quam in Asia Cyrus, in Graecia Lacedaemonii et Athenienses coepere urbis atque nationes subigere, lubidinem dominandi causam belli habere, *maxumam* gloriam in *maxumo* imperio putare, tum demum periculo atque negotiis compertum est in bello *plurimum* ingenium posse. Quod si regum atque imperatorum animi virtus in pace ita ut in bello valeret, aequabilius atque constantius sese res humanae haberent neque aliud alio ferri neque mutari ac misceri omnia cerneret.

(podľa: Sallustius, *Catilinae coniuratio* 1 – 2)

- ◆ Pozorne si všimnite tvary v kurzíve! O aké tvary podľa vás ide?
- ◆ Zopakujte si väzbu mien miest a uved'te príklady!
- ◆ Určite gramatické kategórie slov, ktoré sú podčiarknuté!

Slovná zásoba

Achīvī, ōrum, m. – Achajci, Gréci
adhibeō, ēre, uī, hibitum – pridávať; vynaložiť, použiť
administrō, āre, āvī, ātum – obstarávať, konať, spravovať
adventus, ūs, m. – príchod
aggredior, ī, gressus sum – pristupovať, priblížiť sa; napádať, zaútočiť na
agmen, inis, n. – vojsko, voj, šík
antecēdō, ere, cessī, cessum – predchádzať, predstihovať
Aristīdēs, is, m. – aténsky štátnik a vojvodca
Biturīgēs, um, m. – Biturigovia, galský kmeň
celeritās, ātis, f. – rýchlosť
centuriō, ōnis, m. – stotník
claudō, ere, clausī, clausum – zatvárať
compleō, ēre, ēvī, ētum – naplňovať, naplniť, vyplniť
cōnferō, ferre, tulī, collātum – znášať dohromady, spájať
cōnficiō, ere, fēcī, fectum – dokončiť, vykonať
conquīrō, ere, sīvī, sītum – vyhľadávať
cōnsequor, sequī, secūtus sum – nasledovať po
cōnspiciō, ere, spexī, spectum – hľadiť, vidieť, uzrieť
convertō, ere, vertī, versum – obracať; meniť
Cýrus, ī, m. – Kýros, meno perzských kráľov
dēsistō, ere, stitī – zanechať, prestať
dēstringō, ere, strīnxī, strictum – odtrhávať, strhávať, odhaľovať
discēdō, ere, cessī, cessum – rozostúpiť sa, rozísť sa; (*ab alqa re*) upustiť od, zanechať
Epēus, ī, m. – Epeios, tvorca trójskeho koňa
Haeduī, ōrum, m. – Heduoivia, galský kmeň
Helvētiī, ōrum, m. – Helvét'ania, galský kmeň sídliači v dnešnom Švajčiarsku
Iānus, ī, m. – Janus, staroitalský boh zobrazovaný s dvoma tvármi
īgnōscō, ere, nōvī, nōtum – odpustiť, prepáčiť
incolumis, e – neporušený, bez ujmy
īnstituō, ere, stituī – ustanoviť
intrōmittō, ere, mīsī, missum – vpustiť, poslať dovnútra
invādō, ere, vāsī, vāsum – vtrhnúť, napadnúť
īrācundia, ae, f. – hnev, prchkosť
iūmentum, ī, n. – dobytok, ťažné zviera
mātūrus, a, um – zrelý, skorý, včasný
Noviodunum, ī, n. – mesto v Galii
nympha, ae, f. – dievča; nymfa, víla
obses, idis, m., f. – rukojemník
obstipēscō, ere, stipuī – žasnúť
obviam – v ústrety
oppugnātiō, ōnis, f. – obliehanie
pariō, ere, peperī, partum (paritūrus) – rodiť; tvoriť; získať
perlegō, ere, lēgī, lēctum – prečítať (do konca)
plērīque, plēraeque, plēraque – väčšina, takmer všetci/všetko
potior, īrī, potītus sum (alqa re) – zmocniť sa, dosiahnuť
praeparātiō, ōnis, f. – príprava
procul – ďaleko

prōvideō, ēre, vīdī, vīsum – predvídať, starať sa o
retineō, ēre, tinuī, tentum – zadržať; podržať
significātiō, ōnis, f. – označenie, znamenie
sufferō, ferre, sustulī, sublātum – na seba vziať, podujať sa na; vytrpieť, zničiť
superbia, ae, f. – pýcha, spupnosť
Tarquinius, īī, m. – meno rímskeho kráľa
ubi – kde; len čo, sotva (časová spojka)
ūtor, ūtī, ūsus sum (alqa re) – užívať, používať
Vercingetorīx, īgis, m. – kráľ galských Arvernov, veliteľ celogalského povstania

B GRAMATIKA

Časové vety

Časový vzťah hlavnej a vedľajšej vety môže byť trojaký:

- I. dej vedľajšej vety je súčasný s dejom hlavnej vety (súčasnosť)
- II. dej vedľajšej vety je predčasný vo vzťahu k deju hlavnej vety (predčasnosť)
- III. dej vedľajšej vety je následný vo vzťahu k deju hlavnej vety (následnosť)

I. Spojky vyjadrujúce súčasnosť

Najčastejšou časovou spojkou, ktorá vyjadruje súčasnosť (ale aj predčasnosť), je **cum** keď. Viaže sa s indikatívom aj konjunktívom, podľa čoho rozoznávame viacero druhov tejto spojky.

Cum s indikatívom

a/ **cum temporale** (časové *cum*) keď – slúži na presné určenie času deja v hlavnej vete. Používa sa s indikatívom všetkých časov a v hlavnej vete naň poukazujú výrazy *tum, tunc, eo die, eo tempore, annus, dies* a pod., alebo ich tam možno doplniť.

Cicero sex libros de re publica tunc scripsit, cum gubernacula rei publicae tenebat. Cicero napísal šesť kníh o štáte vtedy, keď držal kormidlá štátu.

b/ **cum identicum** (zhodné, totožné *cum*) keď; *tým, že* – v hlavnej aj vedľajšej vete je ten istý čas aj podmet a obe vety sa zhodujú svojím obsahom.

Cum tacent, clamant. Tým, že mlčia, kričia.

c/ **cum iterativum** (opätovacie *cum*) keď; *kedykoľvek* – vyjadruje opakovaný dej a spája sa s indikatívmi vyjadrujúcimi súčasnosť a predčasnosť.

Cum ambo consules mortui erant, interrex creabatur. Kedykoľvek obaja konzuli zomreli, bol volený interrex.

d/ **cum inversum** (obrátené *cum*) *ked'* – uvádza vedľajšiu vetu, v ktorej sa nachádza hlavný dej často predstavený príslovkami *subito*, *repente* ako neočakávaný a náhly. Vo vedľajšej vete býva indikatív perfekta alebo historický prízent. V hlavnej vete bývajú výrazy *iam* už, *vix* sotva, *nondum* ešte nie s indikatívom imperfekta alebo plusquamperfekta.

Hannibal iam subibat muros, cum repente in eum eruperunt Romani. Hannibal sa už približoval k múrom, keď sa proti nemu náhle vyrútili Rimania.

e/ **cum adiunctum** (pripojovacie *cum*) *pričom* – často sa spája s *interea*. Keďže pripája nový hlavný dej, je možné ho prekladať priradovacím súvetím pomocou *a pritom*.

Caedebatur civis Romanus, cum interea nullus gemitus audiebatur. Bol bičovaný rímsky občan, pričom (a pritom) nebolo počuť žiadne stonanie.

Dum, donec, quoad, quamdiu vo význame *kým, pokiaľ, zatial', pokiaľ ne-, dokiaľ ne-, až* sú časové spojky, ktoré tiež slúžia na vyjadrenie súčasnosti. V uvedenom význame sa viažu s indikatívom. S konjunktívom prízenta alebo imperfekta sa spojky **dum, donec, quoad** viažu vtedy, keď sa vyjadruje účel alebo očakávanie. V takom prípade ich prekladáme *dokiaľ by ne, až by*.

Dum spiro, spero. Kým dýcham, dúfam.

Non exspectavi, quoad mihi litterae tuae redderentur. Nevyčkal som, až by mi bol tvoj list odovzdaný.

N. B. Spojka dum vo význame **medzitým čo, zatiaľ čo** sa viaže s indikatívom prízenta, **do slovenčiny** však takéto sloveso **prekladáme minulým časom**.

Dum haec Romae geruntur, legati Allobrogum advenerunt. Zatiaľ čo sa toto dialo v Ríme, prišli vyslanci Alobrogov.

II. Spojky vyjadrujúce predčasnosť

Cum s konjunktívom

Cum historicum alebo **narrativum** (historické/rozprávacie *cum*) – uvádza časové vety spadajúce do minulosti. Vyjadruje časovú okolnosť k rozprávanému minulému deju, pričom medzi týmito udalosťami existuje vzťah nielen časový, ale aj kauzálny. Po tejto spojke stojí prísudok vždy v konjunktíve podľa pravidiel súslednosti časov:

konjunktív imperfekta pre vyjadrenie súčasnosti, t. j. ak je dej vedľajšej vety **súčasný** s dejom hlavnej vety

Cum Caesar veniret, Galli clamabant. Keď Caesar prichádzal, Galovia kričali.

konjunktív plusquamperfekta pre vyjadrenie predčasnosti, t. j. ak dej vedľajšej vety **predchádza** dej hlavnej vety

Romani, cum reges expulissent, consules creabant. Keď Rimania vyhnali kráľov, volili konzulov. (Rimania, po tom ako vyhnali kráľov, volili konzulov.)

Okrem spojky *cum* sa na vyjadrenie predčasnosti deja vedľajšej vety pred dejom hlavnej vety používajú aj iné spojky:

postquam, posteaquam potom ako; keď – najčastejšie sa viaže s indikatívom perfekta pri jednorazovom minulom deji alebo s indikatívom imperfekta, keď sa vyjadruje pretrvávajúci stav v minulosti.

Eo postquam Caesar venit, obsides, arma, servos poposcit. Keď tam Caesar prišiel, požiadal o rukojemníkov, zbrane a otrokov.

Postquam res Romanorum satis prospera videbatur, invidia ex opulentia orta est. Keď sa rímsky štát zdal dosť šťastný, z bohatstva vznikla závisť.

ut, ut primum, ubi, ubi primum, cum primum, simul, simulac, simulatque len čo; hneď ako – vyjadrujú takú predčasnosť deja vedľajšej vety, keď začiatok deja hlavnej vety nastáva vzápätí po deji vety vedľajšej. S týmito spojkami sa viažu indikatív perfekta pre jednoduchý dej v minulosti a futúrum II. pre budúci dej dokonavý.

Ubi primum loqui coepit, omnes conticuerunt. Len čo začal rozprávať, všetci zmĺkli.

Simul aliquid audiero, scribam ad te. Len čo budem niečo počuť, napíšem ti.

III. Spojky vyjadrujúce následnosť

Časové vety vyjadrujúce následnosť sa v latinčine uvádzajú spojkami ***antequam, priusquam*** skôr ako; prv ako, ktoré sa často vyskytujú aj oddelene *ante ... quam, prius ... quam*. Použitie slovesného času a spôsobu je pri týchto spojkách pomerne náročné. Môžu sa viazať s indikatívom aj konjunktívom, pričom vo väčšine prípadov platia tieto pravidlá väzby:

– vo vzťahu k budúcnosti

– s indikatívom **prézentu** po hlavnej vete **kladnej**

Antequam pro reo dicere instituo, pro me ipso pauca dicam. Skôr ako začnem hovoriť za vinníka, poviem niečo málo za seba.

– s **indikatívom futúra II. po hlavnej vete zápornej**

De Carthagine vereri non ante desinam, quam illam excisam esse cognovero. Kartága sa neprestanem obávať skôr, ako sa dozviem, že bolo zničené.

-- vo vzťahu k minulosti

– s **indikatívom perfekta po hlavnej vete zápornej**

Hostes non prius pugna excesserunt, quam duces concidere viderunt. Nepriatelia neodišli z boja skôr, ako uvideli padnúť vodcu.

– s **konjunktívom imperfekta a plusquamperfekta po hlavnej vete kladnej** (ako *cum historicum*)

Numidae, priusquam ex castris subveniretur, in proximos colles discesserunt. Numid'ania sa rozutekali na najbližšie kopce skôr, ako prišla z tábora pomoc.

-- pri časovom vzťahu s vyjadrením účelu a možnosti

– s **konjunktívom prázenta a imperfekta** (do slovenčiny prekladáme kondicionálom)

Priusquam incipias, consulto opus est. Skôr než by si začal (= začneš), treba sa poradiť.

Pádová syntax

Ablatív prostriedku/nástroja

Ablatívom prostriedku alebo nástroja sa vyjadruje prostriedok, resp. nástroj, ktorým sa niečo robí, napr. *cernimus oculis* vidíme očami. Tento ablatív sa kladie ako ablatív látky pri slovesách znamenajúcich:

naplniť niečím – *complere, explere, implere aliqua re*

oplývať niečím – *abundare, affluere aliqua re*

opatriť, vzdelávať, cvičiť sa – *instruere, ornare, erudire, exercere aliqua re*

N. B. Ablatív prostriedku sa používa aj vo väzbe *opus est* treba. Ablatívom sa tu vyjadruje osoba alebo vec, ktorú niekto potrebuje: *Mihi opus est libris.* Potrebujem knihy. Keď sa však potrebná vec vyjadruje adjektívom alebo zámenom v neutre, ostáva v nominatíve: *Id opus est.* Treba to.

Ablatív prostriedku je aj pri niektorých deponenciách: *frui pace* užívať pokoj, *fungi munere* zastávať úrad, *uti occasione* využiť príležitosť, *potiri urbe* zmocniť sa mesta (ale *rerum potiri* zmocniť sa vlády má väzbu s genitívom).

C CVIČENIA

1. Určite, či ide o súčasnosť alebo predčasnosť dejov v minulosti a rozhodnite, aký konjunktív by ste použili po spojke *cum*!

Ked' vojaci prišli, žiadali obilie.

Ked' slnko zapadalo, prechádzal som sa v záhrade.

Ked' slnko zapadlo, vrátil som sa do domu.

Ked' som písal list, prišli ma pozdraviť priatelia.

Ked' si napísal pravdu, všetci získali nádej.

Ked' sme si vypočuli všetky odpovede, učiteľ rozhodol.

Ked' rodičia pozorne počúvali moje slová, pociťoval som radosť.

Ked' sme Vám to sľubovali, neverili ste nám.

Ked' mu všetko sľúbili, spokojný odišiel.

2. Preložte!

Cum senex de iuventute sua narrabat, gaudebat. Ubi regium imperium in superbiam se convertit, Romani Tarquinium Roma expulerunt. Ante occupabatur animus ab iracundia, quam providere ratio potuit, ne occuparetur. Hunc librum tibi non reddam, priusquam eum perlegero. Cives portas clauserunt, priusquam hostes invaderent. Ubi nympa iuvenem vidit, obstipuit; ex manu ceciderunt herbae, quas legerat. Catilina cum in ultimo proelio cum gladio in manu staret, audacissime pugnabat. Iam ab urbe discedebam, cum litteris tuis retentus sum. Cum Achivi per decem annos Troiam capere non possent, Epeus equum ligneum fecit. Romani cum nullum bellum gererent, templum Iani claudebant. Cum Caesar loqueretur, alii tacebant, alii clamabant. Aeneas, cum ad inferos descendisset, cum patre suo loquebatur. Haedui, cum se suaque ab Helvetiis defendere non possent, legatos ad Caesarem miserunt. Omnia sunt incerta, cum a iure discessum est. Romani iam vincebant, cum forma elephantorum eos cedere proelio coegit. Dum ea Romani parant consultantque, iam Saguntum summa vi oppugnabatur. Catilina erat timendus, dum urbis moenibus continebatur. Aristides sexto anno, postquam erat expulsus, in patriam restitutus est. In omnibus negotiis aggrediaris,

adhibenda est praeparatio diligens. Cum ver esse coeperat, Verres se dabat labori atque itineribus.

3. Preložte a identifikujte ablatívy!

Sol luce sua omnia illustrat. Pater meus eloquentia gloriam magnam sibi peperit. Hostes totam regionem ferro ignique devastaverunt. Multi divitiis male utuntur. Nostri castris hostium potiti sunt. Tantum scimus, quantum memoria tenemus.

D MISCELLANEA

Kúria – sídlo rímskeho senátu

Jednou z najpozoruhodnejších pamätihodností Rímskeho fóra je *curia*, kde zasadal najdôležitejší rímsky zákonodarný zbor *senatus*. Urodzení otcovia (*senatores*) tu v čase republiky prijímali zákony, hlasovaním rozhodovali o vojne a mieri, o finančných a vnútroštátnych záležitostiach. Senátori sedeli na schodoch v radoch pozdĺž dvoch stien a slova sa ujímali v poradí podľa hodnosti. Ten z nich, ktorý zastával nejaký úrad (*magistratus*), sedel na samostatnej stoličke pri soche bohyne víťazstva v zadnej časti miestnosti. Súčasná kúria je v poradí tretia, ktorú Rimania postavili; ostatné zničil požiar alebo boli prebudované (*Curia Hostilia*, *Curia Iulia*).

Hoci sa zvonka javí ako dvojposchodová budova, v skutočnosti je vo vnútri jednopriestorová. Do kúrie sa vstupuje jednou bránou, nad ňou sa nachádzajú tri veľké okná. Vonkajšie priečelie nemá výzdobu a ani vo vnútri budovy sa nenechávajú žiadne stĺpy. Typickým znakom kúrie je trojuholníková strecha, pripomínajúca grécke chrámy.

6. lekcia

Podmienkové vety (reálna, potenciálna a ireálna forma)

A TEXTOVÁ ČASŤ

Nunc iam aperte rem publicam universam petis, templa deorum immortalium, vitam omnium civium, Italiam totam ad exitium vocas. Quare, quoniam id, quod est primum, et quod huius imperii disciplinaeque maiorum proprium est, facere nondum audeo, faciam id, quod est ad severitatem lenius et ad communem salutem utilius. Nam si te interfici iussero, residebit in re publica reliqua coniuratorum manus; sin tu, quod te iam dudum hortor, exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et perniciose sentina rei publicae. Quid est, Catilina? Num dubitas id iussu meo facere, quod iam tua sponte faciebas? Exire ex urbe iubet consul hostem. Interrogas me, num in exilium; non iubeo, sed, si me consulis, suadeo.

(podľa: Cicero, *In Catilinam* I, 12 – 13)

Hannibal, Hamilcaris filius, Carthaginiensis. Si verum est, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute **superarit**, non est infitandum Hannibalem tanto **praestitisse** ceteros imperatores prudentia, quanto populus Romanus antecedit fortitudine cunctas nationes. Nam quotienscumque cum eo **congressus est** in Italia, semper discessit superior. Quod nisi domi civium suorum invidia **debilitatus esset**, Romanos videtur superare potuisse. Sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem. Hic autem velut hereditate relictum odium paternum erga Romanos sic **conservavit**, ut numquam **destiterit** animo **bellare** cum Romanis.

(podľa: Cornelius Nepos, *Hannibal*, 1)

In laqueum, quem venandi causa posueras, aper incidit. Cum eo haereret, exemptum eum abstuli. Num tibi videor tuum aprum abstulisse? Et si tuum putas fuisse, si solutum eum in silvam dimissem, eo casu tuus esse desisset an maneret? Respondit iudex: laqueum videamus ne intersit in publico an in privato posuerim et si in privato posui, utrum in meo an in alieno, et, si in alieno, utrum permissu eius cuius fundus erat an non permissu eius posuerim. Summam tamen hanc puto esse, ut, si in meam potestatem pervenit, meus factus sit. Sin autem aprum meum ferum in suam naturalem laxitatem dimisisses et eo facto meus esse desisset, actionem mihi in factum dari oportere.

- ◆ Nájdiť v textoch priame otázky a utvorte z nich nepriame otázky! Aké pravidlá pri tom použijete?
- ◆ Zopakujte si, čo viete o rímskych číslach!
- ◆ Určite gramatické kategórie hrubo zvýraznených slov!

Slovná zásoba

aberrō, āre, āvī, ātum – zablúdiť
alō, ere, aluī, altum (alitum) – živiť, chovať
āmittō, ere, mīsi, missum – prepúšťať; vzdávať sa, stratiť
antecēdō, ere, cessī, cessum – predchádzať, predísť; prevyšovať, vynikať nad niekým
aper, aprī, m. – diviak
bellō, āre, āvī, ātum – viesť vojnu
cōnsultor, ōris m. – radca
dēsīnō, ere, dēsī, dēsītum – prestať
Diogenēs, is, m. – Diogenés, grécky filozof (4 – 3. st. pr. Kr.)
distīnctus, a, um – zdobený
dō, dare, dedī, datum – dať, dávať; *āctiōnem dare* – povoliť žalobu
doleō, ēre, uī, dolitūrus – cítiť bolesť; trúchliť
dūdum – dávno, prv, nedávno
exhauriō, īre, hausī, haustum – vyčerpať; odstrániť; dokončiť
eximō, ere, ēmī, ēmptum – vybrať; odstraňovať; oslobodzovať
fētus, ūs, m. – plod, mláďa
hērēditās, ātis, f. – dedičstvo
immolō, āre, āvī, ātum – obetovať; predurčiť na smrť
imprūdēns, entis – neskúsený, nerozumný
indigeō, ēre, uī (s gen. al. abl.) – mať nedostatok, potrebovať
īnfītor, āri, ātus sum – zapierať, popierať
insānus, a, um – duševne chorý, bláznivý
iussū (len abl.) – na rozkaz, *iussū cōnsulis* – na konzulov rozkaz, *iussū meō* – na môj rozkaz
laqueus, ī, m. – slučka, pasca
laxitās, ātis, f. – voľnosť
lūgeō, ēre, lūxī – trúchliť
mentior, īrī, ītus sum – klamať, vymýšľať si
mercēnnārius, a, um – najatý, námezdný
molestus, a, um – ťažký, nepríjemný
mutīlus, a, um – okyptený
nūbō, ere, nūpsī, nūptum – vydať sa
obtrectātīō, ōnis, f. – znevažovanie; nepriazeň
odium, īī, n. – nenávisť
paternus, a, um – otcovský, zdedený od otcov
peccātum, ī, n. – previnenie, hriech
peccō, āre, āvī, ātum – previniť sa; zmýliť sa
pellō, ere, pepulī, pulsum – odháňať, vyhnať (z vlasti)
permissū (len abl.) – s dovolením

perniciōsus, a, um – škodlivý
perseverō, āre, āvī, ātum – zotrvať; neprestávať
praestō, āre, stitī, stitum – vynikať nad; poskytovať, dávať
Priamus, ī, m. – Priamos, trójsky kráľ
prīmogenitus, a, um – prvorodený
proprius, a, um – vlastný; osobitý
Pyrrhus, ī, m. – epirský kráľ
quārē – a preto
quotiēnscumque – koľkokoľvek ráz
repudiō, āre, āvī, ātum – odmietat', neuznať
scēptrum, ī, n. – vladárske žezlo
sentīna, ae, f. – kal; zberba (o ľud'och)
sevērītās, tātis, f. – prísnosť, vážnosť
sīc – tak
submoveō (summoveō), ēre, mōvī, mōtum – odstrániť
suffrāgium, īī, n. – hlasovanie; *suffrāgia ferre dē alqa re* – hlasovať o niečom
tēctum, ī, n. – strecha, krov; dom, príbytok
testis, is, m., f. – svedok, svedkyňa
triennium, īī, n. – obdobie troch rokov, tri roky
trīmus, a, um – trojročný
voluptās, ātis, f. – pôžitok, slasť

B GRAMATIKA

Podmienkové vety

Podmienkové vedľajšie vety obsahujú podmienku, od splnenia ktorej závisí platnosť deja v hlavnej vete. Hlavná a vedľajšia veta sú teda v užšej súvislosti, ako pri iných súvetiach. Prejavuje sa to aj v tom, že vo väčšine prípadov je v hlavnej a vedľajšej vete rovnaký slovesný čas aj spôsob. V podmienkovom súvetí vedľajšia veta sa nazýva **predvetie**, hlavná veta **závetie**. Na rozdiel od slovenčiny existujú v latinčine tri druhy podmienkového súvetia, ktoré sa uvádzajú spojками *si* ak; ak by; keby, v zápore *nisi* ak ne-; ak by ne-; keby ne-. Tieto spojky sa používajú s neurčitými zámenami: *si quis* ak niekto, *si quid* ak niečo a pod.

a/ **Reálna forma** – vyjadruje skutočnú podmienku bez ohľadu na to, či sa uskutoční alebo nie. Sloveso v hlavnej aj vedľajšej vete je vždy v indikatíve, a to všetkých časov.

Si id credis, erras. Ak tomu veríš, mýliš sa.

Si id credebas, errabas. Ak si tomu veril, mýlil si sa.

Si id credidisti, erravisti. Ak si tomu uveril, zmýlil si sa.

Si id credideris, errabis. Ak tomu uveríš, zmýliš sa.

b/ **Potenciálna forma** – vyjadruje podmienku v blízkej budúcnosti splniteľnú. Výsledok deja je možný. Sloveso je v konjunktíve prézenta alebo perfekta. Konjunktív prézenta vyjadruje dej trváci a prekladáme ho nedokonavým slovesom v kondicionáli, konjunktív perfekta vyjadruje dej jednorazový a prekladáme ho dokonavým slovesným tvarom v kondicionáli.

Si id credas, erres. Ak by si tomu veril, mýlil by si sa.

Si id credideris, erraveris. Ak by si tomu uveril, zmýlil by si sa.

c/ **Ireálna forma** – vyjadruje podmienku neuskutočniteľnú alebo neuskutočnenú, následok podmienky sa teda nedostaví alebo nedostavil. V predvetí aj v závetí je konjunktív imperfekta pre prítomnosť a konjunktív plusquamperfekta pre minulosť. Pri preklade konjunktív imperfekta vyjadrujeme prítomným kondicionálom nedokonavo, konjunktív plusquamperfekta minulým kondicionálom alebo prítomným kondicionálom dokonavo.

Si id crederes, errares. Keby si tomu veril, mýlil by si sa.

Si id credidisses, erravisses. Keby si tomu (bol) uveril, (bol) by si sa zmýlil.

N. B. Popri uvedených formách podmienkového súvetia sa vyskytuje aj štvrtá, v ktorej je predvetie vyjadrené inou formou ako závetie. Takáto forma sa nazýva *casus mixtus*, t. j. zmiešaná forma. Najčastejšie sa vyskytuje kombinácia reálnej a potenciálnej formy: *Memoria minuitur, nisi eam exerceas*. Pamäť slabne, ak by si ju necvičil.

Zvláštnosti podmienkových viet

Namiesto ireálneho konjunktívu býva niekedy v závetí **indikatív** pri výrazoch

– možnosti, povinnosti, slušnosti a nevyhnutnosti

– pri adverbiách *paene* a *prope*

– keď sa výsledok vyslovuje takmer ako skutočný.

Si non alium iactaret odorem, laurus erat. Ak by nešíril inú vôňu, bol by vavrínom.

Ďalšie podmienkové spojky

Popri vyššie uvedených spojkách sa používajú aj ďalšie podmienkové spojky:

– *quodsi* ak *však*; *a* ak na začiatku súvetia pre vyjadrenie tesnejšieho spojenia s predchádzajúcim textom;

– *non si* popiera len jedno slovo na rozdiel od spojky *nisi*, ktorá popiera celú vetu;

– *si minus* sa kladie spravidla vtedy, keď chýba sloveso;

– *sin* alebo *sin autem* ak *však* uvádza druhú podmienkovú vetu, keď nasledujú dve za sebou.

C CVIČENIA

1. Označte konjunktívne slovesné tvary a určite všetky ich gramatické kategórie!

videt, laudet, amat, agat, velim, dices, moreretur, conaberis, der, monent, darent

2. Zmeňte indikatívne tvary na konjunktívne a naopak so zachovaním ostatných gramatických kategórií!

taces	videas
amabat	venerit
coepisti	ambularem
factus est	essem
erat	sublati sint
ponebantur	coepissent
steteram	posset
es	eat
punio	opprimeret

3. Preložte a určite typ vedľajšej vety podmienkovej!

Si verum narratis, non opus est testibus. Naturam si sequemur ducem, nunquam aberrabimus. Si vis, dabo tibi testes. Iucunde vivi non potest, nisi cum virtute vivitur. Ego, si Scipionis desiderio me moveri negem, certe mentiar. Vellem esse Diogenes, nisi Alexander essem. Hectora quis nosset, si Troia felix fuisset? Si tacuisses, philosophus mansisses. Parva nisi servaveris, maiora amittes. Tu si hic sis, aliter sentias. Multis hominibus senectus molesta non esset, si in iuventute eius memores fuissent. Quae vita Priami fuisset, si fatum malum scivisset? Si bonam famam servaveritis, satis divites eritis. Pyrrhus cum senato Romano foedus iunxisset, nisi Appius Claudius, caecus ille senator, dixisset: Nisi rex ex Italia decedet, in bello perseverabimus. Parvi sunt foris arma, si deest consilium domi. Nunquam Hercules ad deos abisset, nisi eam sibi viam virtute munivisset. Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi. Si insanus gladium a te postulet, dare peccatum sit. Imprudens sim, si condiciones tuas accipiam. Si id fecisses, melius famae tuae consulisses. Poma si matura sunt, ex arbore decidunt. Si verum narratis, non opus est testibus. Libertatem si non possumus servare, moriamur!

4. Preložte vety a určite jednotlivé ablatívy!

Hoc nullo modo fieri potest. Verba oratoris cum voluptate audivimus. Ludovicus rex iure Magnus appellatur. Haec avis incredibili celeritate volat. Discipuli silentio in templum eunt. Milites maximo (cum) labore pontem faciunt. Hanc epistulam magna (cum) cura scripsi.

D MISCELLANEA

Fontes iuris Romani

K najstarším prameňom rímskeho práva patria tzv. kráľovské zákony (*leges regiae*) a zákony dvanástich tabúl (*leges duodecim tabularum*). Kráľovské zákony sa považujú za najstaršie rímske právne normy, hoci sa nedochovali v autentickom znení, ale poznáme ich prevažne z diel rímskych historikov, najmä Tita Livia a Plutarcha. Obsahujú najrôznejšie príkazy a zákazy, ktoré sú rôznymi historikmi pripisované rímskym kráľom. Najviac zákonov sa pripisuje prvým trom kráľom: Romulovi, Numovi Pompiliovi a Ancovi Marciovi. Pozorne si prečítajte vybrané pasáže a pokúste sa im porozumieť!

Romulus

Dionysios 2, 9: Romulus postquam potiores ab inferioribus secrevit, mox leges tulit, et quid utrisque faciendum esset statuit: patricii sacerdotiis et magistratibus fungerentur et iudicarent, plebei vero agros colerent et pecus alerent et mercennarias artes exercerent. Patriciorum fidei

addidit et commisit plebeios, permittens unicuique quem ipse sibi vellet eligere patronum, patronatum appellans hoc patrociniū.

Dionysios 2, 12 – 14: Romulus cum haec constituisset, consultores instituere decrevit, quibuscum res publicas administraret, e patriciis C viros eligens. His constitutis distribuit potestates, quas unumquemque habere volebat. Ac regi quidem haecce attribuit iura: primum ut sacrorum et sacrificiorum haberet principatum, tum ut legum morumque patriorum esset custos, de gravioribus delictis ipse cognosceret, leviora senatoribus committeret, senatum cogeret et populum convocaret et in bello summum haberet imperium. Consilio senatus hanc potestatem dedit, ut deliberaret et suffragium ferret de qualibet re.

Dionysios 2, 15: Necessitatem imposuit Romulus civibus, omnem virilem prolem educare et filias primogenitas, necare vero nullum fetum triennio minorem, nisi natum mutilum aut monstrum statim post partum, quos a parentibus exponi non prohibuit, dummodo eos prius ostenderent quinque vicinis proximis iique id comprobassent.

Plut. Rom. 22: Romulus constituit quoque leges quasdam, inter quas illa dura est, quae uxori non permittit divertere a marito, at marito permittit uxorem repudiare propter veneficium circa prolem vel subiectionem clavium vel adulterium commissum.

Numa Pompilius

Plut. Numa 12: (Numa) officium lugendi secundum aetates et tempora constituit, ut puerum trimo minorem ne quis lugeat, maiorem ne plures menses, quam annos vixerit, usque ad decem: nec quemquam cuiusvis aetatis ultra; sed longissimi luctus tempus esse decem mensium. Per quod spatium uxoribus quoque defunctorum a secundis nuptiis abstinendum est; et si qua prius nupserit, bovem fetam immolare debebat ex illius lege.

Tarquinius Priscus

Dionysios 3, 61 – 62: Legati (Etruscorum) aderant ferentes insignia imperii, quibus ipsi reges suos ornabant portantes coronam auream, sellam eburneam, sceptrum aquila in capite ornatum, tunicam purpuream auro distinctam, togam purpuream pictam. Tarquinius tamen his honoribus non statim usus est, ut plerique scriptorum Romanorum tradunt, sed senatus populique arbitrio permittens, an recipiendi honores essent, tum demum cum omnes consensissent eos accepit.

Tarquinius Superbus

Dionysios 4, 43: (Tarquinius) leges a Tullio scriptas ... omnes sustulit et ne tabulas quidem, in quibus erant scriptae, reliquit, sed has quoque ex foro summo veri iubens delevit.

Zákony dvanástich tabúl' sú najdôležitejšie zákony v zákonodarstve Rímskej republiky. Sú kodifikáciou rímskeho zvykového práva z polovice 5. storočia, ktorú si vynútili plebejci, aby zabránili voľnej interpretácii týchto noriem patricijskými úradníkmi. Zákony dvanástich tabúl' tak zaviedli formálnu rovnosť občanov pred súdom. Jednalo sa o 12 bronzových tabúl', ktoré boli vystavené na Fóre. Okolo roku 390 pr. Kr. boli vystavené tabule v dôsledku galského vpádu zničené a už nikdy neboli obnovené. Ich obsah sa ďalej iba ústne tradoval. Ešte v Ciceronovej dobe sa ich deti učili ako povinnú básničku (*carmen necessarium*). Originálny text sa teda nezachoval a ustanovenia poznáme len z mnohých citácií z diel rímskych historikov, právnikov, gramatikov a rečníkov. Zákony dvanástich tabúl' obsahovali základy procesného, dedičského a rodinného práva. Na začiatku jedenástej tabule bol aj dobre známy zákaz uzatvárania manželstva medzi plebejcami a patricijmi. Väčšina textu sa teda zaoberá otázkami, ktoré boli prioritné pre vtedajšiu spoločnosť. Trestné právo bolo poňaté iba okrajovo, čo spočívalo vo vymedzení základných trestných činov ako vražda, krádež, korupcia ap. Z hľadiska vývoja rímskej kultúry sú zaujímavé aj predpisy zakazujúce pochovávanie ľudí v meste. Jazyk zákonov je veľmi strohý, vyznačuje sa stručnými formuláciami v imperatívne, napr.:

TABULA I.

1. Si in ius vocat, ito. Ni it, antestamino: igitur em capito.

TABULA X.

1. Hominem mortum in urbe ne sepelito neve urito.
5. Homine mortuo ne ossa legito, quo post funus faciat.

7. lekcia

Príčinné vety. Prípustkové vety. Ablatív vzťahu – Ablatív príčiny – Ablatív miery – Ablatív sprievodu

A TEXTOVÁ ČASŤ

Quae cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti, egredere ex urbe, patent portae, proficiscere. Nimium diu te imperatorem tua illa Manliana castra desiderant. Educ tecum etiam omnes tuos, si minus, quam plurimos. Purga urbem. Magno me metu liberabis, dum modo inter me atque te murus intersit. Nobiscum versari iam diutius non potes; non feram, non patiar, non sinam. Magna dis immortalibus habenda est atque huic ipsi Iovi Statori, antiquissimo custodi huius urbis, gratia, quod hanc tam taetram, tam horribilem tamque infestam rei publicae pestem totiens iam effugimus. Quamdiu mihi consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo et competitores tuos interficere voluisti, compressi conatus tuos nefarios amicorum praesidio et copiis nullo tumultu publice concitato; denique, quotienscumque me petisti, per me tibi obstiti, quamquam videbam perniciem meam cum magna calamitate rei publicae esse coniunctam.

(podľa: Cicero, *In Catilinam* I, 5)

Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt adfecti gravioribus morbis quique in proeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant aut se immolatuos vovent administrisque ad ea sacrificia druidibus utuntur, quod, pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur. Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent; homines succensi flamma exanimantur. Supplicia eorum qui in furto aut in latrocinio aut aliqua noxia sint comprehensi gratiora dis immortalibus esse arbitrantur; sed, cum eius generis copia defecit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedicant idque ab druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum sed noctium finiunt; dies natales et mensum et annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur.

(podľa: Caesar, *De bello Gallico* VI, 16, 18)

- ◆ Nájdite v texte adverbiá a zopakujte si ich tvorbu a stupňovanie!
- ◆ Kto boli Druidovia?
- ◆ Zopakujte si použitie lokálneho ablatívu (ablatív miesta, ablatív času)!

Slovná zásoba

abstinēns, entis – zdržanlivý; nezištný
ambūrō, ere, ussī, ustum – páliť, spáliť
appetō, ere, īvī, ītum – hnať sa, ponáhľať sa; túžiť; uchádzať sa
avunculus, ī, m. – ujec
balineum, ī, n. – kúpele
Carthāginiēnsis, e – kartáginský
cinis, eris, m. – popol, prach
clādēs, is, f. – pohroma, nešťastie
comes, itis, m., f. – sprievodca; druh
comitātus, ūs, m. – sprievod, družina
comitium, īī, n. – komicium, miesto na zhromaždenie ľudu; (pl.) komície, snem, voľby;
comitia habere – konať snem, konať voľby
commoveō, ēre, mōvī, mōtum – hýbať niekým; dojímať
competītor, ōris, m. – spoluuchádzač, spolužiadateľ
complector, plectī, plexus sum – objímať, privinúť
cōnātus, ūs, m. – pokus; snaha, úsilie
concitō, āre, āvī, ātum – poháňať; poburovať, podnecovať
cōnspiciuus, a, um – viditeľný, jasný, očividný
cōnsulāris, e – konzulský
contentus, a, um (alqa re) – spokojný s niečím
crās (adv.) – zajtra, nabudúce
crēbrō – často, hojne
cūnctor, ārī, ātus sum – váhať; rozmýšľať
dēnsus, a, um – hustý
dēsīgnō, āre, āvī, ātum – označovať; *cōnsul dēsīgnātus* – nastávajúci konzul (zvolený na budúci rok)
Dīdō, ōnis, f. – Didóna, kráľovna v Kartágu
dūdum – dávno, skoršie; *iam dūdum* – už dávno, dlho
ēdūcō, ere, ēdūxī, ēductum – vyviešť, vytiahnuť
effugiō, ere, fūgī – utiecť, uniknúť
ēgredior, ī, gressus, sum – vystúpiť, vydať sa na cestu
Eurystheus, ī, m. – mykénsky kráľ
exeō, īre, īī, itum – vyjsť, odísť, odtiahnuť
exhauriō, īre, hausī, haustum – vyčerpať, vyprázdňovať; odoberať
exitium, īī, n. – zánik, zničenie
frequentō, āre, āvī, ātum – (hojne) navštevovať
frūmentātor, ōris, m. – obchodník s obilím; (vojenský) zásobovateľ
Gallus, ī, m. – Gal; Francúz
gustō, āre, āvī, ātum – ochutnávať, jesť
Haeduī, ōrum, m. – Héduovia, galský kmeň
imperfectus, a, um – nedokončený; nedokonalý
īnfestus, a, um – ohrozený; nepriateľský

iniussū (+ gen.) – bez rozkazu
īnsidior, ārī, ātus sum – striehnuť na; strojť úklady
intersum, esse, fuī – byť medzi; účastniť sa
intueor, ērī, tuitus sum – pozerat' sa, dívat' sa
inūsītātus, a, um – nezvyčajný
Iuppiter, Iovis, m. (dat. *Iovī*, akuz. *Iovem*, abl. *Iove*) – Jupiter, najvyšší rímsky boh
lēnis, e – pomalý, voľný, vľúdny
magnitūdō, inis, f. – veľkosť, množstvo
Manliānus, a, um – Manliov, manliovský (C. Manlius bol účastník Katilinovho sprisahania)
Mīsēnum, ī, n. – mestečko južne od Neapolu
nē ... quidem – ani; *nē pater quidem* – ani otec
nefārius, a, um – zločinný
nefārius, ī, m. – zločinec
nūbēs, is, f. – mrak, oblak; temnota
obsistō, ere, stitī – postaviť sa proti
pergō, ere, perrēxī, perrēctum – pokračovať v ceste, postupovať; ponáhl'at' sa
perniciēs, ēī, f. – záhuba, skaza, pohroma
perniciōsus, a, um – záhubný, škodlivý
perpetuitās, ātis, f. – nepretržitosť; večná pamiatka
pīnus, ūs (ī), f. – pínia, borovica, smrek
Posōnium, ī, n. – Bratislava
praesidium, ī, n. – ochrana; vojsko, posádka
pūmex, icis, m. (f.) – pemza; láva, kameň
purgō, āre, āvī, ātum – čistiť, očistiť
quiēs, ētis, f. – pokoj, odpočinok
raptor, ōris, m. – lúpežník, zbojník
relūceō, ēre, lūxī – žiariť; opäť osvietiť
sarcina, ae, f. – batoh; bremeno; tovar
Scīpiō, ōnis, m. – rímske priezvisko
sēcūritās, ātis, f. – bezstarosť; duševný pokoj
sēnsim (adv.) – pomaly, ledva badateľne
sinō, ere, sīvī, situm – dovoliť, nechať
solea, ae, f. – črievica; *soleās poscere* – chcieť odísť
spōns, ntis, f. – vôľa; *sponte meā* – z mojej vôle, dobrovoľne
Stabiae, ārum, f. – mesto neďaleko Pompejí
Stator, ōris, m. – Zastaviteľ, prímenie Jova, ktorý vraj zastavil Rimanov na úteku pred Sabínmi
taeter, tra, trum – hnusný, ohavný
trepidō, āre, āvī, ātum – triasť sa, chvieť sa
trīstis, e – smutný, žalostný, nešťastný
tumultus, ūs, m. – lomoz, nepokoj, vzburá, poplach
ulcīscor, ī, ultus sum – pomstiť sa
versor, ārī, ātus sum – obracať sa, otáčať sa; žiť
Vesuvius, ī, m. – Vezuv, sopka blízko Neapola
vitium, ī, n. – chyba, vada, kaz

B GRAMATIKA

Príčinné (dôvodové) vety

Príčinné vety sú vedľajšie vety, ktoré zdôvodňujú dej hlavnej vety, t. j. vyjadrujú príčinu alebo dôvod toho, čo je obsahom hlavnej vety. Pýtame sa na ne otázkou *prečo? z akej príčiny? z akého dôvodu?* Uvádzajú sa najmä spojkami **quod, quia, quoniam, cum** pretože, že, lebo, keďže a viažu sa jednak s indikatívom, jednak s konjunktívom. V hlavnej vete sa často vyskytujú výrazy naznačujúce, že nasleduje príčinná vedľajšia veta: **idcirco, propterea, hanc ob causam, ea de causa** preto, z toho dôvodu, z tej príčiny.

S indikatívom sa viažu:

– **quod, quia**, ak vyjadrujú skutočnú príčinu.

Quia nox est, stellae apparent. Pretože je noc, hviezdy sa objavajú.

Laudo te, quod errorem correxisti. Chválim ťa, lebo si napravil chybu.

– **quoniam, quando, quandoquidem**, ak vyjadrujú zrejmu a nespochybniteľnú príčinu.

Vos, Quirites, quoniam nox est, in vestra tecta discedite! Vy, Rimania, pretože už je noc, odíďte do vašich domovov!

S konjunktívom sa viažu spojky:

– **quod a quia** pretože *vraj, lebo* *vraj* vyjadrujú neskutočnú príčinu alebo názor niekoho iného. V takom prípade hovoríme o konjunktíve cudzej mienky.

Socrates capitis damnatus est, quod iuventutem corrumpet. Sokrates bol odsúdený na smrť, pretože *vraj* kazil mládež.

Noctu Themistocles ambulabat, quia somnum capere non posset. Themistokles sa v noci prechádzal, lebo nemohol zaspať.

– **cum (causale)** keďže s konjunktívom podľa súslednosti časov vyjadruje skutočnú príčinu.

Hannibal captivos, cum a suis non redimerentur, venum dedit. Hannibal predal zajatcov, keďže neboli od svojich vykúpení.

non quod, non quo *nie že by* vždy odmieta nejakú predpokladanú, ale nesprávnu príčinu. Ozajstný dôvod sa zvyčajne dozvedáme z pokračovania vety po spojke *sed*.

Ad te litteras dedi, non quo haberem magnopere, quod scriberem, sed ut loquerer tecum absens. Poslal som ti list, nie že by som mal toho veľa, čo by som písal, ale aby som s tebou hovoril aj v tvojej neprítomnosti.

Substantívna veta dôvodová uvádza vysvetlenie k niektorému členu hlavnej vety a býva v nej zväčša indikatív. Takáto veta sa uvádza spojkou **quod** a nazýva sa faktické alebo

vysvetľovacie. Najčastejšie vysvetľuje: ukazovacie zámená **hoc, id, illud** atď., alebo adverbiá **bene, male, opportune, recte** pri slovesách *fit, accidit, evenit*.

In eo sumus sapientes, quod naturam sequimur. V tom sme múdri, že nasledujeme prírodu.

Bene facis, quod litteras anteponis voluptatibus. Dobre robíš, že uprednostňuješ vzdelanie pred zábavou.

Prípustkové vety

Vety prípustkové sú vedľajšie vety, ktoré vyjadrujú prípustku skutočnú, možnú alebo neuskutočnenú, napriek ktorej nastane nejaký dej alebo stav. Vety prípustkové sa dajú ľahko spoznať podľa ich spojky a podľa výrazov *tamen* jednako, *attamen* ale jednako, *nilominus* jednako v hlavnej vete. Hoci sa prípustkové vety vyskytujú aj bez spojky, väčšinou sú uvedené spojkami, po ktorých nasleduje indikatív alebo konjunktív: **quamquam, etsi, tametsi** hoci, aj keď; **licet, ut, quamvis** hoci (by); **cum** hoci (by); **etiamsi** aj keby; **ne** (pri zápore).

a/ Spojky **quamquam, etsi, tametsi** sa spájajú s indikatívom ktoréhokoľvek času a vyjadrujú skutočnú prípustku.

Aristides, quamquam excellebat abstinentia, tamen exsilio multatus est. Hoci Aristides vynikal nezištnosťou, predsa bol potrestaný vyhnanstvom.

b/ Spojky **licet, ut, quamvis** sa spájajú s konjunktívom ako v želacích vetách, takže vyjadrujú prípustku reálnu aj možnú.

Quamvis vicerit, non gaudebat. Hoci vyhral, neradoval sa.

Ut vicisset, non gauderet. Hoci by bol vyhral, neradoval by sa.

c/ Spojka **cum** (*concessivum*) sa spája s konjunktívom podľa súslednosti časov a vyjadruje prípustku skutočnú.

Cum vinceret, non gaudebat. Hoci vyhrával, neradoval sa.

Cum vicisset, non gaudebat. Hoci vyhral, neradoval sa.

d/ Spojka **etiamsi** sa spája jednak s indikatívom ktoréhokoľvek času, jednak s konjunktívom ako v podmienkových vetách.

Etiamsi vincat, non gaudeat. Aj keby vyhrával, neradoval by sa.

Pádová syntax

Ablatív vzťahu – Ablatív príčiny – Ablatív miery – Ablatív sprievodu

Ablatívom vzťahu sa vyjadruje bližšie určenie alebo obmedzenie výpovede. Do slovenčiny ho prekladáme inštrumentálom alebo predložkovým pádom:

Galli omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Všetci Galovia sa medzi sebou líšia jazykom, zriadeniami a zákonmi.

Najčastejšie sa vyskytujú tieto ablatívy: **re** v skutočnosti, **nomine** podľa mena, **natione** podľa národnosti, **numero** počtom, **animo** duchom, **genere** rodom, **mea sententia, meo iudicio** podľa mojej mienky.

Ablatív príčiny označuje vonkajšiu alebo vnútornú príčinu nejakého deja. Najčastejšie prosté ablatívy príčiny sú: **metu** zo strachu, **necessitate** z núdze, **sponte mea (tua atď.)** sám od seba, **iussu** na rozkaz, **iniussu** bez rozkazu, **rogatu** na prosbu, **coactu** z prinútenia. Pri ablatíve príčiny často stojí participium perfekta pasíva: **amore ductus** z lásky (vedený láskou), **timore perterritus** zo strachu. Ablatív príčiny býva aj pri slovesách vyjadrujúcich nejaký duševný pocit: **gaudere, laetari aliqua re** radowať sa, tešiť sa z niečoho, ako aj pri adjektívach **laetus** radostný, **superbus** pyšný, **contentus** spokojný.

Ablatívom miery sa vyjadruje miera

– pri komparatívoch pomocou výrazov: **multo** omnoho/oveľa, **paulo** o málo, **quo – eo** čím – tým, **quanto – tanto** o koľko – o toľko apod.

Hibernia dimidio minor est quam Britannia. Írsko je o polovicu menšie ako Británia.

– pri slovesách priravnávacieho významu (**malle** radšej chcieť, **superare** predstihovať, **praestare** vynikať nad)

Virtus divitiis multo praestat. Cnosť oveľa vyniká nad bohatstvom.

– pri adverbiách **ante** pred, **post** za, **supra** nad, **infra** pod.

Hostes paucis post diebus Romam legatos miserunt. Za niekoľko dní poslali nepriatelia do Ríma vyslancov.

Ablatív sprievodu vyjadruje vojenské zbory sprevádzajúce veliteľa po slovesách pohybu, a to s predložkou i bez nej.

Caesar (cum) omnibus copiis in Sequanos proficiscitur. Caesar tiahne do Sekvanska so všetkými zbormi.

C CVIČENIA

1. Preložte!

Vercingetorigis pater ob eam causam, quod regnum appetebat, a civitate interfectus est. Manlius Torquatus filium suum, quod iniussu eius proelium cum hoste commiserat, necari iussit. Haedui, cum se suaque ab Helvetiis defendere non possent, legatos ad caesarem miserunt rogatum auxilium. Quoniam de genere belli dixi, de magnitudine pauca dicam. Laudat philosophus P. Scipionem Africanum, quod fuerit abstinens. Mihi quidem videntur homines eo maxime bestiis praestare, quod loqui possunt. Maximum vitae vitium est, quod imperfecta semper est. Hostes, cum equitatum non haberent, frumentatores nostros prohibere non potuerunt.

Quod crebro videmus, non miramur, etiamsi, cur fiat, nescimus. Iniuriam etiamsi ulcisci possem, tamen ignoscere mallet. Aeneas, cum a regina Carthaginiensi optime acceptus esset, tamen Didonis amoris deorum voluntatem praetulit. Quamquam Hercules fortior atque audacior quam Eurystheus erat, debebat ei parere et servire. Ille philosophus perpetuo erat pauper, etiamsi divitissimus esse posset. Mendaci homini non credimus, licet aliquando verum dicat. Etsi pugnabatis fortissime, patriam tamen non servavistis. Cum Cicero tenuissima valetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat. Erat raptor, etiamsi negabat. Facerem improbe, etiamsi alius legem tulisset. Socrates, cum facile posset educi e custodibus, noluit. Fabula nonnumquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commovet.

2. Preložte vety a identifikujte ablatívy!

Dux cum tribus legionibus castra reliquit. Graeci Romanos litteris superabant. Avarus divitiis suis nunquam contentus est. Sol multo maior est quam luna. Dictator (cum) magno exercitu ab urbe profectus est. Quo maiores sunt divitiae, eo maiores sunt curae. Quidam homines genere nobiles sunt. Milites clade tristes domos redierunt. Cum sorore cras Posonium proficiscar. Haec regio vino clara est. Calamitas paucis ante diebus est facta. Princeps (cum) magno comitatu Romam venit. Exercitus non multo post rediit. Voluntate patris mei hanc scholam frequento. Amicus meus natione Gallus est. Hic vir corpore senex, animo autem iuvenis est. Amore et non odio haec tibi diximus.

D MISCELLANEA

Osud Pompejí

Ojedinelé mesto Pompeje má rovnako starý pôvod ako Rím, bolo totiž založené v 8. storočí pr. Kr. kmeňom Oskov, jedným z prvých italických národov. Počas niekoľkých storočí sa napriek rôznym politickým udalostiam stalo z malého poľnohospodárskeho centra významné obchodné mesto. Aj keď sú Pompeje známe najmä pre výbuch Vezuvu roku 79, v dejinách mesta nešlo o prvú katastrofu. Pompeje postihlo ničivé zemetrasenie už oveľa skôr v roku 62, ktoré zničilo prakticky polovicu mesta. V čase, keď bola rekonštrukcia mesta takmer na konci, prišla ďalšia nenapraviteľná rana: Vezuv, ktorý bol mylne považovaný za vyhasnutú sopku, sa prebudil a v priebehu niekoľkých hodín zastavil život v Pompejach a mesto zakonzervoval pod nánosmi lávy na takmer dve tisícročia.

Spisovateľ Plinius Ml. bol svedkom tohto obrovského nešťastia a vďaka jeho svedectvu sa až dodnes zachovali údaje o priebehu erupcie, ktoré opísal vo svojich listoch adresovaných jednému z najväčších rímskych historiografov Tacitovi.

Prečítajte si úryvky z Pliniových listov Tacitovi! Autor v nich pôsobivo opisuje tragický koniec mesta i jeho strýka Plinia Staršieho, ktorý priplával so svojou loďou, aby zblízka pozoroval nevídaný jav.

C. PLINIUS TACITO SUO S.

Petis ut tibi avunculi mei exitum scribam, quo verius tradere posteris possis. Gratias ago; nam video morti eius si celebretur a te immortalem gloriam esse propositam. Quamvis enim pulcherrimarum clade terrarum, ut populi ut urbes memorabili casu, quasi semper victurus occiderit, quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit, multum tamen perpetuitati eius scriptorum tuorum aeternitas addet. Equidem beatos puto, quibus deorum munere datum est aut facere scribenda aut scribere legenda, beatissimos vero quibus utrumque. Horum in numero avunculus meus et suis libris et tuis erit. Quo libentius suscipio, depono etiam quod iniungis.

Erat Miseni classemque imperio praesens regebat. Nonum Kal. Septembres hora fere septima mater mea indicat ei apparere nubem inusitata et magnitudine et specie. Usus ille sole, mox frigida, gustaverat iacens studebatque; poscit soleas, ascendit locum ex quo maxime miraculum illud conspici poterat. Nubes – incertum procul intuentibus ex quo monte; Vesuvium fuisse postea cognitum est – oriebatur, cuius similitudinem et formam non alia magis arbor quam pinus expresserit.

Iam navibus cinis incidebat, quo propius accederent, calidior et densior; iam pumices etiam nigrique et ambusti et fracti igne lapides; iam vadum subitum ruinaque montis litora obstantia. Cunctatus paulum an retro flecteret, mox gubernatori ut ita faceret monenti 'Fortes' inquit 'fortuna iuvat: Pomponianum pete.' Stabiis erat diremptus sinu medio – nam sensim circumactis curvatisque litoribus mare infunditur; ibi quamquam nondum periculo appropinquante, conspicuo tamen et cum cresceret proximo, sarcinas contulerat in naves certus fugae. Tunc avunculus meus invehitur, complectitur trepidantem consolatur hortatur, utque timorem eius sua securitate leniret, deferri in balineum iubet. Interim e Vesuvio monte pluribus locis latissimae flammae altaque incendia relucebant, quorum fulgor et claritas tenebris noctis excitabatur. Avunculus tum se quieti dedit et quievit verissimo quidem somno.

(podľa: Plinius, *Epistulae* VI, 16)

Mozaika v dome tragického básnika v Pompejach

8. lekcia

Väzba ablatívu absolútneho Ablatív odluky Ablatív pôvodu

A TEXTOVÁ ČASŤ

Germani post tergum clamore audito, cum suos interfici viderent, armis abiectis et signis relictis se ex castris eiecerunt, et cum ad confluentem Mosae et Rheni pervenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flumen praecipitaverunt atque ibi timore, lassitudine, vi fluminis oppressi perierunt. Nostri ad unum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore se in castra receperunt.

(podľa: Caesar, *De bello Gallico* IV, 15)

Itaque nondum **hieme confecta** de improviseo **proximis quattuor coactis legionibus** in fines Nerviorum contendit et **magno pecoris atque hominum numero capto vastatisque agris** in deditionem venire atque obsides sibi dare coegit. **Eo confecto negotio** rursus in hiberna legiones reduxit. Primo vere **concilio Galliae indicto**, uti instituerat, cum reliqui praeter Senones, Carnutes Treverosque venissent, initium belli ac defectionis hoc esse arbitratus est et concilium Luteciam Parisiorum transfert. Confines erant hi Senonibus civitatemque patrum memoria coniunxerant, sed ab hoc consilio *afuisse* existimabantur. **Hac re pronuntiata** eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur magnisque itineribus eo pervenit.

(podľa: Caesar, *De bello Gallico* VI, 3)

Tali modo **vastatis regionibus** exercitum Caesar duarum cohortium damno Durocortorum Remorum reducit concilioque in eum locum Galliae indicto de coniuratione Senonum et Carnutum quaestionem habere instituit. De Accone, qui princeps eius consili fuerat, **graviore sententia pronuntiata** more maiorum supplicium sumpsit. Nonnulli iudicium veriti profugerunt. Quibus cum aqua atque igni interdixisset, duas legiones ad fines Treverorum, duas in Lingonibus, sex reliquas in Senonum finibus Agedinci in hibernis collocavit frumentoque exercitui proviso, ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus est.

(podľa: Caesar, *De bello Gallico* VI, 44)

- ◆ Ako sa nazývajú tvary v kurzíve a akú funkciu vo vete majú?
- ◆ Označte v podčiarknutých spojeniach participiá a gramaticky ich určite! Napíšte úplný slovníkový tvar sloví, z ktorých boli participiá vytvorené! Aké iné participiá ešte poznáte?
- ◆ Nájdite v prvom texte všetky väzby ablatívu absolútneho!

Slovná zásoba

abiciō, ere, iēcī, iectum – odhadzovať, odkladať, dolu hodiť
Agedincum, ī, n. – mesto v Galii, hlavné mesto Senónov
arbitror, ārī, ātus sum – byť svedkom; pozorovať; usudzovať, domnievať sa
ārdor, ōris, m. – žiara, horúčava
Carnūtēs, um, m. – Karnuti, keltský (galský) kmeň
clāmor, ōris, m. – krik, hlasné volanie
cōgnōscō, ere, gnōvī, gnitum – poznávať
cōgō, ere, coēgī, coāctum – zhromažďovať, zbierať; nútiť
concēdō, ere, cessī, cessum – ustupovať; poddať sa; prepustiť, ponechať; dovoliť
cōnficiō, ere, fēcī, fectum – urobiť, dokončiť
cōnfīnis, e (alci) – hraničiaci, hraničný, susedný
cōnfluēns, entis, m. – sútok (dvoch riek)
coniungō, ere, iūnxī, iūnctum – spájať, zlučovať, pokračovať
coniūrātiō, ōnis, f. – sprisahanie, vzburá
contendō, ere, tendī, tentum – ponáhľať sa
creō, āre, āvī, ātum – tvoriť; voliť; ustanoviť
dēditiō, ōnis, f. – vzdávanie sa, podrobenie sa
dēfectiō, ōnis, f. – odboj, vzburá
dēspērō, āre, āvī, ātum – nemať nádej, nedúfať, zúfať si
Dūrocortorum, ī, n. – hlavné mesto Rémov v belgickej Galii
ēiciō, ere, iēcī, iectum – vyhodiť, vyhnať; *sē ēicere* – vyrútiť sa
hiems, hiemis, f. – zima
incolumis, e – bez úrazu, bez pohromy, neporušený
interdīcō, ere, dīxī, dictum – zakazovať; *aquā et ignī interdīcere* – vypovedať z vlasti
lassitūdō, ōnis, f. – ochablosť, únava
Lingonēs, um, m. – Lingoni, keltský kmeň
Lūtēcia, ae, f. Parisiōrum – Paríž
mātūrēscō, ere, mātūruī – dozrievať
mentiō, ōnis, f. – zmienka; *mentiōnem facere* – zmieniť sa
Mosa, ae, f. – rieka v Galii
opprimō, ere, pressī, pressum – potlačiť; zničiť, premôcť
optābilis, e – žiadúci
patefaciō, ere, fēcī, factum – odhaľovať; otvárať
pecus, oris, n. – dobytok, stádo
pereō, īre, ī, itūrus – zahynúť, zomrieť
perpaucus, a, um – veľmi málo, veľmi nepatrný
pila, ae, f. – lopta
praecipitō, āre, āvī, ātum – zraziť, zhodiť; *sē praecipitāre* – hodiť sa, skočiť dolu, zrútiť sa
profugiō, ere, fūgī – utekať; rozprchnúť sa
pulsō, āre, āvī, ātum – biť, tlčiť, klopať; uderiť
quaestiō, ōnis, f. – vyšetrovanie, *quaestiōnem habere de, ex, alqo* – vyšetrovať koho

relinquō, ere, liquī, lictum – nechať, zanechať, opustiť
reliquus, a, um – pozostalý, ostávajúci, zvyšný
Senōnēs, um, m. – Senóni, galský národ
sepeliō, īre, īvī, sepultum – pochovávať
statūra, ae, f. – postava; vzrast
supplicium, iī, n. – prosba; trest; trest smrti; *supplicium de alqo sumere* – popraviť
tergum, ī, n. – chrbát, *post tergum* – vzadu, za chrbtom
trānsferō, ferre, tulī, lātum – prenášať, prevážať
Treveri, ōrum, m. – Treveri, germánsky kmeň
Ulixēs, is, m. – Odysseus
ūva, ae, f. – hrozno; vinič
vereor, ērī, veritus sum – báť sa, obávať sa

B GRAMATIKA

Väzba ablatívu absolútneho

Spojenie substantíva (príp. zámena) **v ablatíve a participia** (prézentu aktíva alebo perfekta pasíva) **v ablatíve**, ako napríklad *magistro laudante, me laudante, agris vastatis*, sa nazýva **ablatív absolútny**. Z morfológického hľadiska sa substantívum a participium musí vždy zhodovať v rode, čísle a páde (ablatív). Ablatív absolútny sa vyskytuje v singulári aj pluráli, v akomkoľvek gramatickom rode v závislosti od rodu substantíva. **Participium prézentu aktíva vo väzbe ablatívu absolútneho má pre abl. sg. vždy koncovku -e**. Namiesto participia prézentu aktíva môže stáť v ablatíve absolútnom aj substantívum alebo adjektívum, napr. *Augusto imperatore, Hannibale vivo*.

Zo syntaktického hľadiska považujeme ablatív absolútny za samostatný vetný člen, ktorý je nezávislý od ostatných vetných členov. Zo štylistického hľadiska ide o mennú konštrukciu, ktorá slúži na skracovanie rôznych vedľajších viet (časových, dôvodových, prípusťkových a podmienkových), t. j. **podmet vedľajšej vety vyjadruje substantívum alebo zámeno v ablatíve a prísudok vedľajšej vety vyjadruje participium**.

Postup pri preklade do slovenčiny

Ablatív absolútny najjednoduchšie preložíme vedľajšou vetou časovou pomocou spojky *keď*, treba však brať do úvahy slovesné vlastnosti participia, preto sa jeho preklad riadi týmito pravidlami:

Participium prézentu aktíva vyjadruje dej súčasný, preto ho prekladáme nedokonavým slovesným tvarom v aktíve.

Participium perfecti passivi vyjadruje dej predčasný, preto ho prekladáme dokonavým slovesným tvarom v pasíve.

Z latinského ablatívu substantíva vytvoríme v slovenčine nominatív substantíva, t. j. podmet vedľajšej vety. Z latinského ablatívu participia sa stane určitý slovesný tvar, t. j. prísudok vedľajšej vety, ktorý sa prispôsobí číslom aj časom, aby sa vyjadriła súčasnosť alebo predčasnosť vzhľadom na dej hlavnej vety. Podľa významu vety a celého kontextu použijeme vhodnejšiu spojku, prípadne preklad upravíme iným vhodným spôsobom, t. j. nezávislou vetou alebo predložkovým spojením.

N. B. Ablatív absolútny, ako ukazuje aj jeho názov, je väzba nezávislá od hlavnej vety. Substantívum v ablatíve absolútnom sa v nijakej podobe nemôže vyskytovať v hlavnej vete, t. j. nemôže byť podmetom ani predmetom hlavnej vety. Napr.: Keď boli nepriatelia porazení, (nepriatelia) zložili zbrane. Keď bol vodca zabitý, vojaci ho oplakali.

V takýchto prípadoch treba použiť iné formulácie, napr. časovú spojku *cum historicum* (→ 5. lekcia) alebo riešenie s participiom.

Pádová syntax

Ablatív odluky – Ablatív pôvodu

Ablatívom odluky sa vyjadruje predmet, od ktorého sa niekto alebo niečo vzdáľuje. Niekedy býva bezpredložkový, inokedy sa spája s predložkou *ab* (pri osobách), *ex, de*.

Bez predložky býva pri slovesách s významom oslobodzovať, zbavovať a pri adjektívach s podobným významom: *liberare patriam periculo* oslobodiť vlasť od nebezpečenstva, *levare amicum curis* zbaviť priateľa starostí, *vacare culpa* byť bez viny, *carere pecunia* byť bez peňazí, *urbs nuda praesidio* mesto zbavené obrany, *liber curis* zbavený starostí.

Prostý i predložkový ablatív býva pri mnohých slovesách s významom vzdáľovať, zdržovať, ustupovať, prekážať apod.: *abire magistratu* vzdať sa úradu, *excedere vita (de vita, e vita)* zomrieť, *interdicere alicui aqua et igni* vypovedať z vlasti, *movere aliquem senatu* vylúčiť niekoho zo senátu, *depellere hostem de regione* vyhnať nepriateľa z kraja, *prohibere hostes fuga* brániť nepriateľom v úteku.

Ablatív pôvodu býva pri participiách *natus* narodený, *ortus* pochádzajúci, *genitus* narodený na označenie rodičov alebo stavu: *nobili genere natus* narodený z urodzeného rodu, *Iove natus* z Jova narodený. Pri zámenách stojí vždy predložka *ex*: *ex me natus* môj syn. Vzdialenejší pôvod sa vyjadruje predložkou *a, ab*.

Belgae a Germanis orti sunt. Belgovia pochádzajú od Germánov.

C CVIČENIA

1. Určite jednotlivé zložky ablatívu absolútneho a preložte rôznymi spôsobmi!

Cicerone cognoscente, rebus cognitis, mentione facta, labore facto, civibus creantibus, consule creato, duce coniungente, partibus coniunctis, armis traditis, Hannibale vivo, me resistente, epistula missa, nuntio celeriter misso, libris a me missis, Ovidio expulso, rege expellente, Scipione in Africam profecto, pecunia deficiente, statua translata, pueris venientibus, sorore veniente, omnibus desperantibus, liberis coactis, Roma florente, praeceptore suadente, hostibus occisis, periculo crescente, re pronuntiata, Catullo poeta scribente, gentibus superantibus, montibus superatis, matre invita, te puero, locis occupatis

2. Vyznačte väzby ablatívu absolútneho a vety výstižne preložte!

Caesare interfecto res publica restitui non poterat. Hannibal nullo resistente in montibus moratus est. Regibus expulsis Romae consules creabantur. Sole occidente nautae in portum revertuntur. Orantibus amicis Socrates carcerem non reliquit. Fabricius ad Pyrrhum non transiit quarta parte regni promissa. Hannibale duce Carthaginienses magnas victorias pepererunt. Me invito consilium captum est. Cicerone consule coniuratio Catilinae patefacta est. Hac pugna pugnata Hannibal Romam profectus est. Omnibus desperantibus mentem aequam servabimus. Catullus poeta florente aetate mortuus est. Dux Graecus a Syracusanis tota Sicilia celebrante sepultus est. Omnes laetabantur bello confecto. Libertate patriae restituta omnes cives gaudium habebant. Cives armis positos consuli se tradiderunt. Ulixes sociis amissis solus domum venit.

3. Vyjadrite vedľajšiu vetu v kurzíve ablatívom absolútnym!

Postquam captivi dimissi erant, pax cum hostibus facta est.

Postquam hae res nuntiatae erant, Romam tantus terror invasit.

Dum Hannibal vivet, Romani nunquam sine insidiis erunt.

Quia deficit solis ardor, in multis regionibus uvae non maturescunt.

4. O aký druh ablatívu ide v nasledujúcich spojeniach?

sole clarior, hac ratione, pila ludere, nobili genere natus, sua sponte, toto oppido, antiquis temporibus, domo, equestri loco ortus, optabilis sapientia, sua sorte contentus, aequo pede pulsatus, erat statura humili, homines summa elegantia

5. Vyjadrite niektoré ablatívy absolútne v úvodných textoch vedľajšími vetami!

D MISCELLANEA

Latinské výrazy

Latinčina ako univerzálny úradný a cirkevný jazyk zohrávala v európskej kultúre a vzdelanosti významnú úlohu od stredoveku až do 19. storočia. Tak ako bola aj latinská lexika ovplyvnená množstvom vernakulárnych slov, aj v našom jazyku dodnes žije veľa latinských výrazov, s ktorými sa často stretávame. Niektoré majú svoj pôvod v antike, iné pochádzajú z neskoršieho obdobia. Nasledujúci zoznam obsahuje vybrané latinské pojmy a spojenia, ktorých znalosť je prospešná aj z odborného hľadiska.

absolute – úplne, dokonale

ab ovo – od začiatku

ad absurdum – do nezmyselnej krajnosti

ad acta – založiť ako vybavené

ad hoc – pre tento prípad

ad infinitum – do nekonečna

agenda – súhrn úloh

alma mater – matka živiteľka (univerzita)

a posteriori – zo skúsenosti

a priori – bez predchádzajúcich skúseností

captatio benevolentiae – uchádzanie sa o priazeň, úsilie získať si náklonnosť poslucháčov

conditio sine qua non – nevyhnutná podmienka

de facto – skutočne, v skutočnosti

de iure – podľa práva, formálne

deus ex machina – „boh zo stroja“, t. j. neočakávané rozriešenie situácie

eo ipso – práve preto, samozrejme

erratum, errata – publikovaný zoznam chýb zistených vo vytlačenej publikácii

ex offio (ex officio) – z úradnej moci

fiat – nech je, nech sa stane

floreat – nech prekvitá

in concreto – v konkrétnom prípade, konkretizujúco

in genere – vo všeobecnosti, všeobecne

in honorem – na česť, na poctu

in medias res – rovno doprostred deja, priamo k jadru veci
in pace – v mieri, v pokoji
in statu nascendi – v zárodku, v začiatku
in toto – vcelku
manu propria – vlastnou rukou, vlastnoručne
volens nolens – chtiac-nechtiac
non plus ultra – niet nič nad to (o niečom neprekonateľnom)
numerus clausus – obmedzený počet
per analogiam – podobným spôsobom, obdobne
per exemplum – napríklad, ako príklad
per longum et latum – zdĺhavo a zoširoka
persona grata – milá osoba
persona non grata – nevítaná osoba
pro et contra – pre a proti
pro forma – pre formu, naoko
pro futuro – pre budúcnosť, do budúcnosti
pro primo – po prvé
tabula rasa – nepopísaný papier, čistý štít
tertium non datur – tretia možnosť neexistuje
ultima ratio – posledný dôvod
vis maior – vyššia moc

Latinské skratky

cca.	circa	približne
cf.	confer	porovnaj
e. g.	exempli gratia	napríklad
etc.	et cetera	a tak ďalej
ibid.	ibidem	na tom istom mieste
l. c.	loco citato	na citovanom mieste
op. cit.	opere citato	v citovanom diele
sc.	scilicet	čiže, rozumie sa
v.	vide	pozri
v. inf.	vide infra	pozri nižšie
v. sup.	vide supra	pozri vyššie

9. lekcia

Účinkové vety Vety so spojkou *quin* Genitív predmetom

A TEXTOVÁ ČASŤ

Alcibiades, Cliniae filius, Atheniensis. In hoc, quid natura efficere possit, videtur experta. Constat inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius vel in vitiis vel in virtutibus. Natus in amplissima civitate summo genere, omnium aetatis suae multo formosissimus, ad omnes res aptus consiliique plenus. Namque imperator fuit summus et mari et terra, disertus, ut in primis dicendo valeret, quod tanta erat commendatio oris atque orationis, ut nemo ei posset resistere –, dives; cum tempus posceret, laboriosus, patiens; liberalis, splendidus non minus in vita quam victu; affabilis, blandus, temporibus callidissime serviens: idem, simulac se remiserat neque causa suberat, quare animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, intemperans reperiebatur, ut omnes admirarentur in uno homine tantam esse dissimilitudinem tamque diversam naturam.

(podľa: Cornelius Nepos, *Alcibiades* 1)

Bello Peloponnesio huius consilio atque auctoritate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt. Ad bellum gerendum ipse dux delectus est, duo praeterea collegae dati, Nicia et Lamachus. Id cum appareretur, priusquam classis exiret, accidit, ut una nocte omnes Hermae, qui in oppido erant Athenis, deicerentur. Hoc cum appareret non sine magna multorum consensione esse factum, quae non ad privatam, sed publicam rem pertineret, magnus multitudini timor est iniectus, ne qua repentina vis in civitate existeret, quae libertatem opprimeret populi. Hoc maxime convenire in Alcibiadem videbatur, quod et potentior et maior quam privatus existimabatur.

Hoc crimine in contione ab inimicis compellabatur. Sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Inimici vero eius quiescendum in praesenti, quia noceri non posse intellegebant, et illud tempus exspectandum decreverunt, quo exisset, ut absentem aggredirentur; itaque fecerunt. Nam postquam in Siciliam eum pervenisse crediderunt, absentem, quod sacra violasset, reum fecerunt. Qua de re cum ei nuntius a magistratu in Siciliam missus esset, ut domum ad causam dicendam rediret, essetque in magna spe provinciae bene administrandae, non parere noluit et in trierem, quae ad eum erat deportandum missa, ascendit. Hac Thurios in

Italiam pervectus, multa secum reputans de immoderata civium suorum licentia crudelitateque erga nobiles, utilissimum ratus impendentem evitare tempestatem clam se a custodibus subduxit et inde primum Elidem, dein Thebas venit.

(podľa: Cornelius Nepos, *Alcibiades* 3 – 4)

- ◆ Kto bol Alcibiades? V prvom úryvku si prečítajte, ako ho charakterizoval Cornelius Nepos!
- ◆ Aké pády sa používajú pri väzbe mien miest a čo vyjadrujú?
- ◆ Nájdite v úryvkoch adjektíva a zopakujte si ich stupňovanie!

Slovná zásoba

absolvō, ere, solvī, solūtum – oslobodiť

affābilis, e – vľúdnny

aggredior, ī, gressus sum – priblížiť sa; zaútočiť

Alcibiadēs, is, m. – Alcibiades, aténsky štátnik

amplus, a, um – veľký; značný; slávny

appāreō, ēre, uī, itūrus – ukázať sa, zjaviť sa

apparō, āre, āvī, ātum – pripravovať, chystať (sa)

ascendō, ere, scendī, scēnsus – vystupovať na

blandus, a, um – zaliečavý

callidus, a, um – dôvtipný; ľstivý

cōgnōmen, inis, n. – priezvisko; prímenie

collocō, āre, āvī, ātum – umiestniť; postaviť

commendātiō, ōnis, f. – odporúčanie; čaro, kúzlo

cōnstat, āre, stitit – pevne stojí; je známe, *inter omnēs cōnstat* – je všeobecne známe

cōnsuetūdō, inis, f. – obyčaj, zvyk, mrav

contiō, ōnis, f. – zhromaždenie

conveniō, īre, vēnī, ventum – zísť sa; hodiť sa

cremō, āre, āvī, ātum – spaľovať, upaľovať

crīmen, inis, n. – obvinenie; previnenie; zločin

disertus, a, um – výrečný

dissimilitūdō, inis, f. – nepodobnosť, rozdielnosť, odlišnosť

dissolūtus, a, um – rozpustený, nedbanlivý; ľahkomyselný, samopašný

dīversus, a, um – rozdielny, nejednotný

Ēlis, idis, f. – krajina na záp. Peloponéze

excellēns, entis – vynikajúci, znamenitý

expertus, a, um – skúsený

formōsus, a, um – úhl'adný, krásny

Hermae, ārum, m. – hermovky (stĺpy s Hermovou hlavou)

idōneus, a, um – vhodný, súci

immoderātus, a, um – nemajúci mieru

impendeō, ēre – visieť nad; hroziť, ohrozovať

indīcō, ere, dixī, dictum – udať, oznámiť, *bellum indīcere* – vyhlasovať vojnu

īnfidelitās, ātis, f. – vierolomnosť

iniciō, ere, iēcī, iectum – vkladať; spôsobiť

īnstō, āre, stitī, statūrus – nastávať, blížiť sa (o čase)

intemperāns, antis – nemierny; bezohľadný
iocōsus, a, um – žartovný, veselý
labōriōsus, a, um – pracovitý
liberālis, e – čestný; štedrý
luxuriōsus, a, um – nemierny, hýrivý
nāvigō, āre, āvī, ātum – plaviť sa
patiēns, entis – trpezlivý, vytrvalý
pertineō, ēre, uī – týkať sa, vzťahovať sa na
persaepe (adv.) – veľmi často, prečasto
prōdō, ere, prōdidī, prōditum – vydávať, *memoriae prōdere* – pripomínam, zaznamenávam
remittō, ere, mīsī, missum – poslať späť, vrátiť; uvoľniť; dopriať si odpočinok
repentīnus, a, um – náhly, neočakávaný
reperiō, īre, repperī, repertum – nájsť, objaviť; dozvedieť sa
reus, ī, m. – obžalovaný, vinný, vinník
rīdeō, ēre, rīsī, rīsum – smiať sa; vysmievať sa
splendidus, a, um – žiarivý, skvelý, slávny
subdūcō, ere, dūxī, ductum – vytrhnúť, vzdialiť
tempestās, ātis, f. – čas, doba; búrka
triēris, is, f. – triéra, trojveslica
vīctus, ūs, m. – živobytie, život
virtūs, ūtis, f. – cnosť, pl. mužné, hrdinské činy

B GRAMATIKA

Účinkové vety

Účinkové (konzekutívne) vety sú vedľajšie vety, ktoré vyjadrujú účinok alebo výsledok deja hlavnej vety. Uvádzajú sa spojkami *ut* že, v zápore *ut non* že ne- alebo aj *quin* že ne- po hlavnej vete zápornej. V účinkových vetách sa používajú záporné zámená *ut nemo* že nikto ne-, *ut nihil* že nič ne- *ut neque ... neque* že ani ... ani. Účinkové vety, v ktorých je sloveso vždy v konjunktíve, delíme na dve skupiny:

a/ **príslovkové** vety účinkové po ukazovacích výrazoch *ita, sic* tak, *tam* (iba pred adj. a adv.) tak, taký, *talis, eiusmodi, is* taký, *adeo* tak, *usque eo* tou mierou, *tot* toľko, *tantus* taký veľký so samostatným konjunktívom toho času, ktorý by tam bol v indikatíve, keby bola veta samostatná. V týchto vetách sa teda môže vyskytovať konjunktív prezenta, imperfekta alebo perfekta.

Alcibiades erat ea sagacitate, ut decipi non posset. Alcibiades bol taký bystrý, že nemohol byť oklamaný. Samostatne: *Alcibiades erat sagacitate. Decipi non poterat.*

b/ **substantívne** vety účinkové jednak po slovesách znamenajúcich spôsobiť *facere, efficere, perficere, assequi, consequi, adipisci, impetrare*, jednak po neosobných výrazoch vyjadrujúcich existujúci alebo nasledujúci dej či stav, napr. *est* je, *futurum est* bude, *fieri (non) potest* (ne)môže sa stať, *ita factum est* tak sa stalo, *fit, accidit, evenit* stáva sa, *mos est, consuetudo est* je zvykom, *sequitur* nasleduje, *restat, relinquitur, reliquum est* zostáva. V týchto vetách sa používa konjunktív ako v účelových vetách, t. j. konjunktív prézenta (po hlavnom čase) alebo imperfekta (po vedľajšom čase).

Fit, ut sapientissimus quisque erret. Stáva sa, že aj najmúdrejší človek sa mýli.

N. B. Po výrazoch *fit, accidit, evenit* môže stáť aj veta so spojku *quod*. V takom prípade sa však dej predstavuje ako skutočný a hlavnou vetou sa o ňom vyslovuje hodnotiaci úsudok.

Accidit, ut sero venias. Stáva sa, že prichádzaš neskoro.

Male accidit, quod sero venisti. Bolo zlé, že si prišiel neskoro.

Vety so spojku *quin*

Spojka *quin* vznikla z *qui ne* prečo nie a v tomto význame sa vyskytuje v opytovacích vetách.

Quin loqueris? Prečo nehovoríš?

Častejšie sa však táto spojka používa vo vedľajších vetách konjunktívnych po záporných hlavných vetách, pričom celé súvetie vyjadruje kladnú myšlienku.

1. po záporných výrazoch pochybovania (→ lekcia 3)

Dubitandum non est, quin fuerint ante Homerum poetae. Nemá sa pochybovať, že pred Homérom žili básnici.

2. v zabraňovacích vetách (→ lekcia 4)

Milites retineri non potuerunt, quin in oppidum irrumperent. Vojaci sa nemohli zdržať, aby nevtrhli do mesta.

3. v účinkových vetách namiesto *ut non*

Numquam tam male est Siculis, quin aliquid facete dicant. Nikdy nie je Sicíľčanom tak zle, že by niečo vtipne nehovorili.

4. vo vzťažných účinkových vetách namiesto *qui non / quod non*

Nemo fuit militum, quin (= qui non) vulneraretur. Nebolo nikoho z vojakov, kto by nebol zranený.

5. po výrazoch *non multum abest* nechýba mnoho, aby; *paulum abest* málo chýba, aby apod.

Non multum a fuit, quin hostes castris expellerentur. Veľa nechýbalo, aby boli nepriatelia vyhnaní z tábora.

6. po záporných výrazoch *facere non possum* nemôžem robiť a *fieri non potest* nemôže sa stať s konjunktívom prézenta a imperfekta

Facere non possum, quin te laudem. Nemôžem urobiť, aby som ťa nechválil. (= Musím ťa chváliť.)

Všimni si rozdiel: *Facere non possum, ut te laudem.* Nemôžem urobiť, aby som ťa chválil. (= Nemôžem ťa chváliť.)

Genitív predmetom

Genitív sa ako predmet vyskytuje pri rôznych skupinách slovík.

1. Genitív pamäti býva pri slovesách pamätania a zabúdania (*meminisse, oblivisci*). Kladie sa pri nich genitív osoby, genitív alebo akuzatív vecí, ale vždy sa kladie akuzatív vecného predmetu vyjadreného neutrom zámena, napr.: *hoc, id, illud, omnia, multa*

meminisse patris pamätať na otca

meminisse beneficium (aj *beneficium*) pamätať na dobrodenie

oblivisci illud zabudnúť na ono

N. B. Sloveso *recordor, ari, atus sum* spomínať si má iné väzby. Vecný predmet máva v akuzatívne, osobný v ablatívne s predložkou *de*: *recordor pueritiam et de amicis* spomínam si na detstvo a na priateľov.

2. Genitív viny stojí pri slovesách súdneho rokovania na vyjadrenie zločinu alebo viny:

accusare, arguere, reum facere furti obvinieť, obžalovať z krádeže

postulare proditionis zažalovať pre zradu

coarguere facinoris usvedčiť zo zločinu

Namiesto genitívu sa používa aj ablatív s predložkou *de*: *de vi accusare* žalovať pre násilie.

Trest a pokuta sa vyjadruje spravidla ablatívom:

multare morte, exsilio, pecunia potrestať smrťou, vyhnanstvom, peňažnou pokutou

N. B. Pri vyjadrení trestu smrti slovom *caput* sa používa genitív: *capitis damnare* odsúdiť na smrť, *capitis absolvere* oslobodiť od trestu smrti.

3. Genitív pri neosobných slovesách

a) *interest* a *refert* (záleží) majú osobný predmet v genitíve: *parentum interest* rodičom záleží. Namiesto osobného zámena sa kladie ablatív sg. privlastňovacieho zámena v ženskom rode: *mea interest* záleží mi, *tua interest* tebe záleží atď.

Pri týchto slovesách sa vec, na ktorej záleží, môže vyjadriť:

– infinitívom

Omnium interest recte facere. Všetkým záleží, aby správne konali.

– nepriamou otázkou

Mea interest, quid facias. Záleží mi, čo robíš.

– vetou s *ut*

Parentum interest, ut bene discas. Rodičom záleží, aby si sa dobre učil.

– neutrom zámena

Hoc mea interest. Záleží mi na tomto.

b) vecný predmet v genitíve majú neosobné slovesá pocitu, avšak osoba, ktorá niečo pociťuje, je v akuzatíve:

piget me ignorantiae meae mrzí ma moja nevedomosť

pudet me verborum meorum hanbím sa za svoje slová

paenitet me factorum meorum ľutujem svoje činy

taedet me avaritiae tuae hnusí sa mi tvoja lakomosť

miseret me illius hominis je mi ľúto toho človeka

C CVIČENIA

1. Preložte!

Pericles tanta prudentia erat, ut Athenienses consiliis eius triginta annos parerent. Numerus stellarum tantus est, ut nemo eas narrare possit. Verres Siciliam ita vexavit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit. Sic iuste Aristides vivebat, ut cognomine Iustus appellatus sit. Romani numquam castra collocaverunt, quin vallo fossaque firmarent. Accidit, ut esset luna plena. Accidit, ut Caesar tempestates ad navigandum idoneas non haberet. Persaepe evenit, ut utilitas cum honestate certet. Natura fit, ut liberi a parentibus amentur. Sulla caedibus in tota Italia effecit, ut omnes in metu essent. Apud Romanos mos erat, ut mortui cremarentur. Consuetudo erat, ut milites per triumphum iocosa carmina de imperatore

canerent. Maecenas ita amicitia cum Augusto usus est, ut prodesset omnibus, nemini noceret. Facere non potui, quin tibi sententiam meam declararem. Non multum afuit, quin dux interficeretur. Homines facere non potuerunt, quin riderent.

2. Správne preložte a určite rôzne typy genitívov!

Quare oblitus es officii tui? Patris tui multum interest te diligentem esse. Domine, memento mei! Romanorum intererat Carthaginem deleri. Horum dierum meminisse aliquando iuvabit. Non est facile oblivisci iniuriarum. Nihil admonet nos hic gloriae pristinae. Illius interest, ut nobiscum venias. Tres milites proditionis damnati sunt. Quare infidelitatis accusamini? Etiam viri mortui huius sceleris arguuntur. Nemo eum crudelitatis absolvere potest. Merito avaritiae argueris.

D MISCELLANEA

Rímske oblečenie

Základným odevom Rimanov bola tunika a tóga. Tunika sa vyrábala z vlny alebo ľanu, ale aj z hodvábu a siahala približne po kolená. Existovali rôzne tuniky, bez rukávov, ktoré sa nosili pri práci a doma, aj s rukávmi. Tunika bola obyčajne biela, senátorská tunika sa vyrábala so

širokým purpurovým pruhom, tunika jazdcov bola úzkopruhovaná, kým triumfátor mal oblečenú tuniku bohato zdobenú kvetmi. Typickým rímskym oblečením bola tóga, ktorú nosili Rimania nad tunikou. Vyrábali ju z cca 5 m dlhej a 3 m širokej nefarbenej vlny. Obliekali si ju tak, že vpredu vytvorili malý záhyb (*sinus*), do ktorého si ukladali vreckovku, mešec alebo písomné zvitky. Uchádzači o nejaký úrad nosili snehobielu tógu, cisár si obliekal purpurovú tógu, ale počas osláv triumfu si aj víťazný veliteľ mohol obliecť purpurovú tógu so zlatou výšivkou. Na súdnych pojednávaniach, v divadlách a pri vystupovaní na verejnosti bolo nosenie tógy vždy povinné.

Ženské oblečenie tvorili tunika, štóla a palla. Tunika určená pre ženy bola dlhšia ako mužská tunika a zriedkavo sa nosila s opaskom. Štóla predstavovala oblečenie podobné tunike, ktoré dopoly zakrývalo chodidlá. Ženy si ju sťahovali opaskom a na rozdiel od tuniky bola na pleciach otvorená a obliekala sa na tuniku. Za čias cisára Augusta sa stala symbolom cnostnej Rimanky a vďaka tomu sa objavuje na mnohých sochách. Palla v podstate zodpovedá dnešnému šálu, zdobili ju výšivkami a zlatými vláknami.

10. lekcia

Prirovnávacie vety Vzt'ahné vety Predmetový akuzatív

A TEXTOVÁ ČASŤ

Hac pugna pugnata Romam profectus est nullo resistente. In propinquis urbi montibus moratus est. Cum aliquot ibi dies castra habuisset et Capuam reverteretur, Q. Fabius Maximus, dictator Romanus, in agro Falerno ei se obiecit. Hic clausus locorum angustiis noctu sine ullo detrimento exercitus se expedivit; Fabioque, callidissimo imperatori, dedit verba. Namque obducta nocte sarmenta in cornibus iuvenorum deligata incendit eiusque generis multitudinem magnam dispalatam immisit. Quo repentino obiecto visu tantum terrorem iniecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. Hanc post rem gestam non ita multis diebus M. Minucium Rufum, magistrum equitum pari ac dictatorem imperio, dolo productum in proelium fugavit. Tiberium Sempronium Gracchum, iterum consulem, in Lucanis absens in insidias inductum sustulit. M. Claudium Marcellum, quinquies consulem, apud Venusiam pari modo interfecit. Longum est omnia enumerare proelia. Quare hoc unum satis erit dictum, ex quo intellegi possit, quantus ille fuerit: quamdiu in Italia fuit, nemo ei in acie restitit, nemo adversus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuit.

(podľa: Cornelius Nepos, *Hannibal* 5)

Hinc invictus patriam defensum revocatus bellum gessit adversus P. Scipionem, filium eius, quem ipse primo apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam fugarat. Cum hoc exhaustis iam patriae facultatibus cupivit impraesentiarum bellum componere, quo valentior postea congredetur. In colloquium convenit; condiciones non convenerunt. Post id factum paucis diebus apud Zamam cum eodem conflixit: pulsus – incredibile dictu – biduo et duabus noctibus Hadrumetum pervenit, quod abest ab Zama circiter milia passuum trecenta. In hac fuga Numidae, qui simul cum eo ex acie excesserant, insidiati sunt ei; quos non solum effugit, sed etiam ipsos oppressit. Hadrumeti reliquos e fuga collegit; novis dilectibus paucis diebus multos contraxit.

(podľa: Cornelius Nepos, *Hannibal* 6)

- ◆ Aké väzby sú *hac pugna pugnata a nullo resistente*? Nájdite v úryvkoch podobné väzby!
- ◆ Všimnite si spojenie *verba dare*! Zopakujte si časovanie slovesa *do, dare* a pozrite si v slovníku jeho väzby!
- ◆ Vyhľadajte substantíva 4. deklinácie a skloňujte ich!

Slovná zásoba

alveus, ī, m. – dutina; úľ
angustiae, ārum – priesmyk
antecēdō, ere, cessī, cessum – predchádzať; prevyšovať vynikať (*alqm alqa re*)
aucupor, ārī, ātus sum – chytať vtákov
bīduum, ī, n. – dva dni (za sebou)
Capua, ae, f. – hlavné mesto v Kampánii
compōnō, ere, posuī, positum – skladať; s'ahovať; *bellum compōnere* – ukončiť vojnu
conclūdō, ere, clūsī, clūsum – zatvárať, uzatvárať
cōnflīgō, ere, flīxī, flīctum – (*cum alqo*) zraziť sa v boji, dať sa do boja
congregior, gredī, gressus sum – zísť sa; zraziť sa, dať sa do boja, bojovať
cōnsīdō, ere, sēdī – sadať si; usadiť sa
cūnctus, a, um – všetok, celý
dēligō, āre, āvī, ātum – priväzovať, pripevňovať
destituō, ere, stituī, stitūtum – odstaviť; nechávať
dētrīmentum, ī, n. – strata, pohroma; porážka
dīlēctus, ūs, m. – výber; odvod
discēdō, ere, cessī, cessum – odísť, (v boji) odísť ako
dispālōr, ārī, ātus sum – rozbiehať sa, potuľovať sa
expediō, īre, īvī, itum – oslobodiť, zachrániť sa; pripravovať (do boja)
facultās, ātis, f. – možnosť, príležitosť
fāvus, ī, m. – plást (medu); med
fūrtum, ī, n. – ukradnutá vec; krádež
Hadrūmētum, ī, n. – prímorské mesto v Afrike
hinc (adv.) – odkiaľ; od tých čias
immittō, ere, mīsī, missum – vpúšťať; vypustiť, povoliť
impraesentiārum (adv.) – zatiaľ, dočasne
incendō, ere, cendī, cēnsun – zapáliť, spáliť
īnsidior, ārī, āus sum – (*alci*) číhať, striehnuť na koho
invictus, a, um – nepremožený
moror, ārī, ātus sum – zdržiavať sa; meškať
nīdus, ī, m. – hniezdo
Numida, ae, m. – Numid'an
obductus, a, um – zachmúrený, zatiahnutý
obiciō, ere, iecī, iectum – predhodiť, postaviť proti; *mē obiciō* – staviam sa proti
Padus, ī, m. – Pád, rieka v severnej Itálii
plānē (adv.) – jasne; úplne
possideō, ēre, sēdī, sessum – mať vo vlastníctve, vlastniť
possīdō, ere, sēdī, sessum – ujať sa vlasníctva, privlastniť si
propinquus, a, um – blízky
prūdentia, ae, f. – rozvážnosť, múdrosť
Rhodanus, ī, m. – Rodan, rieka v Galii

sarmentum, ī, n. – raždie
thēsauros, ī, m. – poklad
Trebia, ae, f. – prítok Pádu
valēns, entis – silný, mocný
vēnor, ārī, ātus sum – loviť, poľovať; chytiť
volucris, is, f. – vták
Zama, ae, f. – Zama, mesto v severnej Afrike

B GRAMATIKA

Priravnávacie (komparatívne) vety

Sú to vedľajšie vety adverbialne, ktoré vyjadrujú príslovkové určenie spôsobu hlavnej vety. Ak sa porovnanie týka iba jedného vetného člena, používa sa nevetné priravnanie. Priravnávacie vety môžu byť indikatívne, ak vyjarujú porovnanie so skutočným dejom či vlastnosťou, ale aj konjunktívne, ak vyjarujú porovnanie s možným, mysleným dejom či vlastnosťou.

Indikatívne vety priravnávacie sú spravidla:

1. korelatívne, t. j. vedľajšej vete vzťažnej zodpovedá hlavná veta demonštratívna. Uvádzajú sa týmito zámenami a príslovkami:

<i>ita, sic, item</i>	–	<i>ut, sicut, velut, quemadmodum</i>	tak – ako
<i>tam</i>	–	<i>quam</i>	tak – ako
<i>eo modo</i>	–	<i>quomodo</i>	tak – ako
<i>tamdiu</i>	–	<i>quamdiu</i>	tak dlho – ako dlho
<i>tantus</i>	–	<i>quantus</i>	taký veľký – aký veľký
<i>talis</i>	–	<i>qualis</i>	taký – aký
<i>tot</i>	–	<i>quot</i>	toľko – koľko
<i>totiens</i>	–	<i>quotiens</i>	toľkokrát – koľkokrát

Ut sementem feceris, ita metes. Ako zaseješ, tak budeš žať.

Quot capita, tot sensus. Koľko hláv, toľko rozumov.

N. B. Samotné *ut* má často odôvodňovací alebo obmedzovací význam: *Alexander, ut erat iracundus, amicum interfecit.* Alexander, ako (pretože) bol prchký, zabil priateľa. *Ut* uvádza aj vsunutú vetu: *ut supra diximus* ako sme povedali vyššie.

2. Prirovnávacie so spojkou *quam* po samostatnom komparatíve a slovesách s komparatívnym významom (*malle* radšej chcieť): *Melior est certa pax, quam dubia victoria*. Lepší je istý mier, ako neisté víťazstvo.

3. Prirovnávacie so spojkou *ac, atque* po adjektívach a adverbách, ktoré znamenajú rovnakosť, podobnosť alebo rozdielnosť, napr. *aequus, par* rovnaký, *dispar* nerovnaký, *similis* podobný, *contrarius* opačný, *pariter, perinde, proinde* rovnako, *aliter secus* inak.

Themistocles similem fortunam habuit atque Miltiades. Temistokles mal podobný osud ako Miltiades.

N. B. Po záporných výrazoch so zámenom sa používa vo význame ako spojka *nisi*: ***nihil aliud nisi*** nič iné ako, ***nemo alius nisi*** nikto iný ako.

Konjunktívne vety prirovnávacie, ktorými sa vyjadruje dej myslený, predstavovaný, sa uvádzajú spojkami ***quasi, tamquam, velut si, ut si*** akoby, ako keby; ***proinde quasi, proinde ac si*** práve tak, ako keby. Kládú sa v nich konjunktív podľa pravidiel súslednosti časov.

Tantus patres metus cepit, velut si iam ad portas hostes essent. Senátorov sa zmocnil taký veľký strach, akoby bol nepriateľ už pred bránami.

Vzťahné vety

Uvádzajú sa vzťahnými zámenami (***qui, quae, quod***) alebo príslovkami (napr. ***ubi, unde, quo*** atď.) a býva v nich indikatív aj konjunktív.

Indikatív býva v takých vzťahných vetách, ktoré majú zmysel indikatívnej vety oznamovacej a v tých, ktoré sa uvádzajú neurčito-vzťahnými zámenami (tvorenými zdvojením alebo príponou *-cunque*).

Redde mihi librum, quem a me accepisti! Vráť mi knihu, ktorú si dostal odo mňa!

Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes. Čokoľvek je to, bojím sa Danaov, aj keď prinášajú dary.

Konjunktív býva vo vzťahných vetách uvedených samostatne (ako v hlavných vetách: potenciálny, ireálny, rozkazovací, želací, deliberatívny), častejšie však konjunktív býva v tých prípadoch, ak vedľajšia veta vzťahná zastupuje nejakú spojkovú vetu konjunktívnu:

1. **účelové** (*qui = ut is*) s konjunktívom účelových viet

Lacedemonii legatos Athenas miserunt, qui Themistoclem accusarent. Sparťania poslali vyslancov do Atén, aby (ktorí by) obžalovali Temistokla.

2. **účinkovú** (*qui = ut is*) s konjunktívom účinkových viet

– po výrazoch *tam* tak, *talis* taký *is* ten (aj bez nich) so samostatným konjunktívom

Non is sum, qui mortis periculo terrear. Nie som ten, že sa dám zastrašiť nebezpečenstvom smrti.

– po neurčitých, najmä záporných výrazoch *sunt* sú (takí); *non desunt* nechýbajú (takí); *inveniuntur, reperiuntur* nájdu sa (takí); *nonnulli sunt* sú niektorí; *multi sunt* sú mnohí; *pauci sunt* sú málokto; *nemo est, qui* nie je nikto, kto by; *nihil est, quod* nič nie je, čo by s konjunktívom prézenta a imperfekta

Non desunt, qui homines ex veste aestiment. Nechýbajú takí, ktorí posudzujú ľudí podľa šiat.

Inventi sunt multi, qui parati essent pro patria mori. Našli sa mnohí, ktorí boli pripravení zomrieť pre vlasť.

3. **dôvodovú** (*qui = cum is*) s konjunktívom podľa súslednosti časov

Miserum senem, qui mortem contemnendam esse non viderit! Úbohý starec, pretože nevidel, že smrťou sa má pohrdať.

4. **podmienkovú** (*qui = si is*) s indikatívom alebo konjunktívom podmienkových viet

Qui videret, urbem captam diceret. Kto by to videl, povedal by, že mesto bolo dobyté.

5. **prípustkovú** (*qui = quamvis is*) s konjunktívom podľa súslednosti časov

Ego, qui nemini nocuerim, apud multos in odio sum. Ja, hoci som nikomu neuškodil, som u mnohých v nenávisť.

Predmetový akuzatív

Akuzatívom sa v latinčine vyjadruje priamy predmet, doplnok a príslovkové určenie rozličného druhu.

Priamy predmet označujúci vec alebo osobu mimo slovesného deja nazývame **vonkajší predmet** (*librum legere* čítať knihu). Predmet označujúci vec, ktorý slovesným dejom vzniká, sa nazýva **vnútorný predmet** (*pontem facere* stavať most). Osobitným druhom vnútorného predmetu je akuzatív obsahu vyjadrený substantívom rovnakého kmeňa (*vitam vivere* žiť život).

C CVIČENIA

1. Preložte!

Ita est, ut diximus. Amicus meus pariter ac tu haec enarravit. Multi homines alia dicunt ac sentiunt. Nihil est tam popolare, quam bonitas. Malumus hic manere, quam domi discere. Vita nihil aliud nisi donum Dei est. Quo brevior lex est, eo facilius tenetur. Quales sunt principes, tales esse solent cives. Quo maior est culpa, eo maior esse solet poena. Quo quid rarius est, eo plaris habetur. Gaudebam, ut si magnum thesaurum invenissem. Hic vir tam superbus est, quam si nobili genere natus sit. Nihil locutus est, velut si mutus esset. Nemo est tam prudens, qui prudentior esse non possit. Non sum is, qui mentiar. Haec urbs talis esse debet, quae ab omnibus laudetur. Sunt, qui animum mortalem esse putent. Nihil erat, quod ego parentibus non enarrarem. Romae consules creabantur, qui rei publicae praeessent. Rex e senioribus centum elegit, quorum consilio omnia ageret. Dux pontem fieri iussit, quo copias traduceret.

2. Preložte!

a) Quarundam rerum dominium nanciscimur iure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peraeque servatur, quarundam iure civili, id est iure proprio civitatis nostrae. Et quia antiquius ius gentium cum ipso genere humano proditum est, opus est, ut de hoc prius referendum sit. Omnia igitur animalia, quae terra mari caelo capiuntur, id est ferae bestiae et volucres pisces, capientium fiunt: vel quae ex his apud nos sunt edita.

b) Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur. Nec interest quod ad feras bestias et volucres, utrum in suo fundo quisque capiat an in alieno. Plane qui in alienum fundum ingreditur venandi aucupandive gratia, potest a domino, si is providerit, iure prohiberi, ne ingrederetur.

c) Apium quoque natura fera est: itaque quae in arbore nostra consederint, antequam a nobis alveo concludantur, non magis nostrae esse intelleguntur quam volucres, quae in nostra arbore nidum fecerint. Ideo si alius eas incluserit, earum dominus erit. Favos quoque si quos hae fecerint, sine furto quilibet possidere potest: sed ut supra quoque diximus, qui in alienum fundum ingreditur, potest a domino, si is providerit, iure prohiberi, ne ingrederetur.

D MISCELLANEA

Titov vít'azný oblúk

Stavba nazývaná **Titov víťazný oblúk** je jednou z troch víťazných brán v centre Ríma. V rokoch 81 – 82 ho dal postaviť Titov mladší brat, cisár Domitianus ako pamiatku na bratovo víťazstvo v Jeruzaleme. Vďaka niekoľkým reliéfom na tomto oblúku zostal zvečnený triumfálny pochod po spomínanej vojne. V sprievode niesli a vystavovali na tabuliach napísané mená podrobených miest a verejnosti ukazovali ukradnutý chrámový poklad z

Jeruzalema, strieborné trúbky a taktiež dôležitý symbol židovskej viery, menoru.

11. lekcia

Podmienkové súvetia v závislosti Účelový datív

A TEXTOVÁ ČASŤ

Missi sunt delecti cum Leonida, Lacedaemoniorum rege, qui Thermopylas occuparent longiusque barbaros progredi non paterentur. Hi vim hostium non sustinuerunt eoque loco omnes interierunt. At classis communis Graeciae trecentarum navium, in qua ducentae erant Atheniensium, primum apud Artemisium inter Euboeam continentemque terram cum classariis regis confligit. Angustias enim Themistocles quaerebat, ne multitudine circuiretur. Hic etsi pari proelio discesserant, tamen eodem loco non sunt ausi manere, quod erat periculum, ne, si pars navium adversariorum Euboeam superasset, ancipiti premerentur periculo. Quo factum est, ut ab Artemisio discederent et exadversum Athenas apud Salamina classem suam constituerent.

At Xerxes Thermopylis expugnatis protinus accessit astu idque nullis defendentibus, interfectis sacerdotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Cuius flamma perterriti classarii, cum manere non auderent et plurimi hortarentur, ut domos suas discederent moenibusque se defenderent, Themistocles unus restitit et universos pares esse posse aiebat, dispersos testabatur perituros idque Eurybiadi, regi Lacedaemoniorum, qui tum summae imperii praeerat, fore affirmabat. Quem cum minus, quam vellet, moveret, noctu de servis suis, quem habuit fidelissimum, ad regem misit, ut ei nuntiaret suis verbis adversarios eius in fuga esse: qui si discessissent, maiore cum labore et longinquiore tempore bellum confecturum, cum singulos consecrari cogeretur; quos si statim aggrediretur, brevi universos oppressurum. Hac re audita barbarus, nihil doli subesse credens, postridie alienissimo sibi loco, contra opportunissimo hostibus, adeo angusto mari confligit, ut eius multitudo navium explicari non potuerit. Victus ergo est magis etiam consilio Themistocli quam armis Graeciae.

(podľa: Cornelius Nepos, *Themistocles* 3 – 4)

- ◆ Identifikujte väzby *interfectis sacerdotibus* a *Thermopylis expugnatis*! Čo o nich viete?
- ◆ Nájdite v texte deponentné slovesá a niektoré z nich časujte!
- ◆ Nájdite v texte všetky adverbiá a zopakujte si ich tvorbu a stupňovanie!

Slovná zásoba

accēdō, ere, cessī, cessum – prikrčiť, priblížiť sa
affirmō, āre, āvī, ātum – tvrdiť, uisťovať
aiō (neúplné sloveso) – hovoriť, tvrdiť
aliēnus, a, um – cudzí; nepriaznivý
anceps, cipitis – dvojhlavý; nerozhodný; nebezpečný
armō, āre, āvī, ātum – vyzbrojiť, ozbrojiť
arripīō, ere, ripuī, reptum – uchopiť; chytať
Artemīsiūm, iī, n. – mesto s Artemidiným chrámom v Euboi
astu, n. (neskl.) – mesto (najmä Atény)
circu(m)eō, īre, iī, itum – obísť, obkľúčiť
classiārius, iī, m. – námorný vojak, pl. námorné vojsko
cōnsector, ārī, ātus sum – ísť za, prenasledovať
continēns, entis – pohromade držiaci; (subst.) pevnina
dēlēctus, a, um – vybraný
discēdō, ere, cessī, cessum – odísť, (v boji) odísť ako
dispersus, a, um – roztrúsený, roztratený
dolus, ī, m. – podvod; úskok; úklad
duplicō, āre, āvī, ātum – zdvojovať
Euboea, ae, f. – Euboia, ostrov pri Attike
exadversum (predl. s akuz.) – naproti, oproti
explicō, āre, āvī, ātum – rozkladať, rozostavovať, usporiadať
flāgitium, iī, n. – hanobnosť; mrzký čin
flamma, ae, f. – plameň, oheň; požiar
īnsequor, sequī, secūtus sum – nasledovať; stíhať; pokračovať
intereō, īre, iī, itūrus – zahynúť, zomrieť
Leōnidās, ae, m. – spartský kráľ, slávny termopylský hrdina
longinquus, a, um – zdĺhavý, dlho trvajúci
lyricī, ōrum, m. – lyrickí básnici
meritō (adv.) – právom, zaslúžene
opportūnus, a, um – vhodný, výhodný
pār, paris – rovnaký; nerozhodný, *pār proelium* – nerozhodný boj; *parem esse alci* – môcť sa postaviť proti komu
patior, patī, passus sum – znášať, trpieť; dovoľovať, nechať
pigrītia, ae, f. – lenivosť, nechut'
postrīdiē (adv.) – na druhý deň, druhého dňa
prōgredior, gredī, gressus sum – dopredu kráčať, postupovať
prōtinus (adv.) – dopredu, ďalej; hneď
restō, āre, stitī – zostať, vytrvať; postaviť sa proti, odporovať
simulātiō, ōnis, f. – pretváрка; predstieranie
testor, ārī, ātus sum = testificor, ārī, ātus sum – svedčiť; ubezpečovať

B GRAMATIKA

Podmienkové súvetia v závislosti

Stáva sa, že celé podmienkové súvetie sa dostane do závislosti na takom slovese alebo výraze, ktorý si žiada mať za sebou väzbu infinitívu s akuzatívom (AcI) alebo konjunktívnu vedľajšiu vetu.

V takom prípade platí, že predvetie je vždy konjunktívne, závetie sa mení buď na väzbu AcI alebo má tiež konjunktív.

1. Reálna forma a potenciálna forma – ak sa stane závislým súvetie reálnej či potenciálnej formy, predvetie má konjunktív podľa súslednosti časov, závetie je vyjadrené väzbou AcI po slovesách *dicendi et sentiendi* alebo konjunktívnou vetou podľa príslušnej spojky.

Reálna forma nezávisle:

Si id credis, erras. Ak tomu veríš, mýliš sa.

Reálna forma v závislosti:

Dico te, si id credas, errare. Hovorím, že ak tomu veríš, mýliš sa.

Non dubito, quin si id credas, erres. Nepochybujem, že ak tomu veríš, mýliš sa.

Dicebam te, si id crederes, errare. Hovoril som, že ak tomu veríš, mýliš sa.

Non dubitabam, quin si id crederes, errares. Nepochyboval som, že ak tomu veríš, mýliš sa.

Potenciálna forma nezávisle:

Si id credas, erres. Ak by si tomu veril, mýlil by si sa.

Potenciálna forma v závislosti:

Dico te, si id credas, errare. Hovorím, že ak by si tomu veril, mýlil by si sa.

Non dubito, quin si id credas, erres. Nepochybujem, že ak by si tomu veril, mýlil by si sa.

Dicebam te, si id crederes, errare. Hovoril som, že ak by si tomu veril, mýlil by si sa.

Non dubitabam, quin si id crederes, errares. Nepochyboval som, že ak by si tomu veril, mýlil by si sa.

Ako vidno zo závislých foriem, nedá sa poznať rozdiel medzi skutočnosťou a možnosťou.

Pozoruhodné je použitie konjunktívu plusquamperfekta, ktoré tu vyjadruje predčasnosť:

Nezávisle:

Si id credideris, errabis. Ak tomu uveríš, budeš sa mýliť.

V závislosti:

Dicebam te, si id credidisses, erraturum esse. Hovoril som, že ak tomu uveríš, budeš sa mýliť.

Non dubitabam, quin si id credidisses, erraturus esses. Nepochyboval som, že ak tomu uveríš, budeš sa mýliť.

2. Ireálna forma

a/ Ak sa ireálne podmienkové súvetie stane závislým od slovesa alebo výrazu, po ktorom nasleduje väzba AcI, predvetie sa nezmení, **mení sa len závetie:**

– **pri neskutočnosti v prítomnosti na -urum fuisse**

nezávisle: *Si id crederes, errares.* Keby si tomu veril, mýlil by si sa.

v závislosti: *Scio te, si id crederes, erraturum fuisse.* Viem, že keby si tomu veril, mýlil by si sa.

– **pri neskutočnosti v minulosti na -urum fuisse**

nezávisle: *Si id credidisses, erravisses.* Keby si tomu uveril, zmýlil by si sa.

v závislosti: *Scio te, si id credidisses, erraturum fuisse.* Viem, že keby si tomu veril, mýlil by si sa.

b/ Ak sa ireálne podmienkové súvetie stane závislým od slovesa alebo výrazu, po ktorom nasleduje konjunktívna vedľajšia veta:

– **pri neskutočnosti v prítomnosti ostáva nezmené aj závetie.**

nezávisle: *Si id crederes, errares.* Keby si tomu veril, mýlil by si sa.

v závislosti: *Non dubito, quin si id crederes, errares.* Nepochybujem, že keby si tomu veril, mýlil by si sa.

– **pri neskutočnosti v minulosti sa v závetí použije tvar na -urus fuerim, fueris, fuerit ...**

nezávisle: *Si id credidisses, erravisses.* Keby si tomu uveril, zmýlil by si sa.

v závislosti: *Non dubito, quin si id credidisses, erraturus fueris.* Nepochybujem, že keby si tomu uveril, zmýlil by si sa.

Avšak v nepriamych otázkach platí pre závetie nasledovné:

– po hlavnom čase je tvar **-urus fuerim**

Quaero, num si id credidisses, erraturus fueris. Pýtam sa, či by si sa zmýlil, keby si tomu uveril.

– po vedľajšom čase je **-urus fuissem**

Quaerebam, num si id credidisses, erraturus fuisses. Pýtal som sa, či by si sa zmýlil, keby si tomu uveril.

Tieto tvary možno používať len na vyjadrenie aktívneho deja. Ak je však v závetí pasívny slovesný tvar alebo také sloveso, ktoré netvorí participium futúra aktíva, používa sa vo väzbe AcI opis so slovesom *potuisse* alebo s gerundívom:

Scio te, si id credidisses, laudari potuisse. Viem, že keby si tomu uveril, mohol si byť pochválený.

Pádová syntax

Účelový datív

Datív môže byť v latinčine predmetom (tzv. voľný datív) alebo doplnkom. Keď je vo funkcii doplnku, vyjadruje účel, preto sa nazýva účelový datív. Býva pri slovese *esse* a označuje sa ním, na čo niečo je, na čo je niečo určené. Vyjadruje sa abstraktnými substantívami v singulári a najčastejšie pri ňom stojí aj datív prospechový na označenie osoby alebo veci. Vzniká tak väzba dvojakeho datívu: aliquid *mihi est usui* niečo mi je na úžitok, *curae* na starosť, *laudi* na chválu, *honoris* na česť. Taká istá väzba môže stáť aj pri slovesách *dare*, *ducere*, *habere*, *tribuere*, *vertere* dávať, klásť, pripisovať, vytýkať niekomu niečo: *dare mihi aliquid culpa*e dávať mi niečo za vinu, *crimini* za zločin, *vitio* za chybu.

Virtus sola nemini dono datur. Jedine cnosť nie je nikomu daná do daru.

Tu haec mihi vitio vertisti? Ty si mi to vytkol ako chybu?

Väzby *usui esse* byť na úžitok, *odio esse* byť nenávidený, *invidiae esse* byť na závisť, *admirationi esse* byť na obdiv nahrádzajú pasívum sloves *uti* užívať, *odi* nenávidieť, *invidere* závidieť, *admirari* obdivovať.

Obzvlášť často sa ako datív účelový používa datív gerundia a gerundíva na označenie úradných činností: *decemviri legibus scribendis creati* decemviri zvolení na napísanie zákonov.

C CVIČENIA

1. Dajte do závislosti podmienkovú vetu *Scriberem ad te, si tempus haberem.*

a) od niektorého slova *dicendi et sentiendi* (*puto, scio, dico, atď.*)

b) od výrazu *non dubito, quin*

2. Určite predvetie, závetie a výraz, od ktorého je súvetie závislé! Potom preložte!

Dicit nos, si incolas armaverimus, Hannibalem superaturos esse. Dicit se, si in forum venerit, Ciceronem audivisse. Quaerit Socrates, unde animum arripuerimus, si nullus fuerit in mundo. Negat Cicero, si duplicetur sibi aetas, habiturum se tempus, quo legat lyricos. Nescio, quomodo paupertatem iste laturus sit, si in eam inciderit. An censes me, nisi te audire vellem, haec dicturum fuisse? Plerique existimabant P. Sullam, si acrius insequi voluisset, bellum eo die potuisse finire.

3. Preložte a určite jednotlivé pády!

Venite nobis auxilio! Militibus nostris ibi fortiter pugnandum erit. Pigritia merito tibi vitio vertitur. Simulatio amoris peior est odio. Multi mercatores Syracusis Romam profecti sunt. Aves aestate iam prima luce cantant. Quare vobis patria relinquenda erat? Hoc factum tibi laudi erat. Quis te huius flagitii accusare audet? Aliquando lingua Latina tibi usui erit. Dux quingentos milites urbi praesidio reliquit.

D MISCELLANEA

Koloseum (*Amphitheatrum Flavium*)

Na území niekdajšej Rímskej ríše bolo vystavaných mnoho amfiteátrov. Niektoré sa nezachovali vôbec, iné len čiastočne, no sú aj také, ktoré sa zrekonštruované využívajú na rôzne podujatia dodnes. Najslávnejšie je *Colosseum* v Ríme, ktoré sa ako najväčšia stavba antického Ríma stalo dominantou a symbolom „večného“ mesta (*Roma aeterna*). Stavbu dal vybudovať cisár Vespasianus roku 72 po Kr. a bola otvorená roku 80 za vlády cisára Tita. Koloseum malo pôvodne kapacitu 50 000 divákov a využívalo sa na gladiátorské zápasy a iné verejné predstavenia: štylizované námorné bitky (naumachie), rekonštrukcie známych bitiek, zápasy s divou zverou.

Colosseum dnes

Amfiteáter v Pule

12. lekcia

Nepriama reč Konjunktív nepriamej závislosti

A TEXTOVÁ ČASŤ

Iam Tarquinius ad Lartem Porsennam, Clusinum regem, perfugerant. Ibi miscendo consilium precesque nunc orabant, *ne se, oriundos ex Etruscis, eiusdem sanguinis nominisque, egentes exsulare pateretur*, nunc monebant etiam *ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. Satis libertatem ipsam habere dulcedinis. Nisi quanta vi civitates eam expetant tanta regna reges defendant, aequari summa infimis; nihil excelsum, nihil quod supra cetera emineat, in civitatibus fore; adesse finem regnis, rei inter deos hominesque pulcherrimae*. Porsenna cum regem esse Romae tutum, tum Etruscae gentis regem, amplum Tuscis ratus, Romam infesto exercitu venit. Non unquam alias ante tantus terror senatum invasit; adeo valida res tum Clusina erat magnumque Porsennae nomen. Nec hostes modo timebant sed suosmet ipsi cives, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in urbem regibus vel cum servitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus a senatu data. Annonae in primis habita cura, et ad frumentum comparandum missi alii in Volscos, alii Cumas. Salis quoque vendendi arbitrium, quia impenso pretio venibat, in publicum omne sumptum, ademptum privatis; portoriisque et tributo plebes liberata, ut divites conferrent, qui oneri ferendo essent: pauperes satis stipendii pendere, si liberos educarent. Itaque haec indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione ac fame adeo concordem civitatem tenuit, ut regium nomen non summi magis quam infimi horrerent, nec quisquam unus malis artibus postea tam popularis esset quam tum bene imperando universus senatus fuit.

(podľa: Livius, *Ab urbe condita* II, 9)

- ◆ Dôkladne si všimnite kurzívou vyznačenú pasáž! Ide o nepriamu reč.
- ◆ Nájdite v texte substantívum 3. deklinácie a skloňujte ho!
- ◆ Zopakujte si použitie spojky *ut*!

Slovná zásoba

acerbitās, ātis, f. – trpkosť; krutosť; strasť

adimō, ere, ēmī, emptum – odobrať, vyrvať

aequō, āre, āvī, ātum – vyrovnávať; prirovnávať; vyrovnávať sa

annōna, ae, f. – úroda; obilie
arbitrium, iī, n. – rozhodnutie; ustanovenie, vôľa
blandimentum, ī, n. – lichôtko
Clūsium, iī, n. – etruské mesto, Porsennovo sídlo; (adj.) *Clūsīnus, a, um*
comparō, āre, āvī, ātum – chystať; získať, zadovážiť
concors, dis – svorný, súhlasný
cruciātus, ūs, m. – muka, trápenie
Cūmae, ārum, f. – Kúmy, grécke mesto na Kampánskom pobreží
dēpōnō, ere, posuī, positum – odkladať; položiť; zložiť
dulcēdō, inis, f. – sladkosť; pôvab
egēns, entis – chudobný, biedny; majúci nedostatok niečoho
ēmineō, ēre, uī – vyčnievať; vynikať nad
excelsus, a, um – vznešený; vynikajúci
famēs, is, f. – hlad; nedostatok
fānum, ī, n. – posvätné miesto, svätyňa
frustrā (adv.) – márne, darmo
horreō, ēre, uī – hroziť sa, obávať sa
impēnsus, a, um – drahý; *impēnsō pretiō* – za drahé peniaze, draho
indulgentia, ae, f. – zhovievavosť, láskavosť
īnfestus, a, um – nepriateľský, na útok pripravený
īnfīmum, ī, n. – najspodnejšia, najhoršia vec
inultus, a, um – nepomstenný, nepotreštaný
libenter (adv.) – vďačne, ochotne
obsidiō, ōnis, f. – obklúčenie; tieseň
orior, īrī, ortus sum – vznikať, pochádzať, mať pôvod
pellō, ere, pepulī, pulsum – odháňať; vyhnať
pendō, ere, pependī, pēnsus – vážiť; platiť
percellō, ere, culī, culsum – zraziť; zastrážiť
plēbēs, ēī, f. = *plēbs, plēbis, f.*
Porsenna, ae, m. – kráľ mesta Clusium
portōrium, iī, n. – clo; daň
quāpropter (adv.) – a preto, a zato
reor, rērī, ratus sum – domnievať sa; *ratus* – nazdávajúc sa, mysliac
sāl, salis, m. – soľ
sanguis, inis, m. – krv; rod
satiō, āre, āvī, ātum – sýtiť, nasýtiť, (pas.) nasýtiť sa
sollicitus, a, um – nepokojný, znepokojený
stipendium, iī, n. – daň, poplatok, dávka
summum, ī, n. – najdôležitejšia vec
tribūtum, ī, n. – daň
tūtus, a, um – chránený, bezpečný, bez nebezpečenstva
Volscī, ōrum, m. – Volskovia, sabellský kmeň

B GRAMATIKA

Nepriama reč

Výpoveď nejakej osoby sa dá reprodukovať dvojakým spôsobom: buď **priamou rečou** (*oratio recta*), čo je doslovné, odcitované znenie niekoho reči, alebo **nepriamou rečou** (*oratio obliqua*), keď sa výpoveď nejakej osoby stala závislou od slovesa hovorenia a podáva sa sprostredkovane. Znamená to teda, že sa v nepriamej reči vyskytuje veľa infinitívnych väzieb, od ktorých sú závislé ďalšie vedľajšie vety, ktoré sa menia podľa nepriamej závislosti. V dielach antických autorov sa pomerne často stretávame s dlhými nepriamymi rečami, ktoré boli v obľube najmä u rímskych historikov (Caesar, Livius). Aby sme nepriamu reč vedeli správne preložiť, musíme poznať pravidlá, ktoré sa pri premene priamej reči na nepriamu uplatňujú.

Výraz *inquam* uvádza priamu reč, *aiō* (*aiunt*) nepriamu reč.

Pôvodné hlavné vety

1. Hlavné vety oznamovacie a rečnícke otázky, ktoré sú v priamej reči, sa vyjadrujú väzbou akuzatívu s infinitívom v nepriamej reči.

Priamo:	<i>Frāter dīxit: „Veniam.“</i>	Brat povedal: „Prídem.“
Nepriamo:	<i>Frāter dīxit sē ventūrum esse.</i>	Brat povedal, že príde.

2. Rozkazovacie, žiadacie a vyzývacie vety (s imper.) sa vyjadrujú konjunktívom.

Priamo: „*Si bello persequi perseverabis, reminiscere pristinae virtutis Helvetiorum.*“
Ak nás neprestaneš vojnou prenasledovať, spomeň si na nedávnu udatnosť Helvét'anov.
Nepriamo: *Divico ita cum Caesare egit: si bello persequi perseveraret, reminisceretur pristinae virtutis Helvetiorum.* Divico takto vyjednával s Caesarom, že ak neprestane prenasledovať vojnou, nech si spomenie na nedávnu udatnosť Helvét'anov.

3. Želacie vety s optatívnym konjunktívom sa nemenia.

4. Priame otázky sa menia na nepriame otázky s príslušným konjunktívom. (→ 3. lekcia)

Všetky vedľajšie vety majú prísudok vždy v konjunktíve. Pôvodne indikatívna vedľajšia veta sa mení podľa konjunktívov nepriamej závislosti, konjunktívna podľa súslednosti časov.

N. B. Indikatív sa v nepriamej reči vyskytuje len pri vysvetlivkách, vsuvkách a opisoch pojmov. Vzhľadom k tomu, že uvádzacie sloveso býva zväčša v minulom čase, nachádzame v nepriamej reči najmä konjunktív imperfekta a plusquamperfekta.

Zámená a adverbiá v nepriamej reči

Pri zmene priamej reči na nepriamu je potrebné zmeniť niektoré slová (zámená, adverbiá), lebo sa mení uhol pohľadu hovoriaceho. Ide o nasledujúce zmeny:

Priama reč		Nepriama reč
<i>ego, nos</i>	→	<i>se</i> (alebo <i>ipse</i> v protiklade k iným osobám)
<i>meus, noster</i>	→	<i>suus</i>
<i>tu, vos</i>	→	<i>ille, illi</i>
<i>tuus, vester</i>	→	<i>illius, illorum</i>
<i>hic, iste</i>	→	<i>is</i> alebo <i>ille</i>

Podobne sa menia aj adverbiá miesta a času:

<i>nunc</i> teraz	→	<i>tunc</i> vtedy
<i>hodiē</i> dnes	→	<i>illo die</i> toho dňa
<i>hic</i> tu	→	<i>illic</i> tam

Konjunktív nepriamej závislosti

Nepriama závislosť vzniká vo všetkých vedľajších vetách indikatívnych, keď sa ich nadradená veta dostane do závislosti a vyjadruje sa infinitívnou väzbou alebo konjunktívnou vetou. V takýchto vetách sa vyjadruje:

1. súčasnosť konjunktívom prézenta po hlavnom čase a konjunktívom imperfekta po vedľajšom čase

Nezávisle: *Facis, quae impero.* Robíš, čo prikazujem.

Závisle:

Scio te facere, quae imperem. Viem, že robíš, čo prikazujem.

Non dubito, quin facias, quae imperem. Nepochybujem, že robíš, čo prikazujem.

Sciebam te facere, quae imperarem. Vedel som, že robíš, čo prikazujem.

Non dubitabam, quin faceres, quae imperarem. Nepochyboval som, že robíš, čo prikazujem.

2. následnosť (namiesto ind. fut. I.) ako súčasnosť

Nezávisle: ***Facies, quae imperabo.*** Budeš robiť, čo budem prikazovať.

Závisle:

Scio te facturum esse, quae imperem. Viem, že budeš robiť, čo budem prikazovať.

Non dubito, quin facturus sis, quae imperem. Nepochybujem, že budeš robiť, čo budem prikazovať.

Sciebam te facturum esse, quae imperarem. Vedel som, že budeš robiť, čo budem prikazovať.

Non dubitabam, quin facturus esses, quae imperarem. Nepochyboval som, že budeš robiť, čo budem prikazovať.

3. predčasnosť konjunktívom perfekta po hlavnom čase, konjunktívom plusquamperfekta po vedľajšom čase

Nezávisle: ***Facis, quae imperavi.*** Robíš, čo som prikázal.

Závisle:

Scio te facere, quae imperaverim. Viem, že robíš, čo som prikázal.

Non dubito, quin facias, quae imperaverim. Nepochybujem, že robíš, čo som prikázal.

Sciebam te facere, quae imperavisses. Vedel som, že robíš, čo som prikázal.

Non dubitabam, quin faceres, quae imperavisses. Nepochyboval som, že robíš, čo som prikázal.

4. predčasnosť v budúcnosti (namiesto ind. fut. II.) ako iná predčasnosť

Nezávisle: ***Facies, quae imperavero.*** Urobíš, čo prikážem.

Závisle:

Scio te facturum esse, quae imperaverim. Viem, že urobíš, čo prikážem.

Non dubito, quin facturus sis, quae imperaverim. Nepochybujem, že urobíš, čo prikážem.

Sciebam te facturum esse, quae imperavisses. Vedel som, že urobíš, čo prikážem.

Non dubitabam, quin facturus esses, quae imperavisses. Nepochyboval som, že urobíš, čo prikážem.

C CVIČENIA

1. Porovnajte tú istú reč v priamej a v nepriamej forme! Pozorne si všimajte kurzívou a hrubo vyznačené slová! Vlastnými slovami vyjadrite zmeny, ktoré v nich nastali!

Priama reč: Diogenes „Mihi“ inquit „nihil *deest*; illi nihil satis unquam *erit*; ego eius voluptates non *desidero*, quibus nunquam satiari ille *potest*; meas is consequi nullo modo *potest*.

Nepriama reč: Diogenes discebat sibi nihil **deesse** illi nihil satis unquam **fore**; se eius voluptates non **desiderare**, quibus nunquam satiari ille **posset**; suas eum consequi nullo modo **posse**.

2. Preved'te priamu reč do nepriamej!

a) Pater ad filium: „Iam senex sum, beatam vitam vixi, propterea nihil habeo, quod quaerar. Semper diligens eram. Tu quoque diligens sis, ut aliquando dicere possis: non vixi frustra.“

b) Quapropter de summa salute vestra populi que Romani, de vestris coniugibus ac liberis, de aris ac focus, de fanis atque templis de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio ac libertate, de salute Italiae, de universa re publica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis eum consulem, qui et parere vestris decretis non dubitet et ea, quae statueritis, quoad vivet, defendere et per se ipsum praestare possit.

c) Video, patres conscripti, in me omnium vestrum ora atque oculos esse conversos, video vos non solum de vestro ac rei publicae, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi iucunda in malis et grata in dolore vestra erga me voluntas, sed eam, per deos immortales, deponite atque obliti salutis meae de vobis ac de vestris liberis cogitate. Mihi si haec condicio consulatus data est, ut omnis acerbitates, omnis dolores cruciatusque perferrem, feram non solum fortiter, verum etiam libenter, dum modo meis laboribus vobis populoque Romano dignitas salusque pariat.

D MISCELLANEA

Ara pacis Augustae

Ara pacis je oltár zasvätený bohyni mieru *Pax* vybudovaný na Martovom poli. Predstavuje oltár bez svätyne a je symbolom toho, čo sa cisárovi Augustovi v politike podarilo dosiahnuť: dlho totiž viedol vojnu, aby Rím zbavil vonkajších nepriateľov a nastolil mier (*pax Romana*).

Stavbu z bieleho mramoru schválil senát roku 13 pr. Kr., slávnostne však bola otvorená roku 9 pr. Kr.

Po obvodových stenách stavby sa tiahnu v dvoch pásoch nad sebou reliéfy, zobrazujúce cisára s jeho rodinou, triumfálny sprievod a postavy z rímskej mytológie: nechýba Aeneov príbeh či obraz vlčice živiacej zakladateľa Ríma, čo zároveň poukazuje na to, že Augusta jeho súčasníci považovali za druhého Romula.

LEGENDA

Doplňující texty

Sallustius: De Catilinae coniuratione, 1

Omnis homines, qui sese student praestare ceteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant veluti pecora, quae natura prona atque ventri oboedientia finxit. Sed nostra omnis vis in animo et corpore sita est: animi imperio, corporis servitio magis utimur; alterum nobis cum dis, alterum cum beluis commune est. Quo mihi rectius videtur ingeni quam virium opibus gloriam quaerere et, quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis est, memoriam nostri quam maxime longam efficere. Nam divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis est, virtus clara aeternaque habetur. Sed diu magnum inter mortalis certamen fuit, vine corporis an virtute animi res militaris magis procederet. Nam et, prius quam incipias, consulto et, ubi consulueris, mature facto opus est. Ita utrumque per se indigens alterum alterius auxilio eget.

Sallustius: De Catilinae coniuratione, 6

Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani, qui Aenea duce profugi sedibus incertis vagabantur, cumque iis Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum. Hi postquam in una moenia convenere, dispari genere, dissimili lingua, alii alio more viventes, incredibile memoratu est, quam facile coaluerint: ita brevi multitudo dispersa atque vaga concordia civitas facta erat. Sed postquam res eorum civibus, moribus, agris aucta satis prospera satisque pollens videbatur, sicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta est. Igitur reges populique finitimi bello temptare, pauci ex amicis auxilio esse; nam ceteri metu perculsi a periculis aberant. At Romani domi militiaeque intenti festinare, parare, alius alium hortari, hostibus obviam ire, libertatem, patriam parentisque armis tegere. Post, ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant magisque dandis quam accipiendis beneficiis amicitias parabant. Imperium legitimum, nomen imperi regium habebant. Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, rei publicae consultabant; hi vel aetate vel curae similitudine patres appellabantur. Post, ubi regium imperium, quod initio conservandae libertatis atque augendae rei publicae fuerat, in superbiam dominationemque se convortit, inmutato more annua imperia binosque imperatores sibi fecere: eo modo minime posse putabant per licentiam insolescere animum humanum

Sallustius: De Catilinae coniuratione, 56

Dum ea Romae geruntur, Catilina ex omni copia, quam et ipse adduxerat et Manlius habuerat, duas legiones instituit, cohortis pro numero militum conplet. Deinde, ut quisque voluntarius aut ex sociis in castra venerat, aequaliter distribuerat ac brevi spatio legiones numero hominum expleverat, cum initio non amplius duobus milibus habuisset. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis instructa; ceteri, ut quemque casus armaverat, sparus aut lanceas, alii praeacutas sudis portabant. Sed postquam Antonius cum exercitu adventabat, Catilina per montis iter facere, modo ad urbem, modo in Galliam versus castra movere, hostibus occasionem pugnandi non dare. Sperabat propediem magnas copias sese habiturum, si Romae socii incepta patravissent. Interea servitia repudiabat, cuius generis initio ad eum magnae copiae concurrebant, opibus coniurationis fretus, simul alienum suis rationibus existumans videri causam civium cum servis fugitivis communicavisse.

Sallustius: De Catilinae coniuratione, 61

Sed confecto proelio tum vero cerneret, quanta audacia quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinae. Nam fere quem quisque vivus pugnando locum ceperat, eum amissa anima corpore tegebat. Pauci autem, quos medios cohors praetoria disiecerat, paulo divorsius, sed omnes tamen advorsis vulneribus conciderant. Catilina vero longe a suis inter hostium cadavera repertus est paululum etiam spirans ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu retinens. Postremo ex omni copia neque in proelio neque in fuga quisquam civis ingenuus captus est: ita cuncti suae hostiumque vitae iuxta pepercerant. Neque tamen exercitus populi Romani laetam aut incruentam victoriam adeptus erat; nam strenuissimus quisque aut occiderat in proelio aut graviter vulneratus discesserat. Multi autem, qui e castris visundi aut spoliandi gratia processerant, volventes hostilia cadavera amicis alii, pars hospitem aut cognatum reperiabant; fuere item, qui inimicos suos cognoscerent. Ita varie per omnem exercitum laetitia, maeror, luctus atque gaudia agitabantur

Res gestae Divi Augusti, 3 – 4

Bella terra et mari civilia externaque toto in orbe terrarum saepe gessi, victorque omnibus veniam petentibus civibus peperci. Externas gentes, quibus tuto ignosci potuit, conservare quam excidere malui. Millia civium Romanorum sub sacramento meo fuerunt circiter quingenta. Ex quibus deduxi in colonias aut remisi in municipia sua stipendis emeritis millia aliquanto plura quam trecenta, et iis omnibus agros adsignavi aut pecuniam pro praemiis militiae dedi. Naves cepi sescentas praeter eas, si quae minores quam triremes fuerunt.

Bis ovans triumphavi, tris egi curulis triumphos et appellatus sum viciens et semel imperator. Cum autem pluris triumphos mihi senatus decrevisset, iis supersedi. Laurum de fascibus deposui in Capitolio, votis quae quoque bello nuncupaveram solutis. Ob res a me aut per legatos meos auspiciis meis terra marique prospere gestas quinquagens et quinquiens decrevit senatus supplicandum esse dis immortalibus. Dies autem, per quos ex senatus consulto supplicatum est, fuere DCCCLXXX. In triumphis meis ducti sunt ante currum meum reges aut regum liberi novem. Consul fueram terdeciens, cum scribebam haec, et agebam septimum et tricensimum tribuniciae potestatis.

Caesar, De bello Gallico VI, 25 – 28

Huius Hercyniae silvae, quae supra demonstrata est, latitudo novem dierum iter expedito patet: non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum et Nemetum et Rauracorum finibus rectaque fluminis Danubi regione pertinet ad fines Dacorum et Anartium; hinc se flectit sinistrorsus diversis ab flumine regionibus multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit; neque quisquam est huius Germaniae, qui se aut adisse ad initium eius silvae dicat, cum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur, acceperit: multaque in ea genera ferarum nasci constat, quae reliquis in locis visa non sint; ex quibus quae maxime differant ab ceteris et memoriae prodenda videantur haec sunt.

Est bos cervi figura, cuius a media fronte inter aures unum cornu existit excelsius magisque directum his, quae nobis nota sunt, cornibus: ab eius summo sicut palmae ramique late diffunduntur. Eadem est feminae marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum.

Sunt item, quae appellantur alces. Harum est consimilis capris figura et varietas pellium, sed magnitudine paulo antecedunt mutilaeque sunt cornibus et crura sine nodis articulisque habent neque quietis causa procumbunt neque, si quo adflictae casu conciderunt, erigere sese aut sublevare possunt. His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant atque ita paulum modo reclinatae quietem capiunt. Quarum ex vestigiis cum est animadversum a venatoribus, quo se recipere consuerint, omnes eo loco aut ab radicibus subruunt aut accidunt arbores, tantum ut summa species earum stantium relinquatur. Huc cum se consuetudine reclinaverunt, infirmas arbores pondere adfligunt atque una ipsae concidunt.

Tertium est genus eorum, qui uri appellantur. Hi sunt magnitudine paulo infra elephantos, specie et colore et figura tauri. Magna vis eorum est et magna velocitas, neque homini neque

ferae quam conspexerunt parcunt. Hos studiose foveis captos interficiunt. Hoc se labore durant adulescentes atque hoc genere venationis exercent, et qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quae sint testimonio, magnam ferunt laudem. Sed adsuescere ad homines et mansuefieri ne parvuli quidem excepti possunt. Amplitudo cornuum et figura et species multum a nostrorum boum cornibus differt. Haec studiose conquisita ab labris argento circumcludunt atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur.

Cornelius Nepos, Hamilcar, 1, 4

Hamilcar, Hannibalis filius, cognomine Barca, Carthaginiensis, primo Poenico bello, sed temporibus extremis, admodum adulescentulus in Sicilia praeesse coepit exercitui. Cum ante eius adventum et mari et terra male res gererentur Carthaginiensium, ipse, ubi adfuit, numquam hosti cessit neque locum nocendi dedit saepeque e contrario occasione data laccessivit semperque superior discessit.

Hamilcar posteaquam mare transiit in Hispaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna; maximas bellicosissimasque gentes subegit; equis, armis, viris, pecunia totam locupletavit Africam. Hic cum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno, postquam in Hispaniam venerat, in proelio pugnans adversus Vettones occisus est. Huius perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Poenicum. Namque Hannibal, filius eius, assiduis patris obtestationibus eo est perductus, ut interire quam Romanos non experiri mallet.

De edificacione templi per Sanctum Stephanum regem in veteri Buda pro canonicis

Deinde sanctus rex venit in civitatem, que Vetus Buda vocatur una cum filio suo sancto Emerico et regina. Et cum ibi non invenisset aliquod pium opus in Christo, in quo possit laudari Creator omnium, statim sanctissimus rex de thesauro predicti Kean ducis Bulgarorum et Sclauorum, quem occiderat, cepit in medio civitatis edificare grande cenobium in honore apostolorum Petri et Pauli. Dum igitur edificaretur, magistri lapicide de Grecia ducti erant et sanctissimus rex cum regina ratione devocionis ibidem degebant. Regina autem cruces, tabulas et ornamenta procurabat. Quia vero illud grande opus inceptum multos annos conduxerat, ideo vivente sancto Stephano rege illud cenobium non potuit consumari, sed volente Deo post multum temporis sanctissimus rex Ladizlaus, nepos eiusdem beati Stephani, illud opus consumavit, ut scilicet possit adimplere votum proavi sui. Consuetudo autem sancti

regis Stephani maior ista fuit, quod omnes ecclesias, quas ipse fundaverat, in quolibet anno adminus tribus vicibus visitabat. Et dum ad ipsas ecclesias devenisset, primo ad omnia altaria pergebat et singulis singulas preces effundebat. Tandem exeundo totam ecclesiam illam circuibat et fracturas sive scissuras parietum ac tectorum perspicacibus oculis et morose inspiciebat et statim remeliorari procurabat, nec a loco illius civitatis aut ville recedebat, nisi prius vidisset renovari.

Adventus primus Tartarorum

Tartari cum quinquies centenis milibus armatorum regnum Hungarie invaserunt. Contra quos Bela rex iuxta flumen Seo prelians vincitur, in quo prelio fere extinguitur milicia regni Hungarie universa. Ipso vero Bela rege ad mare fugam faciente Tartari usque ibi ipsum crudeliter insecuntur. Manserunt enim ipsi Tartari in regno Hungarie tribus annis. Et quia seminare illis temporibus non potuerunt Hungari, ideo multo plures post exitum illorum fame perierunt, quam illi, qui in captivitate ducti sunt et gladio ceciderunt. Post hec autem rex Bela reversus est de maritimis partibus, et ducem Austrie Fredericum virum bellicosum ante Novam Civitatem gens occidit in prelio Hungarorum, et transfixit per maxillam. Licet tamen idem dux ceciderit in hoc bello, Bela rex prefatus triumphum cum Hungaris perdidit.

Použitá a odporúčaná literatúra

BARTONĚK, Antonín – JANDA, Jan – KAMÍNKOVÁ, Eva – KUŤÁKOVÁ, Eva – MOUCHOVÁ, Bohumila: *Latinská syntaktická cvičení (se slovníkem)*. Praha: Univerzita Karlova 1993. ISBN 80-7066-807-5.

BETTS, Gavin: *Latin nyelvkönyv*. Prel. Bollók János. Budapest: Akadémiai Kiadó 2006. ISBN 963 05 7394 6.

BILÍKOVÁ, Eva: *Přehled latinské mluvnice*. Brno 1992.

CONTE, Gian Biagio: *Dějiny římské literatury*. Praha: KLP 2003. ISBN 80-85917-87-4.

FERENCZI, Attila – MONOSTORI, Martina: *Latin nyelvkönyv*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 1998. ISBN 963 19 0859 3.

FINÁLY, Henrik: *A latin nyelv szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó Rt. 2002. ISBN 963 057 8639.

KÁBRT, Jan et al.: *Latinsko-český slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1996. ISBN 80-04-26657-6.

MAGYAR, László: *Játzsza latinul*. Kecskemét: Korda Kiadvány 1991. ISBN 963 00 1470 x.

MARÓTI, Egon: *Fontes minores Latini III. Római történeti forrásgyűjtemény*. Budapest: Tankönyvkiadó 1966.

MISTRÍK, Jozef: *Lingvistický slovník*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2002. ISBN 80-08-02704-5.

MOUCHOVÁ, Bohumila – KUŤÁKOVÁ, Eva – MAREK, Václav: *Disco Latine 1*. Praha: Scientia, spol. s r. o., pedagogické nakladatelství 1995. ISBN 80-7183-045-3.

MOUCHOVÁ, Bohumila – KUŤÁKOVÁ, Eva – MAREK, Václav: *Disco Latine 2*. Praha: Scientia, spol. s r. o., pedagogické nakladatelství 1996. ISBN 80-7183-026-7.

NAGY, Ferenc – KOVÁTS, Gyula – PÉTER, Gyula: *Latin nyelvtan a középiskolák számára*. 34. vyd. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2008. ISBN 978-963-19-3703-9.

NOVOTNÝ, František a kol.: *Základní latinská mluvnice*. 2. vyd. Jinočany: Nakladatelství a vydavatelství H&H 1992. ISBN 80-85467-91-7.

ØRBERG, Hans H.: *Lingua Latina. Pars I. Familia Romana*. Roma: Vivarium Novum 2013. ISBN 978-88-95611-46-4.

ØRBERG, Hans H.: *Lingua Latina. Pars I. Familia Romana. Exercitia Latina I*. Roma: Vivarium Novum 2013. ISBN 978-88-95611-60-0.

PANCZOVÁ, Helena: *Ars grammatica. Učebnica latinčiny*. 1. vyd. Bratislava 2004. ISBN 80-7141-460-3.

PAP, Gábor – SZÁNTAI, Lajos – BARSÍ, János: *Képes Krónika*. Budapest: Nemzeti Kincseinkért Egyesület 2003. ISBN 963 212 943 1

PECH, Jiří: *Latina pro gymnázia I*. Praha: Leda 1998. ISBN 80-85927-47-0.

PECH, Jiří: *Latina pro gymnázia II*. Praha: Leda 1996. ISBN 80-85927-11-X.

PRAŽÁK, Josef – NOVOTNÝ, František – SEDLÁČEK, Josef: *Latinsko-český slovník*. Praha: KLP 1999. ISBN 80-85917-51-3.

SKŘEJPEK, Michal: *Prameny římského práva – Fontes iuris Romani*. 2. vyd. Praha: LexisNexis cz s r. o 2008. ISBN 80-86199-89-4.

ŠPAŇÁR, Július – HRABOVSKÝ, Jozef: *Latinsko/slovenský – slovensko/latinský slovník*. 5. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962. ISBN 80-08-02051-2.

ŠPAŇÁR, Július – HORECKÝ, Ján: *Latinská gramatika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1993. ISBN 80-08-02155-1.

ŠPAŇÁR, Július – KETTNER, Emanuel: *Latinčina pre gymnáziá*. 5. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1995. ISBN 80-08-00779-6.

Mgr. Katarína Karabová, PhD.
Mgr. Nicol Sipekiová, PhD.

Latinský jazyk pre medievalistov I

Vysokoškolská učebnica
Vydanie prvé

Recenzenti
Prof. PhDr. Daniel Škoviera, PhD.
Doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.

Jazyková korektúra Mgr. Erika Juríková, PhD.

fftu

Vydavateľ
Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23 · 918 43 Trnava
klasjaz@truni.sk · fff.truni.sk

© Katarína Karabová · Nicol Sipekiová · 2013
© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave · 2013
ISBN 978-80-8082-633-8